

The background of the entire page is a repeating pattern of teal-colored stylized leaves and branches. The leaves are simple, teardrop-shaped outlines, and the branches are thin, curving lines. The pattern is dense and covers the entire area.

بِسْمِ اللَّهِ
الرَّحْمَنِ
الرَّحِيمِ

عنوان و نام پدیدآور: راهنمای تدوین و اجرای برنامه مدیریت جامع تالاب‌ها/ مؤلفین ژاله امینی... [و دیگران]؛ [برای برنامه توسعه سازمان ملل متحد]، طرح حفاظت از تالاب‌های ایران، سازمان حفاظت محیط زیست.

مشخصات نشر: تهران: نشر طلایی، ۱۴۰۱.

مشخصات ظاهری: ۱۷۴ ص.؛ مصور (رنگی)، جدول (رنگی)، نمودار.

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۷۹۹۳-۵۶-۱

وضعیت فهرست نویسی: فیپا

یادداشت: مؤلفین ژاله امینی، مهری اثنی عشری، یوسفعلی احمدی، مسعود حاتمی‌منش.

یادداشت: ص. ع. به انگلیسی: A guideline on developing wetlands integrated management plan.

شناسه افزوده: امینی، ژاله، ۱۳۵۸-

شناسه افزوده: سازمان ملل متحد. برنامه توسعه

شناسه افزوده: United Nations. Development programme

شناسه افزوده: سازمان حفاظت محیط زیست. طرح حفاظت از تالاب‌های ایران

شناسه افزوده: سازمان حفاظت محیط زیست

شناسه افزوده: Department of Environment

رده بندی کنگره: QH۷۷

رده بندی دیویی: ۳۳۳/۹۵۱۶۰۹۵۵

شماره کتابشناسی ملی: ۹۰۵۶۵۸۶

کد پیگیری: ۹۰۵۴۸۹۱

راهنمای تدوین و اجرای برنامه مدیریت جامع تالاب‌ها

مؤلفین: ژاله امینی، مهری اثنی عشری، یوسفعلی احمدی، مسعود حاتمی‌منش

طراح گرافیک: سعید دین‌پناه

صفحه‌آرایی: زهرا وزیری

ناشر: نشر طلایی

چاپ اول: ۱۴۰۱

تیراژ: ۱۰۰۰ عدد

شابک: ۹۷۸۶۲۲۷۹۹۳۵۶۱

راهنمای
تدوین و اجرای
برنامه مدیریت
جامع تالابها

"از مجموعه مستندات طرح حفاظت از تالاب های ایران"

خدمات منحصر به فرد تالاب‌ها در بین زیستگاه‌های مختلف طبیعی و کارکردهای مختلف آن‌ها برای جوامع بشری از جمله کنترل آب‌های زیرزمینی، تعدیل شرایط اقلیمی، تأمین معیشت جوامع محلی از طریق صید، چرای دام و کشاورزی، تصفیه طبیعی آب، پالایش و جذب آلاینده‌ها، طبیعت‌گردی و بسیاری کارکردهای ملموس و غیر ملموس دیگر، مدیریت و حفاظت پایدار از آن‌ها را برای انسان‌ها به امری ضروری بدل ساخته است.

کم‌توجهی به وضعیت تالاب‌ها در روند توسعه، این زیست‌بوم‌های ارزشمند را در بسیاری از نقاط دنیا با چالش‌های جدی مواجه ساخته است و اثرات این روند تخریبی بر زندگی انسان‌ها و تنوع‌زیستی، بسیاری از کشورها را بر آن داشته است تا با تدابیر بازدارنده و یا کاربرد دیدگاه‌های جدید مدیریتی در دستیابی به توسعه پایدار نسبت به حفاظت و احیا تالاب‌ها اقدام کنند. در این بین رویکرد زیست‌بومی یک راهبرد برای مدیریت یکپارچه منابع آب، زمین و معیشت است و مدیریت اکوسیستم‌های طبیعی بر اساس آن حفظ محیط‌زیست را با به رسمیت شناختن بهره‌برداری‌های معقول اقتصادی، در نظر گرفتن نقش انسان و به ویژه جوامع محلی به عنوان بخشی از زیست‌بوم و همچنین در نظر گرفتن ارتباط بین اجزاء مختلف زیست‌بوم عملی می‌سازد. بدیهی است در این رویکرد، حفظ محیط‌زیست صرفاً وظیفه یک سازمان مستقل نیست و تداوم ارتباط بین انسان و طبیعت و همچنین همگرایی توان و عزم جوامع انسانی و مراجع دولتی و غیردولتی زمینه بسیار مناسبی را برای حفاظت از محیط زیست و تحقق توسعه پایدار فراهم می‌آورد.

اهمیت بالای بوم‌سازگان‌های تالابی همراه با شرایط بحرانی که این پهنه‌های آبی ارزشمند را به شدت مورد تهدید قرار داده است، ضرورت مدیریت و احیاء تالاب‌ها براساس یک رویکرد جامع‌نگر و یکپارچه در سطح حوضه آبریز را بیش از پیش مطرح ساخت. بدین ترتیب سازمان حفاظت محیط‌زیست تلاش‌های متعددی را به منظور تغییر رویکرد در شیوه‌های مدیریت زیست‌بوم‌های طبیعی و همچنین اثرگذاری بر روند توسعه در سطح حوضه آبریز آغاز نموده که در این بین طرح حفاظت از تالاب‌های ایران و دفتر حفاظت و احیای تالاب‌های معاونت محیط زیست دریایی و تالاب‌ها نیز مجموعه اقداماتی را به منظور الگوسازی و معرفی رویکرد زیست‌بومی مبتنی بر مشارکت کلیه ذینفعان کلیدی در امر مدیریت، حفاظت و بهره‌رسانی پایدار از تالاب‌ها اجرایی کرده‌اند.

طرح حفاظت از تالاب‌های ایران در همکاری بین دولت ایران (سازمان حفاظت محیط‌زیست ایران)، صندوق تسهیلات محیط‌زیست جهانی (GEF) و برنامه توسعه ملل متحد (UNDP) از سال ۲۰۰۵ شروع و با هدف کاهش یا حذف دائمی تهدیدات و به طور کلی پایداری و بقاء بوم‌سازگان‌های تالابی ایران فعالیت خود را در تالاب‌های منتخب و با اهمیت به عنوان سایت‌های نمونه اجرایی کرده است و تجربیات بدست آمده را در قالب معرفی رویکرد زیست‌بومی و استقرار یک سیستم مدیریتی جدید برای اجرایی شدن آن به سایر تالاب‌های کشور گسترش داده است. طرح حفاظت تالاب‌ها و دفتر حفاظت و احیای تالاب‌های کشور با معرفی موفقیت‌آمیز و نهادینه‌سازی روش‌های مشارکتی و جامع‌نگر مبتنی بر رویکرد زیست‌بومی برای مدیریت و حفاظت از تالاب‌های ایران، با فراهم‌کردن بستر مناسب به منظور مشارکت کلیه ذینفعان در فرآیند تصمیم‌سازی و تصمیم‌گیری و بهره‌گیری از دانش بومی در کنار فن‌آوری‌های نوین تدوین برنامه جامع مدیریت را برای حدود ۴۰ تالاب کشور پشتیبانی نموده‌اند. این در حالی است که علی‌رغم شباهت در روش‌شناسی، هر یک از این تالاب‌ها با داشتن ویژگی‌های خاص تجربه منحصر بفردی را برای گروه‌های مجری در سطح ملی و استانی رقم زده‌اند و امید است تا با استفاده مناسب از این مجموعه، گامی مؤثر در راستای حفاظت و مدیریت زیست‌بوم‌های تالابی کشور باشد و در یک فرآیند تکاملی در سال‌های آتی شاهد هر چه کامل‌تر شدن آن باشیم.

نویسندگان

۴	پیشگفتار
۱۳	مفاهیم و ادبیات موضوع
۱۳	بخش اول
۱۴	مقدمه
۱۴	۱-۱ ضرورت تدوین برنامه مدیریت زیست بومی
۱۶	۱-۲ مفهوم بوم سازگان
۱۷	۱-۳ توسعه مفهوم رویکرد زیست بومی
۱۸	۱-۴ تعریف تالاب
۲۳	۱-۵ بکارگیری جهانی رویکرد زیست بومی
۲۴	۱-۶ اصول دوازده گانه رویکرد زیست بومی
۲۷	۱-۷ گام های استقرار رویکرد زیست بومی و نحوه ارتباط آن ها با اصول دوازده گانه
۳۰	۱-۸ مفهوم سیپا در کنوانسیون رامسر
۳۳	بخش دوم
۳۴	مقدمه
۳۵	۲-۱ کارکردهای یک برنامه مدیریت
۳۶	۲-۲ ویژگی های چارچوب برنامه مدیریت
۳۸	مرحله اول؛ پیش برنامه ریزی
۳۹	مرحله دوم؛ شناخت
۳۹	یک- شناسایی ذینفعان

۳۹	دو- تعاریف خدمات اکوسیستمی
۴۰	سه- چارچوب طبقه‌بندی خدمات اکوسیستمی
۴۲	مرحله سوم؛ آنالیز (تجزیه و تحلیل)
۴۲	مرحله چهارم؛ برنامه‌ریزی
۴۲	یک- چشم انداز
۴۳	دو- هدف کلی
۴۳	سه- اهداف راهبردی
۴۴	چهار- اهداف واقعی
۴۴	مرحله پنجم؛ تصویب و اجرا
۴۴	مرحله ششم؛ پایش
۴۵	مرحله هفتم؛ ارزیابی

۴۷

بخش سوم

۴۸	مقدمه
۴۹	۳-۱ ویژگی‌های یک فرایند موفق برای برنامه‌ریزی مدیریت تالاب
۵۰	۳-۲ مراحل اصلی اجرای فرایند تدوین برنامه مدیریت

۵۳

بخش چهارم

۵۴	مقدمه
۵۵	۴-۱ ارتباطات، آموزش، مشارکت، آگاهی افزایشی و ظرفیت‌سازی
۵۸	۴-۱-۱ مشارکت
۶۰	۴-۱-۲ ظرفیت‌سازی و آموزش ذینفعان
۶۲	۴-۱-۳ ارتباطات
۶۴	۴-۱-۴ آگاهی‌افزایی
۶۴	۴-۲ اجرای برنامه سیپا
۶۶	۴-۳ نقش‌ها و مسئولیت‌ها
۶۶	۴-۴ تشکیل دبیرخانه مدیریت زیست‌بومی تالاب
۶۷	۴-۵ گروه فنی و مشورتی
۶۸	۴-۶ کارهای مطالعاتی
۶۸	۴-۷ پشتیبانی فنی و لجستیکی
۶۹	۴-۸ تلفیق خروجی‌های کارگاه‌ها، تدوین پیش‌نویس، نهایی‌سازی و چاپ کتاب برنامه
۶۹	۴-۹ ذینفعان
۶۹	۴-۱۰ تحلیل دست اندرکاران
۷۰	۴-۱۱ گردآوری و انتشار مطالعات پایه
۷۰	۴-۱۲ ناظر فنی

بخش پنجم

مقدمه

۷۳

۷۴

۷۵

۷۵

۷۵

۷۶

۷۶

۷۷

۷۸

۷۸

۸۸

۸۸

۸۹

۸۹

۸۹

۹۳

۹۷

۹۷

۹۷

۹۸

۱۰۰

۱۰۳

۱۰۴

۱۰۵

۱۰۷

۱۰۸

۱۱۵

۵-۱ مقدمات و ملزومات برگزاری کارگاه ها و نشست های مشورتی

۵-۱-۱ ملزومات لجستیکی برگزاری کارگاه ها

۵-۱-۲ آماده سازی موضوعات برای ارائه در کارگاه

۵-۱-۳ به اشتراک گذاشتن نتایج کارگاه ها و نشست های مشورتی

۵-۲ کارگاه اول

۵-۲-۱ افتتاحیه کارگاه

۵-۲-۲ بازدید میدانی مشترک

۵-۲-۳ بررسی ارزش ها و کارکردها، تهدیدات و مشکلات و تحلیل ذینفعان

۵-۲-۴ تعیین چشم انداز و هدف کلی

۵-۲-۵ جمع بندی

۵-۳ کارگاه دوم تدوین برنامه مدیریت

۵-۳-۱ افتتاحیه کارگاه دوم

۵-۳-۲ تحلیل تهدیدات و مشکلات تالاب

۵-۳-۳ مشخص کردن اهداف راهبردی، اهداف اجرایی کوتاه مدت و بلندمدت و اقدامات اولویت دار

۵-۳-۴ جمع بندی

۵-۴ کارگاه سوم تدوین برنامه مدیریت

۵-۴-۱ افتتاحیه

۵-۴-۲ بررسی و نهایی سازی اهداف اجرایی و اقدامات اولویت دار

۵-۴-۳ تعیین ساختار سازمانی اجرای برنامه مدیریت تالاب

۵-۴-۴ تدوین برنامه پایش

۵-۴-۵ الزامات اجرایی برنامه پایش

۵-۴-۶ جمع بندی

۵-۵ کارگاه چهارم تدوین برنامه مدیریت

۵-۵-۱ افتتاحیه کارگاه چهارم

۵-۵-۲ مراحل انجام پهنه بندی

۵-۶ نشست نهایی، جمع بندی و تهیه برنامه مدیریت

بخش ششم

۱۱۹

۱۲۰

۱۲۱

۶-۱ تصویب برنامه های جامع مدیریتی در بالاترین سطوح مدیریتی کشور و استان

۶-۲ استقرار ساختارهای بین بخشی به منظور اجرای برنامه های مدیریت تالاب ها

- ۱۲۲ ۶-۳ اجرای برنامه‌های مدیریت
- ۱۲۳ ۶-۳-۱ اقدامات لازم برای اجرای برنامه‌های مدیریت
- ۱۲۵ ۶-۳-۲ نقش و وظایف دبیرخانه‌های مدیریت زیست‌بومی در اجرای برنامه‌های مدیریت
- ۱۲۶ ۶-۴ ارزیابی و بازنگری برنامه مدیریت جامع

بخش هفتم

- ۱۲۹ ۷-۱ مسائل قابل پیش‌بینی در فرآیند تدوین و اجرای برنامه مدیریت
- ۱۳۰ ۷-۲ درس‌های آموخته
- ۱۳۱

منابع

- ۱۳۹ پیوست شماره ۱: شرح خدمات تدوین برنامه مدیریت جامع حوضه آبریز تالاب
- ۱۴۳ پیوست شماره ۲: شرح خدمات و فهرست مطالب برای گردآوری مطالعات پایه تالاب
- ۱۵۷

« فهرست جداول »

صفحه	عنوان
۲۰	جدول ۱: انواع تالاب دریایی / ساحلی
۲۱	جدول ۲: انواع تالاب داخل خشکی
۲۲	جدول ۳: انواع تالاب مصنوعی
۲۴	جدول ۴: دستورالعمل عملیاتی در خصوص رویکرد زیست بومی
۲۸	جدول ۵: اصول دوازده گانه رویکرد زیست بومی و گام اجرایی آن
۳۱	جدول ۶: سطوح و انواع مشارکت
۳۸	جدول ۷: عنوان قوانین ملی و بین المللی، آئین نامه ها، سیاست ها مرتبط با تالاب ها
۴۱	جدول ۸: انواع خدمات اکوسیستمی تالاب
۷۹	جدول ۹ - خدمات اکوسیستمی تالاب
۸۲	جدول ۱۰: تحلیل مشکلات و تهدیدات تالاب ها
۸۵	جدول ۱۱: تحلیل ذینفعان (دامنه و محدوده اثر آنها)
۹۶	جدول ۱۲: اهداف راهبردی و اقدامات اولویت دار
۹۹	جدول ۱۳: پایش هدف راهبردی؛ مدیریت و کنترل آلودگی های مرتبط با تالاب
۱۰۳	جدول ۱۴: تحلیل پهنه بندی حساسیت و کاربرهای مجاز
۱۱۲	جدول ۱۵: فعالیت های سازگار در هر یک از پهنه های حساسیت تالاب بر اساس کاربری های موجود در منطقه
۱۱۴	جدول ۱۶: فرم جمع آوری داده ها و اطلاعات لازم از دستگاه ها توسط دبیرخانه و تهیه گزارش های دوره ای

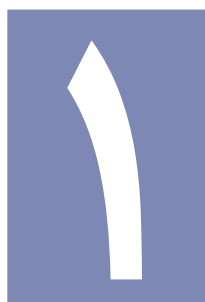
« فهرست اشکال »

صفحه	عنوان
۹۲	شکل ۱: نمودار درختی تحلیل مشکلات تالاب‌ها
۹۲	شکل ۲: نمودار درختی اهداف و اقدامات الویت‌دار

« فهرست نمودارها »

صفحه	عنوان
۳۷	نمودار ۱: چارچوب تدوین برنامه مدیریت تالاب‌های کشور
۵۱	نمودار ۲: مراحل تدوین و تصویب برنامه مدیریت جامع تالاب به صورت شماتیک
۱۰۸	نمودار ۳: مراحل پهنه‌بندی حساسیت تالاب‌ها
۱۲۶	نمودار ۴: مراحل بازنگری و تصویب برنامه مدیریت جامع

مفاهیم و

ادبیات

موضوع

بخش اول

« مقدمه

برنامه مدیریت جامع تالاب به عنوان سند مرجع برای مدیریت یکپارچه حوضه آبریز تالاب و حفظ عملکردهای محیط‌زیستی، اجتماعی و اقتصادی آن است و به مدیران تالاب در امر تصمیم‌گیری کمک کرده و تعهدی برای ذینفعان در امور اجرایی ایجاد می‌کند. چنین برنامه‌ای ضمن در نظرگرفتن نقش فعال برای ذینفعان در مدیریت و حفاظت از تالاب باعث تقویت همکاری‌های بین بخشی، جلوگیری از موازی‌کاری، در نظرگرفتن هم‌زمان منافع سازمان‌های مختلف، منجر به برقراری تعادل میان حفاظت، توسعه و تحقق بهره‌برداری خردمندانه از تالاب و مدیریت پایدار آن می‌شود.

« ۱-۱ ضرورت تدوین برنامه مدیریت زیست‌بومی

از سال ۱۹۰۰ نیمی از تالاب‌ها در سطح جهان از بین رفته‌اند (Stuip, 2002; Monique Barbut, 2014) و همچنان سالانه حدود یک درصد از تالاب‌های دنیا را از دست می‌دهیم. شرایط موجود منجر به توافقات بین‌المللی در این زمینه مثل کنوانسیون رامسر، کنوانسیون تنوع زیستی و

اهداف توسعه هزاره گردیده است که به طور جدی استقرار رویکرد زیست بومی در برنامه ریزی و مدیریت جهت دستیابی به توسعه پایدار در این بوم سازگانها را توصیه می نمایند (CBD, 2004). طبق ماده ۱۶ قانون حفاظت و بهسازی محیط زیست مصوب ۱۳۵۳ کلیه عرصه و اعیان املاک متعلق به دولت واقع در محدوده مناطق چهارگانه و کلیه تالابها در اختیار سازمان حفاظت محیط زیست می باشند و سازمان^۱ در بهره برداری از تالابها (به استثنای مرداب انزلی) قائم مقام قانونی مؤسسات یا سازمان های مربوط می باشد و در مواد ۱۸۷، ۱۹۱ و ۱۹۳ قانون برنامه پنجم توسعه کشور دولت به منظور حفاظت، احیا و بهره برداری پایدار از منابع موظف به تدوین و اجرای مدیریت یکپارچه زیست بومی در زیست بوم های حساس و شکننده با مشارکت بهره برداران می باشد (قانون برنامه پنجم توسعه کشور مصوب ۱۳۸۹). طبق بند ب ماده ۳۸ قانون برنامه ششم توسعه کشور مصوب ۱۳۹۵ نیز اجرای مدیریت مشارکتی به ویژه در تالاب های ثبت شده در کنوانسیون رامسر جهت احیای تالاب های بحرانی و در معرض خطر از وظایف دولت می باشد. در ماده پنج آیین نامه نحوه حفاظت، احیا و مدیریت تالاب های کشور سازمان حفاظت محیط زیست مکلف است در چارچوب راهبردها و برنامه عمل ملی حفاظت و احیای تالابها، برنامه مدیریت زیست بومی تالابها را با اولویت تالاب های بحرانی و خسارت دیده، با مشارکت ذینفعان تهیه و اجرا نماید. طبق بند ج ماده دو اصلاحیه ۱۴۰۰/۱۲/۰۱ آیین نامه جلوگیری از تخریب و آلودگی غیر قابل جبران تالابها نظارت عالی بر اجرای برنامه های مدیریت زیست بومی تالابها به عهده ستاد ملی هماهنگی و مدیریت تالابها می باشد.

در کشور ما وضعیت کنونی زیستگاه های آبی و بخصوص تالابها نشان می دهد که سیاست های دولت و سازمان حفاظت محیط زیست از سال ۱۳۵۳ با تصویب قانون حفاظت و بهسازی محیط زیست به طور کامل نتوانسته اند در برابر حجم توسعه اقتصادی و اجتماعی کشور در دهه های اخیر از این زیست بوم های حساس و آسیب پذیر حمایت کنند. هرچند تغییر ریشه ای در نگاه مدیریت سنتی فرمان-کنترل به دیدگاه مدرن مشارکتی در برنامه پنجم توسعه کشور آغاز گردیده است و هم اکنون آیین نامه حفاظت، احیا و مدیریت تالابها در هیأت دولت و قانون حفاظت، احیاء و مدیریت تالابهای کشور در مجلس شورای اسلامی تصویب گردیده است، لیکن در مرحله اجرا هنوز نیازمند اصلاحات و اعتقاد عملی و نیز مشارکت مؤثر تمامی ذینفعان می باشد. بنابراین بررسی دیدگاه های حاکم بر این قوانین و نحوه اجرا و اثربخشی مناسب این سیاستها جهت دستیابی به هدف احیا و مدیریت زیستگاه های ارزشمند طبیعی کشور برای نسل های آتی ضروری است و تدوین چارچوب و پیاده سازی برنامه مدیریت زیست بومی جهت دستیابی به این هدف می تواند بسیار ارزشمند و مؤثر باشد (امینی، ۱۳۹۹).

۱- سازمان حفاظت محیط زیست

اصطلاح بوم‌سازگان^۱ اولین بار توسط تانسلی^۲ در سال ۱۹۳۵ مورد استفاده قرار گرفت (Golley, 1993). در مقاله لیندمان^۳ (۱۹۴۲)، در خصوص سیستم‌های دریاچه‌ای کوچک، بوم‌سازگان به عنوان سیستم متشکل از فرآیندهای فیزیکی-شیمیایی-بیولوژیکی است که در فضا و زمان در هر اندازه‌ای فعال است که شامل موجودات زنده به همراه اجتماع غیرزنده آن می‌باشد. اودم^۴ در سال ۱۹۵۳ اهمیت پویایی انرژی و جریان آن را در سیستم‌های اکولوژیکی شناسایی نمود، که منجر به شناخت نقش اساسی بوم‌سازگان‌ها در مدیریت انرژی شد و زمینه مشترک را برای ادغام علوم اقتصادی و بوم‌سازگان فراهم کرد (Hau, 2004). فراسر در نیمه اول قرن بیستم عواقب تخریب بوم‌سازگان‌ها را که به طور منفی بر تعامل سیستم‌های گسترده تری تأثیر می‌گذارد، برجسته کرد (Fraser, 2003). همچنین آلدولئوپولد^۵ (۱۹۴۹) عدم امکان جایگزینی خدمات بوم‌سازگان‌های طبیعی را با سیستم‌های مدیریت شده را شناسایی کرد. این امر منجر به توسعه اصول، اهداف و رویکردهای کاربردی توسط پروژه‌های منابع طبیعی در دهه‌های اخیر شده است.

از دهه ۱۹۸۰ مفاهیم مربوط به بوم‌سازگان به طور فزاینده‌ای در ادبیات و سیاست استفاده می‌شوند. در طی قرن بیستم، بوم‌سازگان به صورت مفاهیمی باقی ماندند، که ساختار و تأثیر آن‌ها مورد بررسی قرار می‌گرفت و اغلب بر این باور بودند که آن‌ها سیستم‌هایی شبیه ماشین هستند که نیاز به شرایط ثابتی دارند و دارای مؤلفه‌های متمایزی می‌باشند تا یک تعادل مطلوب پایدار را حفظ کنند (Holling 1973; Gunderson, 2000). درک منطقی این است که وقتی عملکرد آن‌ها به طور کامل مورد بررسی و درک قرار گرفته باشد، سیاست‌گذاری می‌تواند روش‌های کارآمدی را توسعه دهد که از طریق آن‌ها بتوان بوم‌سازگان‌ها را در حالت بهینه حفظ و کنترل کرد که این روش‌ها غالباً برای تضمین حداکثر بهره‌وری منابع به کار می‌روند (Cortner, 1999). در قرن بیست و یکم بوم‌سازگان‌ها معنای متفاوتی به خود گرفته‌اند. آن‌ها دیگر به عنوان ماشین‌های پیچیده در نظر گرفته نمی‌شوند بلکه به صورت سیستم‌های پیچیده در حال تحول، در جریان و تغییر مداوم دیده می‌شوند و بیشتر شبیه به یک موجود زنده هستند (Levin, 1998; Norberg, 2008).

1- Ecosystem

2- Tanzly

3- Lindemann

4- Odum

5- Aldeo Iepold

در این دیدگاه سیستم‌ها، تنها به دنبال مفهوم حالت مطلوب منحصر به فرد نمی‌باشند و تغییر و تحول مداوم در بوم‌سازگان‌ها را، خواه تدریجی و خواه سریع تأیید می‌کنند (Repetto, 2002; Holling, 2002). در عمل، این دیدگاه تغییر در اهداف مدیریتی را جدا از ساختارهای انعطاف‌ناپذیر، به سمت رویکردهای مبتنی بر بوم‌سازگان که از تحولات مثبت تعادل اکولوژیکی پشتیبانی می‌کنند، مورد حمایت قرار می‌دهد (Biggs, 2010). در حوزه دیدگاه سیستم‌های پیچیده، نیاز به ارزیابی مداوم وجود دارد حلقه‌های بازخوردی که مدیریت تطبیقی را پایش می‌کنند، در تمام الگوهای بوم‌سازگانی در حال توسعه تأکید می‌شوند (Chapin III, 2009). تجربه مستقیم استفاده از این مفاهیم به تدریج منجر شده است که تعدادی از اصول و مضامین جدید ظهور پیدا کنند. اهمیت دادن به انسان‌ها و نیازهای آن‌ها، تأثیرات و محرک‌ها در هسته مفاهیم بوم‌سازگان موضوع اصلی بود. این اصل نشان داد که اجرای رویکردهای مدیریتی مبتنی بر بوم‌سازگان بدون درک نقش تأثیرگذار انسانها، هرچند که غالب نباشد، تحقق‌ناپذیر است (Agee, 1988).

۳-۱ توسعه مفهوم رویکرد زیست بومی

در سال ۱۹۷۰ کالدول اظهار داشت که مفهوم بوم‌سازگان می‌تواند پایه و اساس سیاست‌های مدیریت منابع طبیعی در ایالات متحده باشد. علی‌رغم پیشرفت‌های ایجاد شده در جنبش‌های زیست‌محیطی و تدوین قوانین گسترده‌تر زیست‌محیطی در دهه ۱۹۷۰ در ایالات متحده، رویکرد زیست‌بومی به طور کامل در سیاست‌های آن زمان ادغام نشده بود. چشم‌انداز سیاسی در دوره‌ای بود که مفهوم بوم‌سازگان در مرکز سیاست‌گذاری‌ها جایگاهی نداشت (Page, 1997; MacKenzie, 1996).

حوضه "دریاچه‌های بزرگ" در آمریکا نیاز اساسی به یک رویکرد یکپارچه برای مدیریت و همکاری مؤثر بین سازمان‌ها داشت. در آن زمان هیأت مدیره آب و هیأت مشاوره علمی، بازوی اجرایی کمیسیون مشترک بین‌المللی به منظور مقابله با تخریب منابع و احیای یکپارچگی اکولوژیکی بوم‌سازگان حوضه Great Lakes "رویکرد زیست‌بومی" را به تصویب رساندند. این اولین بار بود که "رویکرد زیست‌بومی" صریحاً اعمال شد و نه تنها به عنوان یک اصل راهنما، بلکه به عنوان یک چارچوب عملیاتی که بر اساس آن چند عنصر متقابل با هم برنامه‌ریزی، یکپارچه و مدیریت شده بودند، مورد استفاده قرار گرفته بود.

1-Great Lakes

2- Ecosystem Approach

پتانسیل مفهوم بوم‌سازگان برای حفاظت موفقیت‌آمیز و احیای یکپارچگی زیست‌محیطی در مقیاس‌های بزرگ، با مطالعه‌ی دوازده ساله روی جمعیت خرس گریزلی در پارک ملی یلواستون^۱ برجسته‌تر شد (Norock, 2013). این تحقیق نشان داد که برای پشتیبانی از مناطق کوچک‌تر زیستگاه اولیه مطالعه بوم‌سازگان‌های بزرگ‌تر مورد نیاز می‌باشد و جمعیت گریزلی‌ها را نمی‌توان با اقدامات محدود به منطقه پارک ملی پشتیبانی کرد؛ یک رویکرد "مدیریت زیست‌بومی" در مقیاس بزرگ‌تر برای اطمینان از حفاظت طولانی مدت آنها مورد نیاز بود (Craighead, 1979).

این مطالعه اولیه و همچنین انجام مطالعه "دریاچه‌های بزرگ"، بستر مناسبی را ایجاد کرد که به موجب آن دانشمندان مناطق مشخصی را شناسایی کردند که در آنجا مفاهیم مبتنی بر بوم‌سازگان استفاده می‌شود. پروژه‌های پارک‌های ملی "دریاچه‌های بزرگ" و یلواستون نشان دادند که اهداف اصلی می‌توانند به طرق مشابه بر بوم‌سازگان‌های مختلف تأثیر بگذارند که مناطق و سیستم‌هایی را که معمولاً جداگانه در نظر گرفته می‌شوند، به یکدیگر مرتبط می‌سازد (Smith, 2003).

۴-۱ تعریف تالاب

اصطلاح تالاب در بین پژوهشگران زمینه‌های مختلف، نهادهای مسئول، علاقمندان و سازمان‌های حفاظتی که از آن استفاده می‌کنند، مفهوم ساده، علمی و یا جهانی ندارد. واژه تالاب یک اصطلاح عمومی است در این راستا بسیاری تالاب‌ها را به زمین‌هایی مرطوب‌تر از خشکی تعریف می‌کنند. تعاریف مختلفی از تالاب در ارتباط با اهداف مختلفی ارائه شده است. در ابتدا این تعاریف بیشتر برای مقاصد علمی، مدیریت و حفاظت بوده است. اما به دنبال گستردگی استفاده، تعاریف مرتبط با پروژه‌های نقشه‌برداری تالاب‌ها ارائه گردید. از سال ۱۹۶۰ سایر تعاریف برای تعیین زمین‌های تالابی که باید از طریق قوانین دولتی و سیاست‌های ملی مدیریت گردد ارائه شده است. مطابق تعریف کنوانسیون رامسر، تالاب شامل مناطقی پوشیده از مرداب، باتلاق، لجن‌زار یا آبگیرهای طبیعی و مصنوعی اعم از دائمی یا موقت که در آن آب‌های شور، لب‌شور یا شیرین به صورت راکد یا جاری یافت می‌شود، از جمله شامل آبگیرهای دریایی که عمق آنها در پایین‌ترین حد جزر از شش متر تجاوز نکند. پهنه آب تا عمق شش متر در بوم‌سازگان‌های دریایی را در بر می‌گیرد و محدودیت عمق برای بوم‌سازگان‌های آبی و سیلابی ندارد. همچنین این تعریف شامل زیستگاه‌های رودکناری و محدوده‌های باز و عمیق به

1-Yellow Stone

عنوان عناصر حیاتی جداشدنی تالاب نیز می‌باشد (Gardner and Finlayson, 2018). اگر چه به طور مستقیم اشاره نشده است، اما تالاب‌های دست‌ساز مثل استخرهای پرورش ماهی، زمین‌های کشاورزی، مخازن ذخیره آب، تصفیه‌خانه فاضلاب، گودال‌های آب شور، کانال‌ها و.... نیز در این تعریف جز تالاب طبقه‌بندی می‌شوند (جداول، ۱ الی ۳). بسیاری از کشورها این تعریف را برای حفاظت از تالاب‌ها پذیرفته‌اند و تالاب‌های با اهمیت بین‌المللی را به عنوان رامسر سایت معرفی نموده‌اند (امینی، ۱۳۹۹). در این راستا انواع تالاب‌ها با توجه به تعریف کنواسیون رامسر در جداول ۱ تا ۳ ارائه شده است (Ramsar Convention Secretariat, 2010; Karimi, 2011).

جدول ۱- انواع تالاب دریایی / ساحلی (Ramsar Convention Secretariat, ۲۰۱۰)

علامت اختصاری	توصیف	نوع تالاب
A	در بیشتر موارد با عمق کمتر از شش متر در جزر پایین، شامل خلیج‌های دریایی و خورها	آب‌های دریایی کم عمق دائمی
B	شامل بسترهای کتانجک، بسترهای چمن دریایی و علفزارهای استوایی دریایی	بسترهای دریایی زیر جزر و مدی-
C	-	آب‌سنگ‌های مرجانی
D	شامل جزایر دور از سواحل صخره‌ای و پرتگاه‌های دریایی	سواحل دریایی صخره‌ای
E	شامل نوارهای ساحلی دماغه‌ها و جزیره‌های کوچک شنی، شامل شبکه‌های ماهور و تپه‌های خاک زغال سنگ مرطوب	سواحل ماسه‌ای، قلوه سنگی یا سنگریزه‌ای
F	آب‌های دائمی مصب‌ها و شبکه‌های مصبی دلتاها	آب‌های مصبی
G	-	پهنه‌های گلی، ماسه‌ای یا شور بین جزر و مدی
H	شامل نمکزارها، علفزارهای شور، کفه‌های نمکی شامل علفزارهای جزر و مدی آب شور و آب شیرین	مانداب‌های بین جزر و مدی
I	شامل باتلاق‌های مانگرو، جنگل‌های باتلاقی آب شیرین بین جزر و مدی	تالاب‌های مشجر بین جزر و مدی
J	کولاب‌های لب شور و شور ساحلی با حداقل یک اتصال به نسبت باریک به دریا	کولاب‌های لب شور و شور ساحلی
K	شامل کولاب‌های دلتایی آب شیرین	کولاب‌های آب شیرین ساحلی
ZK(a)		غارهای آهکی و دیگر سیستم‌های هیدرولوژیک زیرزمینی دریایی / ساحلی

جدول ۲- انواع تالاب داخل خشکی (Ramsar Convention Secretariat, ۲۰۱۰)

نوع تالاب	توصیف	علامت اختصاری
آب شیرین جاری	جریان دائمی رودخانه‌ها، نهرها و آبشارهای دائمی	M
دلتای درون خشکی دائمی	-	L
آب شیرین جاری	رودخانه‌های فصلی، ادواری، نامنظم، جویبارها و نهرها	N
دریاچه‌های آب شیرین دائمی	معمولاً بزرگ‌تر از هشت هکتار هستند و شامل دریاچه‌های U شکل می‌باشند.	O
تالاب‌های آلپینی	شامل علفزارهای آلپی، آب‌های موقت ناشی از ذوب یخ‌ها	Va
تالاب‌های تندرا	شامل حوضچه‌های تندرایی، آب‌های موقت ناشی از ذوب یخ‌ها	Vt
دریاچه‌های آب شیرین فصلی / ادواری	معمولاً بزرگتر از هشت هکتار هستند و شامل دریاچه‌های بوجود آمده در دشت‌های سیلابی می‌باشند	P
مانداب و حوضچه‌های آب شیرین فصلی / ادواری، قرار گرفته بر روی خاک معدنی	—	Ts
مانداب و حوضچه‌های آب شیرین دائمی - قرار گرفته روی خاک معدنی	—	Tp
تالاب با پوشش درختچه‌ای غالب	باتلاق‌های درختچه‌ای، مانداب‌های آب شیرین با پوشش درختچه‌ای قرار گرفته بر سطح خاک معدنی	W
پیتزارها با پوشش درختی	جنگل‌های باتلاقی پیت‌زاری	Xp
تالاب‌های آب شیرین با پوشش درختی غالب	جنگل‌های باتلاقی آب شیرین، باتلاق‌های مشجر بر روی خاک‌های معدنی	Xt
پیت‌زارهای دائمی غیرمشجر دارای آب شیرین	شامل مرداب‌های باز، باتلاق و لشاپ‌زارها	U
چشمه‌های آب شیرین و واحه‌ها	—	Y

Q	—	دریاچه و دشت‌های آبی شور، لب شور و قلیایی- دائمی
R	—	دریاچه و دشت‌های آبی شور، لب شور و قلیایی- فصلی
Sp	—	مانداب و حوضچه‌های آبی شور، لب شور و قلیایی- دائمی
Ss	—	مانداب و حوضچه‌های آبی شور، لب شور و قلیایی- فصلی
Zg	—	تالاب‌های ژئوترمال شور، لب شور و شیرین قلیایی
ZK(b)	داخل خشکی- با آب شور، لب شور و شیرین قلیایی	غارهای آهکی و دیگر تالاب‌های زیرزمینی

جدول ۳- انواع تالاب مصنوعی (Ramsar Convention Secretariat, ۲۰۱۰)

علامت اختصاری	توصیف	نوع تالاب
۱	نظیر استخرهای ماهی و میگو	استخرهای پرورش آبزیان
۲	نظیر آب‌بندان‌های کشاورزی و دامداری و مخازن کوچک	آب‌بندان (معمولاً کوچکتر از ۸ هکتار)
۳	شامل کانال‌های آبیاری و مزارع برنج	اراضی تحت آبیاری
۴	شامل مراتع و علفزارهای مرطوب برای مصارف گلخانه‌داری یا تحت استفاده متمرکز	اراضی کشاورزی تحت تأثیر سیلاب‌های فصلی
۵	حوضچه‌های نمک، نمکزار و غیره	تالاب‌های استخراج و بهره‌برداری نمک
۶	معمولاً بزرگتر از ۸ هکتار- از جمله منابع و مخازن آب، سدها و آب‌بندان‌ها	مناطق ذخیره آب
۷	گودال‌های برداشت رس، ماسه و حوضچه‌های کان‌کشی	مناطق گودبرداری و حفاری
۸	حوضچه‌های تصفیه فاضلاب	مناطق تصفیه فاضلاب
۹	-	آبراهه‌ها، کانال‌های زهکشی آب، قنات‌های و سیستم‌های آبیاری زیرزمینی
ZK(c)	انسان ساخت	غارهای آهکی و دیگر سیستم‌های هیدرولوژیک زیرزمینی

همان طوری که در بخش پیش اشاره شد تفکر اولیه رویکرد زیست‌بومی در طی دهه ۹۰ به خصوص در آمریکای شمالی ظهور نمود. به‌طور کلی در مدیریت زیست‌بومی حفاظت از سیستم‌های طبیعی با حذف و کنترل فاکتورهای انسانی قابل دستیابی نمی‌باشد. کاربرد عمومی این رویکرد پس از معرفی ۱۲ اصل در کنوانسیون تنوع زیستی در جهان مطرح و اجرا گردید (Alexander, 2008). در ماده یک متن کنوانسیون تنوع زیستی تأکید بر اهمیت رویکرد زیست‌بومی برای دستیابی به سه هدف حفاظت، تنوع زیستی و استفاده پایدار از اجزای آن و تسهیم عادلانه مزایای استفاده از تنوع زیستی اشاره شده است (CBD, 2004).

از سال ۱۹۹۵ مفهوم رویکرد زیست‌بومی با تعریف اصول و اجزا آغاز شد. دومین اجلاس متعاهدین به کنوانسیون تنوع زیستی (CBD) در ۳/۱۱ جاکارتا پیشنهاد کرد که یک رویکرد جامع حفاظت و استفاده پایدار از تنوع زیستی بکار رود و تأکید شد که رویکرد زیست‌بومی چارچوب اولیه اقدام آن باشد و در COP3 براتیسلاوا توسعه اصول و راهنماهای رویکرد زیست‌بومی مورد تصویب قرار گرفت. در نهایت در پنجمین اجلاس متعاهدین کنوانسیون تنوع زیستی در نایروبی کنیا تصویب گردید (CBD, 2004).

رویکرد زیست‌بومی راهبردی برای مدیریت یکپارچه منابع زمین، آب و معیشت است که حفاظت و استفاده پایدار را به شیوه‌ای متوازن بهبود می‌بخشد. چارچوب اولیه برای اقدام این رویکرد تحت کنوانسیون تنوع زیستی دارای دوازده اصل است (Maltby, 2000; Maltby, 2003; Smith, 2006).

رویکرد زیست‌بومی یک راهبرد برای مدیریت یکپارچه منابع آب، زمین و معیشت است که حفاظت و استفاده پایدار را به شیوه‌ای متعادل گسترش می‌دهد. این رویکرد بر پایه بکارگیری روش‌های علمی متمرکز بر سطوح سازمان‌های زیستی است و در بردارنده فرایندهای اساسی، عملکردها و تعامل میان موجودات زنده و محیط زیست است. رویکرد زیست‌بومی نوعی رویکرد حفاظتی پیشرفته‌ای است که در آن حفظ محیط‌زیست با به رسمیت شناختن بهره‌برداری‌های معقول اقتصادی، در نظر گرفتن نقش انسان و به ویژه جوامع محلی به عنوان بخشی از زیست‌بوم و همچنین در نظر گرفتن ارتباط بین اجزا مختلف منابع طبیعی و محیط‌زیست در سطوح فراتر از مرزهای ظاهری زیست‌بوم‌ها و غالباً در سطح حوضه آبریز عملی می‌گردد (Goulding et al, 2019).

بدیهی است که در این رویکرد، حفظ محیط‌زیست صرفاً وظیفه یک سازمان مستقل نمی‌باشد؛ بلکه حفاظت، عملیاتی است که طی یک فرآیند مشارکتی و با مرکزیت یک سازمان متولی و همکاری سایر سازمان‌های ذیربط و با حضور و ایفای نقش مردم و به ویژه جوامع محلی محقق می‌گردد. سیاست‌های رویکرد زیست‌بومی در قالب اصول دوازده‌گانه در پنج گام اجرایی مورد توجه قرار می‌گیرند که دستورالعمل عملیاتی آن در جدول (۴) آورده شده است. باید توجه داشت رویکرد زیست‌بومی مانعی بر سر راه سایر شیوه‌های مدیریتی و حفاظتی همچون؛ ذخیره‌گاه‌های زیست‌کره، مناطق حفاظت شده و برنامه‌های حفاظت از تک گونه‌ها و یا روش‌های دیگر که تحت سیاست‌های ملی و چارچوب‌های قانونی به انجام می‌رسند نیست. بلکه این رویکرد قادر به یکپارچه نمودن تمام رویکردها و روش‌های دیگر برای مقابله با موقعیت‌های پیچیده است.

جدول ۴- دستورالعمل عملیاتی در خصوص رویکرد زیست بومی (UNEP, 2000)

۱	بر روابط عملکردی و فرآیند درون بوم‌سازگان‌ها متمرکز شوید.
۲	تقسیم منافع را تقویت کنید.
۳	از شیوه‌های مدیریت انطباقی استفاده کنید.
۴	اقدامات مدیریتی را به صورت مقتضی با عدم تمرکز بر پایین‌ترین سطح در مقیاس متناسب با موضوع مورد بررسی انجام دهید.
۵	همکاری بین‌بخشی را تضمین کنید.

۱-۶ اصول دوازده‌گانه رویکرد زیست‌بومی

اصل اول: اهداف مدیریت سرزمین، آب و منابع زیستی مسأله انتخاب اجتماعی است. بدین معنا که موضوع حفاظت و مدیریت بوم‌سازگان تبدیل به انتخاب همه ذینفعان شده است و صرفاً دغدغه یک سازمان یا گروه خاص نیست. به عبارت دیگر در کلیه مراحل (برنامه‌ریزی، تصمیم‌گیری و اجرا) مشارکت و توافق بخش‌ها و گروه‌های مختلف ذینفعان با رویکردها و منافع متفاوت مورد نیاز و ضروری است این در حالی است که ممکن است منافع این گروه‌ها، سازگار، مکمل و یا متضاد باشند.

اصل دوم: مدیریت باید به پایین‌ترین سطوح ممکن تمرکززدایی شود. مدیریت غیر متمرکز می‌تواند به کارایی، اثربخشی و عدالت بیشتری بیانجامد. سیستم‌های غیرمتمرکز ممکن است به کارایی، اثربخشی و برابری بیشتر منجر شود. مدیریت باید همه ذینفعان را درگیر کند و منافع محلی را با منافع عمومی و گسترده‌تر متعادل نماید. هرچه مدیریت به بوم‌سازگان نزدیکتر باشد، مسئولیت، مالکیت، پاسخگویی، مشارکت و استفاده از دانش محلی بیشتر است.

اصل سوم: مدیران زیست‌بوم باید اثرات بالقوه و بالفعل فعالیت‌های خود بر زیست‌بوم‌های مجاور و سایر زیست‌بوم‌ها را در نظر گیرند. چراکه «زیست‌بوم‌ها» سیستم‌هایی بسته نیستند. مداخلات مدیریتی در بوم‌سازگان‌ها اغلب تأثیرات ناشناخته یا غیرقابل پیش‌بینی بر سایر بوم‌سازگان‌ها دارند. بنابراین، تأثیرات احتمالی بر زیست‌بوم‌های مجاور و ایجاد سامانه‌های پیش‌بینی برای سنجش پیامدهای اقدامات مدیریتی نیاز به بررسی و تجزیه و تحلیل دقیق دارند. این امر ممکن است مستلزم تمهیدات جدید یا شیوه‌های سازمان یا نهادهای درگیر در تصمیم‌گیری باشد تا در صورت لزوم اقدامات مناسب را انجام دهند.

اصل چهارم: مدیران باید با در نظر گرفتن منافع حاصل از اقدامات مدیریت، ارزش‌های اقتصادی زیست‌بوم را در نظر گرفته و مدیریت کنند. برنامه‌های مدیریت زیست‌بومی باید موارد ذیل را در بر داشته باشند:

الف. کاهش انحرافات بازار که بر تنوع زیستی اثرات سوء دارند.

ب. تخصیص مشوق‌هایی در راستای ارتقا حفاظت تنوع زیستی و بهره‌برداری پایدار

ج. امکان داخلی نمودن هزینه‌ها و منافع در درون زیست‌بوم تا حد ممکن

بزرگترین تهدید تنوع زیستی در ارتباط با تغییر کاربری اراضی و اجرای کاربری ناسازگار با محیط‌زیست می‌باشد. این امر اغلب ناشی از تحریف بازار است زیرا ارزش زیست‌بوم‌ها و گونه‌ها بسیار کم محاسبه می‌شود (Xu et al, 2019). در عین حال مشوق‌ها و یارانه‌های مختلف برای تبدیل اراضی به سیستم‌های با تنوع کمتر برقرار می‌شوند. اشخاصی که از تبدیل اراضی سود می‌برند، هزینه‌های ناشی از تبدیل را نمی‌پذیرند و آن‌هایی نیز که خسارت‌های محیط‌زیستی (مثلاً آلودگی) را ایجاد می‌کنند، از مسئولیت خود شانه خالی می‌کنند. تنظیم مشوق‌ها اجازه می‌دهد تا آن‌هایی که منابع را کنترل می‌کنند، بهره‌مند شوند و اطمینان می‌بخشد که آن‌هایی که خسارت محیط زیستی ایجاد می‌کنند، آنرا جبران نمایند.

اصل پنجم: حفاظت از ساختار و کارکردهای زیست‌بوم به منظور بقاء خدمات آن، یکی از اهداف اولویت‌دار مدیریت زیست‌بومی است. در این اصل خصوصیات ساختار و کارکرد زیست‌بوم که برای فراهم کردن فواید و خدمات آن مورد نیاز هستند، تعیین و برای حفاظت

از آن برنامه‌ریزی می‌شود. کارکرد، تاب‌آوری و برگشت‌پذیری زیست‌بوم به روابط پویای درون و بین گونه‌ها با هم، بین گونه‌ها و محیط بی‌جان‌شان و همچنین کنش‌های متقابل فیزیکی و شیمیایی در داخل محیط زیست بستگی دارد. اصولاً حفاظت و در صورت لزوم احیا چنین کنش‌های متقابل و فرایندها برای حفاظت بلندمدت تنوع زیستی از اهمیت بیشتری نسبت به حفاظت از گونه‌ها برخوردار است.

اصل هشتم: زیست‌بوم‌ها باید در محدوده کارکردهای خود مدیریت شوند. برای پیاده‌سازی این اصل باید در ابتدا محدوده کارکردهای زیست‌بوم تعیین و برای مدیریت آن‌ها برنامه‌ریزی شود. توضیح اینکه با در نظر گرفتن احتمال یا سهولت دستیابی به اهداف مدیریت باید به شرایط محیطی که بهره‌وری طبیعی، ساختار، کارکرد و تنوع زیست‌بوم را محدود می‌کنند، توجه نمود. از سوی دیگر از آنجایی که ممکن است گستره‌های عملکرد بوم‌سازگان به شیوه‌ها و درجات مختلف تحت تأثیر شرایط موقت، غیرقابل پیش‌بینی یا شرایط انسانی قرار گیرند، لذا مدیریت همواره در اجرای اقدامات و فعالیت‌های خود محتاط می‌باشد.

اصل هفتم: رویکرد زیست‌بومی باید در مقیاس فضایی و زمانی مناسب به کار گرفته شود. به منظور دستیابی به یافته‌های بهینه لازم است مقیاس مکانی و زمانی متناسب و هماهنگ با اهداف مدیریت زیست‌بومی در نظر گرفته شود. اصولاً مرزهای مدیریتی به صورت عملیاتی توسط کاربران، مدیران، دانشمندان و مردم محلی تعریف می‌شوند و در صورت لزوم ارتباط بین مناطق نیز می‌تواند توسعه یابد.

اصل هشتم: با در نظر گرفتن مقیاس‌های زمانی و پیامدهای تأخیری که شکل‌دهنده فرایندهای زیست‌بوم هستند، لازم است اهداف مدیریت زیست‌بومی به صورت بلند مدت تنظیم گردند. فرایندهای زیست‌بومی توسط مقیاس‌های زمانی متغیر و پیامدهای تأخیری مشخص می‌شود. که این حالت با گرایش انسان‌ها به ترجیح دادن منافع فوری و کوتاه مدت بر نتایج درازمدت تعارض دارد. زیست‌بوم‌های طبیعی به اقدامات تخریبی و احيایی، دیر واکنش نشان می‌دهند که این موضوع باید در فرایند برنامه‌ریزی مدیریتی در نظر گرفته شود.

اصل نهم: اجتناب ناپذیر بودن تغییرات باید در مدیریت مورد توجه قرار گیرد. زیست‌بوم‌ها همواره تغییر می‌کنند و این تغییر می‌تواند شامل دگرگونی در ترکیب گونه‌ها و فراوانی جمعیت آن‌ها باشد. از این رو لازم است مدیریت با این تغییرات انطباق یابد. به غیر از پویایی ذاتی تغییرات زیست‌بوم‌ها، آن‌ها نیز تحت تأثیر مجموعه‌ای از عدم قطعیت‌ها و پتانسیل‌های بالقوه ناشی از فعالیت‌های انسانی، بیولوژیکی و زیست‌محیطی نظیر تغییر اقلیم قرار می‌گیرند. بنابراین به منظور پیش‌بینی و پاسخگویی به این تغییرات و رویدادها و همچنین محتاط بودن در تصمیم‌گیری‌های مدیریتی که ممکن است باعث حذف گزینه‌ها شود و در عین حال

با در نظر گرفتن اقدامات تأخیری برای فائق آمدن بر تغییرات درازمدت در بوم‌سازگان، رویکرد زیست بومی باید بر پایه مدیریت تطبیقی و مشارکتی استقرار یابد.

اصل دهم: رویکرد زیست‌بومی باید به دنبال برقراری تعادل و تلفیق حفاظت و بهره‌برداری خردمندان از تنوع زیستی باشد. تنوع زیستی هم از نظر ارزش ذاتی و هم به لحاظ نقش کلیدی در تأمین زیست بوم و خدمات دیگری که ما به آن‌ها وابسته هستیم، بسیار مهم است. در گذشته اجزای تنوع‌زیستی یا به عنوان مناطق حفاظت شده یا حفاظت نشده مدیریت می‌شد. اما اکنون این دیدگاه مستلزم تغییر به شرایط منعطف‌تری است که حفاظت و بهره‌برداری در این چارچوب مشاهده می‌شود و دامنه کامل اقدامات در بازه‌ای از زیست بوم‌های به شدت حمایت‌شده تا انسان ساخت قرار می‌گیرد.

اصل یازدهم: رویکرد زیست‌بومی باید تمامی اشکال اطلاعات مرتبط شامل: «علمی، بومی» و «دانش، نوآوری‌ها و تجارب محلی» را در نظر گیرد. برای دستیابی به راهبردهای مدیریت زیست‌بومی کارا، اطلاعات کلیه منابع مهم و حیاتی است. لذا دانش به مراتب بهتر و بیشتری از کارکردهای زیست‌بوم و اثرات ناشی از بهره‌برداری انسان مورد نیاز است. از این‌رو تمامی اطلاعات مرتبط اعم از علمی، بومی، نوآوری‌ها، تجارب محلی و اطلاعات سایر حوزه‌ها باید در اختیار تمامی ذینفعان قرار داده شوند یا با آن‌ها به اشتراک گذاشته شوند تا مفروضات تصمیمات مدیریتی، دانش و دیدگاه‌های همه ذینفعان با یکدیگر بررسی شوند.

اصل دوازدهم: رویکرد زیست‌بومی باید کلیه بخش‌های مرتبط و مراجع علمی را دخیل کند. از آنجایی که اغلب مسائل و مشکلات مدیریت تنوع زیستی پیچیده، همراه با کنش‌های متقابل، اثرات جانبی و پیامدهای متعدد هستند، لذا درگیر نمودن متخصصان و دست‌اندرکاران مرتبط در سطوح محلی، ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی ضروری به نظر می‌رسد (UNEP, 2006). دوازده اصل رویکرد زیست‌بومی، در پنج گام سازماندهی شده‌اند، که هر گام شامل طیفی از فعالیت‌ها می‌باشد. پنج گام اجرای رویکرد زیست‌بومی در ادامه توضیح داده می‌شوند.

۷-۱ گام‌های استقرار رویکرد زیست‌بومی و نحوه ارتباط آن‌ها با اصول دوازده‌گانه

در جدول (۵) رویکرد زیست‌بومی در قالب پنج گام اجرایی آورده شده است. هر یک از گام‌های اجرایی در برگزیده یک یا چند اصل از اصول دوازده‌گانه رویکرد زیست‌بومی هستند که در ادامه هر یک از گام‌ها به تفصیل شرح داده شده‌اند (Shepard, 2004).

جدول ۵- اصول دوازده‌گانه رویکرد زیست بومی و گام اجرایی آن (Shepard, 2004)

گام اول: تعیین ذینفعان و تعریف محدوده زیست بوم و یافتن ارتباط بین آنها		
۱- اهداف مدیریت سرزمین، آب و منابع زیستی مسئله انتخاب اجتماعی است. ۱۲- رویکرد زیست بومی باید تمام بخش‌های مرتبط و مراجع علمی را دخیل کند.	اصل اول اصل دوازدهم	تعیین ذینفعان
۷- رویکرد زیست بومی باید در مقیاس فضایی و زمانی مناسب به کار گرفته شود.	اصل هفتم	تعیین محدوده زیست بوم و یافتن ارتباط میان ذینفعان و زیست بوم
۱۱- رویکرد زیست بومی باید تمامی اشکال اطلاعات مرتبط شامل: «علمی، بومی» و «دانش، نوآوری‌ها و تجارب محلی» را در نظر گیرد. ۱۲- رویکرد زیست بومی باید تمام بخش‌های مرتبط و مراجع علمی را دخیل کند.	اصل یازدهم اصل دوازدهم	
گام دوم: تعیین ساختار و کارکرد زیست بوم، و به کارگیری مکانیسم‌هایی برای مدیریت و پایش آن		
۵- حفاظت از ساختار و کارکردهای زیست بوم به منظور بقاء خدمات آن، یکی از اهداف اولویت‌دار مدیریت زیست بومی است. در این اصل خصوصیات ساختار و کارکرد زیست بوم که برای فراهم کردن فواید و خدمات آن مورد نیاز هستند، تعیین و برای حفاظت از آن برنامه‌ریزی می‌شود. ۶- زیست بوم‌ها باید در محدوده کارکردهای خود مدیریت شوند. برای پیاده‌سازی این اصل باید در ابتدا محدوده کارکردهای زیست بوم تعیین و برای مدیریت آن‌ها برنامه‌ریزی شود. ۱۰- رویکرد زیست بومی باید به دنبال برقراری تعادل و تلفیق حفاظت و بهره‌برداری خردمندانه از تنوع زیستی باشد.	اصل پنجم اصل ششم اصل دهم	تعیین ساختار و کارکرد زیست بوم
۲- مدیریت باید به پایین‌ترین سطوح ممکن تمرکززدایی شود. مدیریت غیرمتمرکز می‌تواند به کارایی، اثربخشی و عدالت بیشتری بیانجامد.	اصل دوم	مدیریت بوم سازگان (بکارگیری سازکارهای مدیریت و پایش)

گام سوم؛ تعیین موضوعات اقتصادی اثرگذار و اثرپذیر از زیست بوم		
مدیران باید با در نظر گرفتن منافع حاصل از اقدامات مدیریت، ارزش های اقتصادی زیست بوم را در نظر بگیرند و مدیریت کنند. الف) کاهش انحرافات بازار که بر تنوع زیستی اثرات سوء دارند. ب) همسوسازی انگیزه ها در راستای ارتقای حفاظت تنوع زیستی و بهره برداری پایدار ج) امکان داخلی نمودن هزینه ها و منافع در درون زیست بوم تا حد ممکن	اصل چهارم	درک زیست بوم از دیدگاه اقتصادی
گام چهارم؛ تعیین اثرات احتمالی زیست بوم بر زیست بوم های مجاور		
۳- مدیران زیست بوم باید اثرات بالقوه و بالفعل فعالیت های خود بر زیست بوم های مجاور و سایر زیست بوم ها را در نظر گیرند. ۷- رویکرد زیست بومی باید در مقیاس فضایی و زمانی مناسب به کار گرفته شود.	اصل سوم اصل هفتم	تعیین اثرات احتمالی بر زیست بوم های مجاور
گام پنجم؛ تصمیم گیری در خصوص اهداف بلند مدت و شیوه های انعطاف پذیر دستیابی به آنها		
۷- رویکرد زیست بومی باید در مقیاس فضایی و زمانی مناسب به کار گرفته شود. ۸- با در نظر گرفتن مقیاس های زمانی و اثرات تأخیری که شکل دهنده فرایندهای زیست بوم هستند، اهداف مدیریت زیست بومی باید به صورت بلندمدت تنظیم گردند. ۹- اجتناب ناپذیر بودن تغییرات باید در مدیریت مورد توجه قرار گیرد.	اصل هفتم اصل هشتم اصل نهم	تعیین اهداف بلندمدت و شیوه های دستیابی به آنها

طبق تعاریف کنوانسیون رامسر، ارتباط را می‌توان به عنوان فرایند تعاملی میان ذینفعان، جهت تبادل اطلاعات، دانش و مهارت در زمینه حفاظت و بهره‌برداری خردمندانه از تالاب‌ها به منظور اطمینان از برخورداری همه ذینفعان از قابلیت تصمیم‌گیری آگاهانه تعریف کرد (2004 Shepard).

ظرفیت‌سازی، که با عنوان ایجاد ظرفیت نیز شناخته می‌شود، به تغییر نهادی اشاره دارد. این مفهوم فرایندی است که به واسطه آن افراد، گروه‌ها و سازمان‌ها، مؤسسات و کشورها، سیستم‌ها، منابع و دانش خود را توسعه می‌دهند و تقویت و سازمان‌دهی می‌کنند تا قابلیت‌های فردی و جمعی خود را در زمینه اجرای امور، حل مشکلات و دستیابی به اهداف بهبود بخشند (OECD, 2006).

آموزش در گسترده‌ترین معنای خود یک فرایند یادگیری تمام عمر است که می‌تواند آگاهی، انگیزه و توانایی حمایت از حفظ تالاب را برای افراد فراهم سازد. این امر نه تنها از طریق ایجاد تغییرات در شیوه عمل افراد، نهادها، کسب و کارها و دولت‌ها، بلکه با تغییر دادن سبک زندگی صورت می‌گیرد. آموزش می‌تواند در شرایط رسمی و غیررسمی اجرا شود (به عنوان برنامه‌های تفسیری).

افزایش آگاهی اقدامی در جهت برجسته‌سازی و حمایت است که موجب می‌شود گروه هدف شما علت اهمیت بررسی مسائل تالابی را درک کنند و نسبت به فعالیت‌هایی که می‌توانند برای بهبود وضعیت موجود انجام دهند، آگاهی پیدا کنند. افزایش آگاهی، نیرویی سازنده و بالقوه تسریع‌کننده است که هدف نهایی آن تحریک گروه هدف شما (که می‌تواند شامل تعداد زیادی ذینفع باشد) به اقدام کردن برای حفاظت و بهره‌برداری خردمندانه از تالاب است (برگرفته از Sayer, 2006).

مشارکت به معنی درگیر نمودن "ذینفعان" در تدوین، اجرا و ارزیابی راهبردها و اقدامات مربوط به حفاظت و بهره‌برداری خردمندانه از تالاب است. سطح و نوع مشارکت می‌تواند بسته به زمینه خاص و تصمیمات افراد، گروه‌ها و مؤسسات هدایت‌کننده فرایند، بسیار متغیر باشد. در جدول (۶) فهرست گسترده‌ی برخی از سطوح و انواع مشارکت‌های ممکن ارائه شده است.

1- Communication, Education, Participation, Awareness (CEPA)

جدول ۶ - سطوح و انواع مشارکت (Ramsar, 2010)

سطوح یا نوع مشارکت	توضیح
حرکت های خودجوش	در این مدل، افراد از طریق اقدامات نوآورانه و مستقل از نهادهای بیرونی، اقدام به مشارکت می‌کنند. آن‌ها برای دسترسی به منابع و مشاوره فنی مورد نیاز، با مؤسسات بیرونی ارتباط برقرار می‌کنند. اما کنترل نحوه استفاده از منابع را خود در دست می‌گیرند. در صورت فراهم‌سازی چارچوب حمایتی مناسب توسط دولت‌ها و سازمان‌های غیردولتی، امکان گسترش حرکت‌های خودجوش پدید می‌آید. ممکن است این گونه بسیج‌های خود انگیخته توزیع فعلی ثروت و قدرت را به چالش بکشند، اما امر قطعاً منجر به تمایل آن‌ها برای رسیدن به ماندگارترین مفهوم "مالکیت" در نتایج است.
مشارکت تعاملی	افراد در تجزیه و تحلیل‌های مشترک، تهیه برنامه‌های اقدام و تأسیس یا تقویت مؤسسات بومی مشارکت می‌کنند. مشارکت می‌تواند به عنوان یک حق طبیعی، و نه صرفاً به عنوان ابزاری برای دستیابی به اهداف پروژه در نظر گرفته شود. این فرایند شامل روش‌شناسی‌های میان رشته‌ای است که به دنبال دیدگاه‌های مختلف بوده و از فرایندهای یادگیری سیستمی و ساختاری استفاده می‌کنند. غالباً با در دست گرفتن کنترل تصمیمات محلی و تعیین نحوه استفاده از منابع موجود از سوی گروه‌ها، احساس آن‌ها نسبت به سهم داشتن در حفاظت از ساختارها یا اقدامات بیشتر می‌شود.
مشارکت عملی	گاهی مراجع ذیربط، مشارکت را در اصل به عنوان وسیله‌ای برای دستیابی به اهداف پروژه، به خصوص کاهش هزینه‌ها می‌بینند. افراد می‌توانند از طریق تشکیل گروه‌هایی جهت تحقق بخشیدن به اهداف از پیش تعیین شده مربوط به پروژه اقدام به مشارکت کنند. چنین مشارکتی می‌تواند تعاملی و مستلزم تصمیم‌گیری مشترک باشد، ولی اغلب پس از اتخاذ مهم‌ترین تصمیمات توسط مقامات بروز می‌کند.
مشارکت با انگیزه مادی	افراد می‌توانند از طریق در اختیار گذاشتن منابع، به عنوان مثال نیروی کار، در ازای دریافت غذا، پول یا سایر مشوق‌های مادی، مشارکت کنند. به عنوان مثال کشاورزان می‌توانند زمین و نیروی کار فراهم کنند، در عین حال که مستقیماً در تجربیات یا فرایندهای یادگیری مشارکت نمی‌کنند. "مشارکت" نامیدن این کار به مفهوم کامل، امری غیر معمول نیست، اما در این نمونه معمولاً افراد پس از پایان یافتن مشوق‌های مادی، دیگر سهمی در تداوم فناوری‌ها و اقدامات ندارند.
مشارکت از طریق مشاوره	افراد از طریق مشاوره یا پاسخ دادن به سوالات مشارکت می‌کنند. مسئولان پروژه، مشکلات و فرایندهای جمع‌آوری اطلاعات را تعریف می‌کنند و از این طریق سعی در کنترل تجزیه و تحلیل پاسخ‌ها دارند. چنین فرایند مشاوره‌ای اغلب به معنای سهیم بودن مشارکت‌کنندگان در تصمیم‌گیری نیست و کارکنان پروژه ملزم به در نظر گرفتن دیدگاه‌های افراد نیستند و تعهدی نسبت به این موضوع ندارد.
مشارکت منفعلانه یا مشارکت از طریق دریافت اطلاعات	افراد از طریق آگاه شدن از تصمیمات اتخاذ شده و یا آنچه قبلاً اتفاق افتاده است، مشارکت می‌کنند. این نوع مشارکت بیشتر شامل اعلامیه‌ی یک اداره یا مدیریت پروژه می‌باشد تا بازتاب توجه پویا به ایده‌ها و پاسخ‌های سایر افراد. اطلاعات به اشتراک گذاشته شده تنها متعلق به کارکنان پروژه است.
مشارکت دستکاری شده	در این گونه شرایط نامتعارف مشارکت تنها امری ظاهری است، با نمایندگانی از مردم که در هیأت‌های رسمی حضور دارند اما انتخاب نمی‌شوند و قدرتی ندارند.

۲

ساختار و

اجزای برنامه

مدیریت

بخش دوم

مقدمه

برنامه مدیریت با رویکرد زیست بومی نتیجه فرایند رایزنی، مذاکره و تعامل بین ذینفعان مختلف یک تالاب و به منظور تعریف یک برنامه مشترک است و نشان‌دهنده گرایش‌ها، تصمیمات و اقداماتی است که باید از طرف ذینفعان و کاربران یک تالاب صورت گیرد. این برنامه باید ابزاری کارآمد برای مدیریت تالاب در سطح حوضه آبریز آن باشد.

به عبارت دیگر برنامه مدیریت سندی است که رویکرد و هدف مدیریت تالاب را برای گذار از شرایط کنونی به شرایط مطلوب در آینده مشخص می‌کند و چارچوبی را برای تصمیم‌گیری‌های مدیریتی و اقدام‌های اجرایی فراهم می‌کند و بر حسب اینکه بر اساس کدام قوانین پشتیبان تدوین و یا در چه سطحی تصویب و توسط چه نهادهایی اجرایی شود، می‌تواند تعهدآور باشد. در ذیل به برخی موارد برای تسهیل فرایند و دستیابی به یک سند کاربردی اشاره شده است.

۱- برنامه مدیریت بر اساس رویکرد زیست‌بومی به شرایط منطقه، نوع و وضعیت تالاب و به خصوص به ذینفعان و بهره‌برداران از تالاب بستگی دارد، لذا می‌تواند به عنوان مرجعی برای تالاب مورد استناد قرار گیرد.

۲- برنامه مدیریت همچنین به میزان اطلاعات موجود محیط‌زیستی، چگونگی عملکرد و کاربرد آن‌ها و نیز جنبه‌های اجتماعی و اقتصادی بستگی دارد.

۳- مشارکت و ارتباط ذینفعان تالاب (سازمان‌های دولتی، مسئولین محلی، سازمان‌های غیردولتی و جوامع محلی و...)، باید از بخش‌های محوری فرایند تهیه این سند باشد به گونه‌ای

که مردم و سایر ذینفعان دولتی و بخش خصوصی احساس کنند در یک طرح مشترک سهیم هستند و نسبت به آن تعلق خاطر دارند. علاوه بر ذینفعان دولتی، ساکنین محلی نیز باید به طور ویژه در تدوین و رسیدن به اهداف برنامه مشارکت داشته باشند. بدین منظور آنان بایستی در شناسایی مسائل و مشکلات، محدودیت‌ها و طرح‌ریزی برنامه درگیر شده باشند (CBD, 2004).

۴- این سند پس از تصویب باید به مرحله اجرا گذاشته شود. اقدامات مدیریتی بدین‌وسیله به صورت کار میدانی و نتایج آن نمود پیدا می‌کنند. پیش، ابزاری حیاتی برای ارزیابی نتایج و بررسی روند اجرایی و تغییرات می‌باشد.

۵- برنامه مدیریت به مرور زمان و تحت تأثیر اطلاعات جدید، تجربه اجرایی و بازبینی‌های رسمی ارزیابی و تکمیل می‌شود.

۲-۱ کارکردهای یک برنامه مدیریت

برنامه مدیریت تالاب بر مبنای مشخصات و ارزش‌های کلیدی تالاب و برای حفاظت و پایدارسازی کارکردهای آن تدوین می‌شود و عالی‌ترین سندی است که اهداف مدیریتی را برای گذار از شرایط کنونی و دستیابی به شرایط مطلوب در آینده به صورت شفاف تعریف می‌کند و اقداماتی که باید به اجرا گذاشته شوند را بیان کرده و عوامل اجرایی آن را معرفی می‌نماید. این سند همچنین الزامات، تعهدات و مسئولیت‌های نهادهای ذیربط را در جهت دستیابی به اهداف مورد توافق مشخص می‌کند و در موارد ضروری برای رفع ابهام و یا حل اختلاف مبنای تصمیم‌گیری قرار می‌گیرد. از دیگر ویژگی‌های برنامه مدیریت انعطاف‌پذیری آن می‌باشد که باید به گونه‌ای تنظیم و تدوین شود که بتواند برای رویدادهای پیش‌بینی نشده نیز چاره‌اندیشی کند. به طور کلی یک برنامه مدیریت باید دارای شرایط زیر باشد:

- ویژگی‌های اکولوژیکی تالاب را توصیف نماید. این ویژگی باید حداقل حاوی سه بخش اجزای بوم‌سازگان، فرایندها و مزایا، و خدمات اکوسیستمی باشد.
- اقدامات برنامه مدیریت حفاظت و ویژگی‌های پایدار تالاب و بهره‌برداری خردمندان از تالاب را بهبود بخشد.
- این برنامه باید اقدامات لازم جهت استفاده خردمندان از تالاب را به گونه‌ای که اثرات منفی کمی بر تالاب و ویژگی‌های آن داشته باشد را نشان دهند.
- برنامه مدیریت شامل مشارکت و مشورت همه علاقه‌مندان و دست‌اندرکارانی می‌باشد که تصمیمات و اقدامات آن‌ها بر روی تالاب تأثیر می‌گذارد و یا اینکه مدیریت تالاب بر روی آن‌ها تأثیرگذار است.

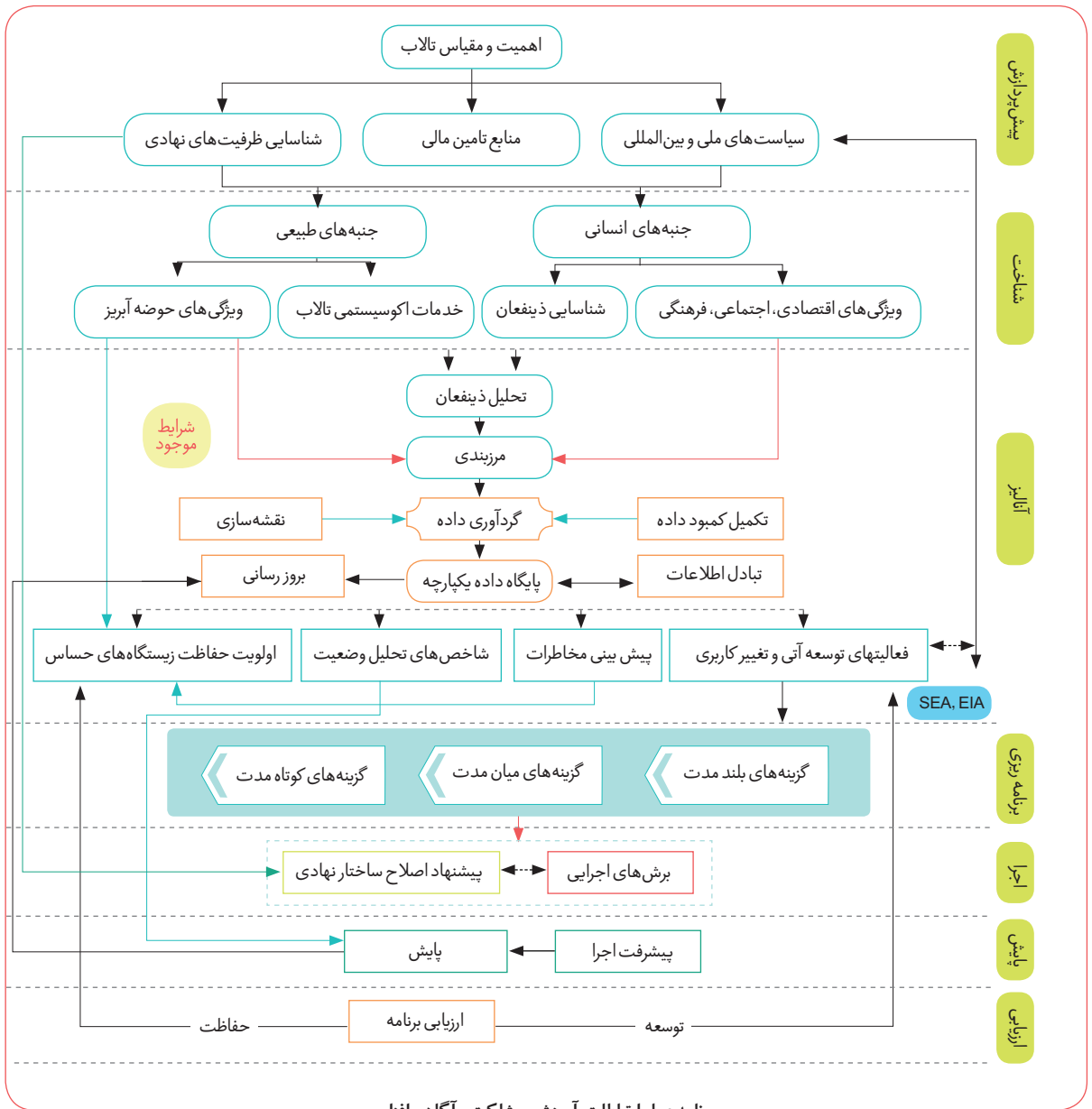
- شامل شرحی از تهدیدات، پیش‌بینی خطرات یا چالش‌های تالاب و همچنین مجموعه اقدامات لازم برای مقابله با این خطرات یا تهدیدات باشد.
- همه اقدامات و برنامه‌های پیش‌بینی شده، قانونی و قابل اجرا باشند.
- این برنامه چگونگی نظارت و گزارش مستمر وضعیت تالاب را بیان می‌کند.
- ابزاری برای تحلیل عملکردهای محیط‌زیستی، اجتماعی و اقتصادی تالاب می‌باشد.
- ارائه‌دهنده چشم‌اندازی از وضعیت بلندمدت، میان‌مدت و کوتاه‌مدت تالاب است.
- یاری‌رسان مدیران تالاب در امر تصمیم‌گیری است.
- و تعهدآور برای ذینفعان در امور اجرایی و اقدامات مرتبط با تالاب می‌باشد.

۲-۲ ویژگی‌های چارچوب برنامه مدیریت

ویژگی‌های اصلی یک چارچوب برنامه مدیریت زیست‌بومی عبارت است از: (۱) پویایی و سازگاری برای مواجهه با تغییرات مداوم بوم‌سازگان‌های تالابی، (۲) در نظر گرفتن مرزهای طبیعی بوم‌سازگان‌ها، (۳) حفظ پیوستگی بوم‌سازگان و جریان کارکردهای آن، (۴) چندزمانه (بلندمدت - کوتاه‌مدت) برای دستیابی به پایداری در زمان طولانی و پاسخگویی به نیازها و چالش‌ها در کوتاه‌مدت دارا بودن مقیاس زمانی مناسب و تطابق مناسب برنامه‌های کوتاه‌مدت و بلندمدت (۵) چند مقیاس مکانی (محلی، منطقه‌ای، جهانی) نقش مقیاس‌های مختلف، و بررسی هر یک از مقیاس‌های مکانی مناسب و تأثیر آن‌ها بر یکدیگر (۶) چندبعدی (اکولوژیکی، اقتصادی، اجتماعی) (۷) تعادل بین مدیریت بالا به پایین و پایین به بالا به خصوص با در نظر گرفتن جوامع محلی (۸) انعطاف‌پذیری در برابر پیچیدگی‌ها و عدم قطعیت بوم‌سازگان‌های طبیعی (امینی، ۱۳۹۹)

تدوین چارچوب جامع که هم ابعاد انسانی (اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی)، و هم ابعاد اکولوژیکی را در سطح حوضه آبریز بررسی نماید و خدمات بوم‌سازگانی (خدمات اکوسیستمی) و تأثیر سیاست‌گذاری‌های منابع مالی و ظرفیت‌های نهادی را در مدیریت تالاب در نظر بگیرد، شامل تمام اصول دوازده‌گانه مدیریت زیست‌بومی می‌باشد (CBD, ۲۰۰۴). این چارچوب دارای هفت بخش اصلی پیش‌برنامه‌ریزی، شناخت، آنالیز (تجزیه و تحلیل)، برنامه‌ریزی، اجرا، پایش و ارزیابی طراحی شده است که هر کدام از این بخش‌ها دارای عناصر مرتبط می‌باشند (نمودار ۱). این بخش‌ها منطبق با مراحل فرایند برنامه‌ریزی به صورت سلسله‌مراتبی می‌باشند که عناصر هر یک از بخش‌ها با یکدیگر در ارتباط هستند و داده‌های اولیه بخش‌های بعدی به کار می‌رود و نتایج بخش‌های پایین‌تر برای اصلاح داده‌ها در بخش‌های اولیه به کار می‌رود.

همچنین این چارچوب علاوه بر حوضه آبریز می‌تواند در مقیاس‌های چندگانه - زیر حوضه، منظر، منطقه‌ای و ملی - نیز گردد (امینی، ۱۳۹۹).

هدف این مرحله تعیین مقیاس برنامه‌ریزی و مدیریت است و یکی از نیازمندی‌های اصلی تدوین برنامه مدیریت می‌باشد. این مرحله شامل عناصر زیر می‌باشد. شناسایی و بررسی سطح و مقیاس تالاب، نقش راهبردهای بین‌المللی، ملی و منطقه‌ای، قوانین و سیاست‌های بالادستی و شناسایی ساختارهای نهادی موجود و منابع تأمین مالی (امینی، ۱۳۹۹). برخی از مهمترین قوانین مرتبط در جدول (۷) ارائه شده است.

جدول ۷- عنوان قوانین ملی و بین‌المللی، آئین‌نامه‌ها، سیاست‌ها مرتبط با تالاب‌ها

ردیف	عنوان قوانین ملی و بین‌المللی، آئین‌نامه‌ها، سیاست‌ها
۱	اصل پنجاهم قانون اساسی کشور
۲	سیاست‌های کلی نظام در دوره چشم‌انداز
۳	سیاست‌های کلی محیط زیست، ابلاغیه مقام معظم رهبری مورخ ۲۶ آبان ۹۴
۴	قانون مجازات اسلامی
۵	منشور حقوق شهروندی
۶	قانون حفاظت و بهسازی محیط زیست (مصوبه ۱۳۵۳/۳/۲۸ و اصلاحیه ۱۳۷۷/۸/۲۸)
۷	قانون اراضی مستحدث و ساحلی (مصوب ۱۳۵۴/۴/۲۹)
۸	آئین‌نامه اجرایی تبصره (۲) ماده (۲) قانون اراضی مستحدث و ساحلی (۱۳۸۷/۱/۱۷)
۹	قانون توزیع عادلانه آب (مصوب ۱۳۶۷/۱۲/۱۶ و اصلاحیه ۱۳۶۴/۸/۱۴)
۱۰	آئین‌نامه مربوط به بستر رودخانه‌ها، انهار، مسیل‌ها، مرداب‌ها، برکه‌های طبیعی و شبکه‌های آبرسانی، آبیاری و زهکشی (مصوب ۱۳۷۹/۸/۱۱) با استناد ماده (۵۱) قانون توزیع عادلانه آب مصوب ۱۳۶۱
۱۱	قانون حفاظت، احیاء و مدیریت تالاب‌های کشور مصوب ۱۳۹۶/۰۲/۰۴ و آئین‌نامه اجرایی تبصره ماده یک آن
۱۲	آیین‌نامه اجرایی جلوگیری از تخریب و آلودگی غیرقابل جبران تالاب‌ها (شماره ۱۵۷۴۰۸ت/۵۵۰۹۶ هـ ۱۳۹۷/۱۱/۲۷) و اصلاحیه‌های بعدی آن
۱۳	قوانین پنج‌ساله توسعه ای کشور
۱۴	آئین‌نامه نحوه حفاظت، احیاء و مدیریت تالاب‌های کشور مصوب ۱۳۹۴/۰۴/۰۲
۱۵	راهبردهای کنوانسیون رامسر برای سال ۲۰۱۶ تا ۲۰۲۴

مرحله دوم؛ شناخت

دستیابی به داده‌ها و اطلاعات قابل استناد برای ابعاد اصلی چارچوب بسیار حائز اهمیت می‌باشد و به عنوان پایه اصلی برای ادامه تدوین چارچوب و صحت نتایج می‌باشد. هدف از این مرحله تعیین مرزهای مستقیم و غیرمستقیم برنامه‌ریزی و مدیریت تالاب با شناسایی ویژگی‌های اکولوژیکی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی در حوضه آبریز و شناسایی ذینفعان اصلی و خدمات بوم‌سازگانی می‌باشد که به صورت کتاب مطالعات پایه به سند برنامه پیوست می‌شود.

یک- شناسایی ذینفعان

ذینفعان اشخاص حقیقی، حقوقی یا سازمان‌هایی می‌باشند که به‌طور مستقیم تأثیرگذار هستند. تعریف کلاسیک از یک ذینفع، "هر گروه یا فردی است که می‌تواند در دستیابی به هدف سازمان تأثیر بگذارد یا تحت تأثیر قرار گیرد" (Freeman, 2002). همچنین برای ارزیابی بوم‌سازگان، تعریف ذینفعان به صورت "هر گروه یا فردی که می‌تواند تحت تأثیر خدمات بوم‌سازگان قرار گیرد و یا بر آن تأثیر می‌گذارد، تغییر می‌کند (Hein, 2006).

دو- تعاریف خدمات اکوسیستمی

خدمات اکوسیستمی شرایط و فرایندهایی هستند که از طریق آن‌ها بوم‌سازگان‌های طبیعی و گونه‌هایی که بوم‌سازگان را تشکیل می‌دهند برای حفظ و برآورده نمودن نیازهای زندگی انسان ارائه می‌دهند. یعنی "منافع جمعیت‌های انسانی به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم از عملکرد بوم‌سازگان گرفته شده است، به صورت خلاصه منابعی که انسان از بوم‌سازگان به دست می‌آورد (MEA, 2005) و یا اجزای طبیعت که به‌طور مستقیم مصرف می‌شود، یا مورد استفاده برای رفاه و آسایش انسان است (Boyd, 2007). تفسیر خدمات به عنوان منافع بوم‌سازگان و یا منجر به ایجاد مزایا، تعیین می‌کند که چگونه خدمات بوم‌سازگان توصیف و طبقه‌بندی شوند. و تعاریف و سیستم‌های طبقه‌بندی اغلب با اهداف رویکرد خدمات بوم‌سازگانی در حال اجرا تعیین می‌شوند.

مهمترین چارچوب طبقه‌بندی خدمات بوم‌سازگانی توسط ارزیابی بوم‌سازگان هزاره ارائه شده است (MEA, 2005)، که چهار دسته از خدمات بوم‌سازگان را تعریف می‌کند.

۱- خدمات پشتیبانی یا حمایتی^۱ ارائه ساختارها و فرآیندهای اساسی بوم‌شناختی و پایه‌های دیگر خدمات بوم‌سازگان است، به عنوان مثال چرخه مواد مغذی تشکیل خاک و تولید اولیه.

۲- خدمات تنظیمی^۲ تنظیم سیستم‌های زیست‌بومی را انجام می‌دهد، به عنوان مثال تنظیم آب و هوا، کنترل بیماری، تصفیه پساب، تصفیه آب و تنظیم سیلاب؛

۳- خدمات تأمینی^۳ منابع مالی، مانند مواد غذایی، آب، سوخت و مواد خام دیگر را فراهم می‌کند.

۴- خدمات فرهنگی^۴ خدمات غیرمادی ارائه می‌دهند؛ به عنوان مثال تفریح، آموزش و پرورش، فرصت‌های معنوی و زیبایی‌شناسی.

در چارچوب MEA، این خدمات بوم‌سازگان شناخته شده است تا به پنج جزء سلامت انسان کمک کنند: امنیت شخصی و مادی، منابع اولیه برای یک زندگی خوب، سلامت جسمی و روانی، روابط اجتماعی مناسب و آزادی انتخاب. اقدام این چارچوب برای ارزیابی ریسک‌های مختلف استفاده شده است. تغییر بوم‌سازگان بر ارائه خدمات اکوسیستمی تأثیر می‌گذارد و عواقب این امر برای سلامتی انسان است (MEA, 2005). توضیحات و مثال‌های از هر دسته خدمات در جدول (۸) آمده است.

1- Supporting
2- Regulating
3- Provisioning
4- Cultural

جدول ۸- انواع خدمات اکوسیستمی تالاب (MEA, ۲۰۰۵)

خدمات	توضیحات و مثال‌ها
تأمین‌کننده	
غذا	محصولات ماهی، شکار حیات وحش
آب	نگهداری و حفظ آب برای مصارف خانگی، صنعتی و کشاورزی
فیبر و سوخت	کنده، سوخت، پیت و علوفه
بیوشیمی	محصولات دارویی و زیستی
مواد ژنتیکی	ژن‌ها برای مقابله با بیماری‌های گیاهی، آفات و ...
تنظیم‌کننده	
تنظیم اقلیم	منبع و ذخیره گازهای گلخانه‌ای، تأثیر بر دمای محلی و منطقه‌ای
تنظیم آب (جریان‌ات هیدرولوژیک)	تغذیه و تخلیه آب زیرزمینی
خالص سازی آب و تصفیه فاضلاب	نگهداری، بازسازی و حذف مواد مغذی اضافی و سایر آلاینده‌ها
کنترل فرسایش	تثبیت خاک و رسوب
تنظیم مخاطرات طبیعی	کنترل سیلاب، حفاظت در برابر طوفان
گرده‌افشانی	زیستگاه گرده‌افشان‌ها
فرهنگی	
معنوی و الهام بخش	زیست بوم‌های تالابی الهام بخش بسیاری از ارزش‌های مذهبی می‌باشند.
گردشگری	به عنوان فرصت فعالیت‌های گردشگری
زیبایی‌شناسی	بسیاری از مردم جنبه‌های زیبایی‌شناسی را از ارزش‌های تالاب می‌دانند.
آموزشی	فرصت‌های آموزش رسمی و غیررسمی
حمایت‌کننده	
تشکیل خاک	نگهداری رسوب و انباشتگی مواد آلی
چرخه مواد غذایی	ذخیره، بازچرخش، پردازش و استفاده مواد مغذی

مرحله سوم؛ آنالیز (تجزیه و تحلیل) «

پیچیده‌ترین مرحله در فرایند برنامه‌ریزی تجزیه تحلیل است و هدف آن ترکیب شرایط فعلی و ویژگی‌های آتی است که در نهایت تصویر یکپارچه‌ای از مبنای تصمیم‌گیری در فرآیند برنامه‌ریزی به دست می‌دهد (امینی، ۱۳۹۹). تحلیل ذینفعان، شناسایی شرایط موجود، جمع‌آوری اطلاعات و مرزبندی و آماده‌سازی نقشه‌های مورد نیاز، یکپارچه‌سازی داده‌ها، تهدیدات و فعالیت‌های توسعه آتی، پیش بینی مخاطرات و اولویت‌بندی حفاظت زیستگاه‌های حساس در این مرحله می‌باشد.

مرحله چهارم؛ برنامه‌ریزی «

هدف این مرحله؛ تدوین برنامه مدیریت تأثیرگذار برای دوره‌های زمانی بلندمدت، میان‌مدت، کوتاه‌مدت و اقدامات اولویت‌دار جهت دستیابی به اهداف توافق شده است. تعریف چشم‌انداز و هدف کلی،^۲ اهداف راهبردی،^۳ اهداف واقعی^۴ و برنامه اقدام^۵ در این مرحله می‌باشد.

یک- چشم‌انداز «

چشم‌انداز وضعیت مطلوب و آرمانی است که برای آینده بلندمدت تالاب می‌تواند مورد انتظار باشد. در واقع مفهوم چشم‌انداز از دیدگاه برنامه مدیریت این است که مطلوب نهایی تعیین‌کننده خط‌مشی برنامه مدیریت را تعریف می‌نماید؛ یا به عبارت دیگر ارزش‌ها را بیان می‌کند که برنامه مدیریت به منظور کدام هدف نهایی تدوین و اجرایی می‌شود. توجه شود که چشم‌انداز تصویر آینده را ترسیم می‌کند.

بیانیه چشم‌انداز مشخصه‌های زیر را دارد:

- بیان‌کننده وضعیتی است که برنامه مدیریت با هدف دستیابی به آن وضعیت تدوین می‌شود.
- از آنجایی که برای آینده بلندمدت تعریف می‌شود در دوره‌های زمانی کوتاه‌تر تغییر معنی‌داری نخواهد کرد و به این ترتیب سبب می‌شود که خط‌مشی عمومی مدیریت پایدار باقی بماند.

- 1- Vision
- 2- Goal
- 3- Strategic Objectives
- 4- (Smart) Targets
- 5- Action Plan

-بیانیه باید همه جنبه‌های محیط‌زیستی، گردشگری، فرهنگی، اقتصادی-اجتماعی را دربرگیرد. هدف چشم‌انداز که معمولاً با یک عبارت نسبتاً کوتاه بیان می‌شود باید در بردارنده یک جمع‌بندی مناسب از خواسته‌های کلیدی گروه‌های ذیربط باشد.

دو- هدف کلی

هدف کلی برای برنامه مدیریت آن چیزی است که با محقق شدن آن دستیابی به مقصد هدف چشم‌انداز امکان‌پذیر می‌گردد. در واقع هدف کلی نیز با همین دیدگاه تدوین و مبنای تهیه برنامه مدیریت می‌شود. هدف کلی واسط بین اهداف راهبردی و هدف چشم‌انداز قرار می‌گیرد و مسیری را نشان می‌دهد که برای دستیابی به هدف باید طی شود. تفاوت شاخص آن با هدف چشم‌انداز این است که هدف چشم‌انداز یک تعریف و توصیف از یک خواسته آرمانی از وضعیت مطلوب و مورد انتظار است درحالی که هدف کلی سرشت اجرایی دارد و چگونگی دستیابی به چشم‌انداز را نشان می‌دهد.

سه- اهداف راهبردی

اهداف راهبردی در اصل ساماندهی و متمرکز نمودن چارچوب راهبردها برای مشخص کردن ماهیت اقدامات اجرایی برنامه مدیریت بیان می‌شوند. به عبارت دیگر اهداف راهبردی عناوین و سرفصل فعالیت‌های اجرایی را بیان می‌کند که بر اساس طبقه‌بندی مسائل و مشکلات کلیدی و نیز امکانات و فرصت‌های مهم تعریف می‌شوند. نمونه‌هایی از اهداف راهبردی شامل مدیریت منابع آب و خاک تالاب، بهبود معیشت، افزایش آگاهی عمومی و آموزش، مدیریت و بهبود تنوع زیستی، افزایش مشارکت و ارتباطات و ... را می‌توان نام برد. اهداف راهبردی باید از مشخصات زیر برخوردار باشند:

- دقیق و مشخص باشند و کنترل آن‌ها آسان باشد.
- در جهت تحقق اهداف کلی تعریف شده باشند.
- برای حل مسائل و مشکلات و یا بهره‌برداری از امکانات و فرصت‌ها تنظیم شده باشند.

چهار- اهداف واقعی

پس از مشخص شدن اهداف راهبردی، اهداف واقعی تعریف می‌شوند که باید در زیرعنوان این اهداف انجام گیرند تا آن اهداف حاصل شوند. به عنوان مثال مجموعه اهداف بلندمدت و کوتاه مدت که برای آگاه‌سازی یا بهبود تنوع زیستی باید انجام گیرند. دامنه این اقدامات می‌تواند وسیع باشد و برای آن‌ها گزینه‌های مختلفی می‌تواند وجود داشته باشد. بنابراین با ارزیابی قابلیت‌های اجرایی (سهولت، سرعت، هزینه، تطبیق با شرایط محلی و ...) می‌بایست مناسب‌ترین گزینه‌ها انتخاب می‌شود.

اقدامات اجرایی باید مشخصات زیر را داشته باشند:

- دقیق و مشخص باشند.
- واقعی و قابل تحقق باشند.
- زمان‌بندی مشخص داشته باشند.
- قابل اندازه‌گیری باشند.
- با رعایت اولویت تدوین شده باشند.

مرحله پنجم؛ تصویب و اجرا

برای اطمینان از کارایی اجرا یک باید برنامه زمانی پیشرفت برای هر یک از اقدامات اولویت‌دار وجود داشته باشد. در این مرحله برش‌های اجرایی این اقدامات به صورت پروژه‌های مشخص برای هر تالاب امکان اجرای دقیق آن‌ها را فراهم می‌نماید. همچنین توسعه نهادی و منابع مورد نیاز باید آماده شود چرا که مرحله اجرا بسیار به محدوده مطالعاتی وابسته است و یک نسخه برای همه تالاب‌ها قابل تعمیم نمی‌باشد.

مرحله ششم؛ پایش

هدف پایش^۱ برنامه مدیریت زیست‌بومی کمک به مدیران و برنامه‌ریزان مربوطه جهت توسعه و اجرای برنامه‌های مدیریتی مختلف اعم از حفاظت، احیا و غیره است. لذا هدف این بخش ارائه راهنمایی ساده و کاربردی در زمینه پایش برنامه مدیریت تالاب‌ها است. اساساً روش‌های مختلفی برای طراحی و اجرای یک برنامه پایش جهت اندازه‌گیری شاخص‌های وضعیت تالاب وجود دارد. اما، انتخاب روش پایش متناسب با اهداف برنامه مدیریت، به

1- Monitoring

ویژگی‌های سایت مورد مطالعه و منابع موجود در دسترس بستگی دارد. لذا در این راهنما اصول پایش و برخی از تکنیک‌های مناسب برای پایش شاخص‌های متداول ارزیابی سلامت، وضعیت تالاب و پایش اقدامات اولویت‌دار برنامه مدیریت ارائه شده است.

پایش برنامه مدیریت زیست‌بومی تالاب فرایند سیستماتیک جمع‌آوری داده‌ها و اطلاعات در رابطه با برنامه مدیریت جامع تالاب، وضعیت و ماهیت تغییرات تالاب است (تغییرات می‌تواند ناشی از منابع طبیعی باشد یا منابع انسانی) که با اندازه‌گیری میزان و اقدامات صورت گرفته در طی اجرای برنامه مدیریت و یا اندازه‌گیری ویژگی‌های اکولوژیکی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی تالاب در طول زمان و مکان نیز به دست می‌آید. میزان موفقیت برنامه مدیریت و دستیابی به اهداف مدیریتی را برنامه پایش تعیین می‌نماید. به بیان ساده‌تر، پایش تعیین می‌کند که آیا اجرای اقدامات مدیریتی تأثیر مطلوبی بر وضعیت یک بوم‌سازگان دارد یا خیر؟ (Department of Environment and Conservation, 2012) اگر اطلاعات جمع‌آوری شده طی فرآیند پایش برنامه مدیریت از صحت و دقت لازم برخوردار نباشند؛ یا این داده‌ها به طور مناسب مورد استفاده قرار نگیرند و بر روند مدیریت تالاب تأثیرگذار نباشند، حتی یک برنامه پایش به خوبی طراحی شده نیز قابل استناد نمی‌باشد.

مرحله هفتم؛ ارزیابی

پایش، یک مشاهده سیستمی و ثبت منظم شرایط فعلی و در حال تغییر است در حالی که ارزیابی، استفاده از داده‌های موجود جهت ارزیابی تالاب‌ها برای پشتیبانی از فرایندهای تصمیم‌گیری و برنامه‌ریزی است (Galatowitsch and Bohnen, 2021). تالاب‌ها می‌توانند براساس شرایط و کارکردشان شناسایی شوند. شرایط تالاب بیانگر وضعیت فعلی تالاب در مقایسه با استانداردهای مرجع در ارتباط با ویژگی‌های فیزیکی، شیمیایی و زیستی است درحالی‌که کارکرد بیانگر فرآیندی است که بوم‌سازگان تالاب را مشخص می‌کند. این ارزیابی با توجه به اهداف کنوانسیون رامسر در دو موضوع حفاظت و بهره‌برداری خردمندانه قابل بررسی می‌باشد (Ramsar, 2010) و می‌بایست در صورت لزوم و عدم دستیابی به اهداف مورد نظر فرایند برنامه مورد بازنگری قرار گیرد.

۱- اصطلاح پایش و بررسی یا نظرسنجی Survey اغلب با هم اشتباه گرفته می‌شوند و به علت اینکه هر دو اصطلاح در این مبحث استفاده می‌شوند، لازم است تفاوت بین آن‌ها به وضوح مشخص شود. بررسی اقدام یا عملی است که در آن مجموعه‌ای از مشاهدات در مورد برخی از اجزای یک بوم‌سازگان صورت می‌پذیرد. اما پایش مجموعه‌ای از بررسی‌ها است که در طول زمان تکرار شده و برای آزمایش یک فرضیه خاص طراحی شده است. به عنوان مثال، یک بررسی ممکن است شامل شمارش تعداد پرندگان آبی در تالاب باشد، برای یک برنامه پایش می‌بایست شمارش در طول زمان برای آزمایش فرضیه‌ای در مورد تأثیر مدیریت سایت بر جمعیت پرندگان تکرار شود.

۳

فرآیند کلی

تدوین برنامه

مدیریت

بخش سوم

برنامه‌ریزی مدیریت تالاب فرآیندی است که طی آن ارزش‌ها و ویژگی‌های فعلی و بالقوه تالاب معرفی و مشکلات و مسایل مرتبط با آن (در شرایط کنونی) مشخص می‌گردد و همزمان امکانات و فرصت‌های موجود برای رفع مشکلات و تقویت استعدادهای تالاب شناسایی می‌شود. طی فرآیند برنامه‌ریزی وضعیت مطلوب و مورد انتظار برای آینده تالاب به بحث گذاشته می‌شود و چشم‌انداز و هدف برای وضعیت آینده تالاب ترسیم می‌گردد.

در برنامه‌ریزی مدیریت، راهبرد کلی، اهداف راهبردی و فهرست اقدامات مورد نیاز برای تحول و انتقال از شرایط کنونی به شرایط مطلوب در آینده طی یک دوره زمانی معین، تعریف شده و الزامات و مسئولیت‌ها و نیز تعهدات نهادهای ذیربط مشخص می‌گردد. به این ترتیب برنامه‌ریزی مدیریت تالاب یک جریان دارای بازخورد است و یک رویداد ایستا نمی‌باشد و به این معنا است که برنامه‌ریزی هدف نیست و فرآیند آن با تدوین برنامه خاتمه نمی‌یابد و خود اصلاح می‌باشد. در واقع برنامه مدیریت پس از برنامه‌ریزی به اجرا گذاشته می‌شود و طی مراحل اجرا مورد پایش و ارزیابی قرار می‌گیرد و بازنگری می‌شود.

برنامه‌ریزی مدیریت تالاب با رویکرد زیست‌بومی یک فرآیند مشارکتی است که طی آن تلاش می‌شود تا همه گروه‌های ذیربط در فرآیند مشارکت نمایند و با توجه به خواسته‌ها و انتظارات

متفاوت و گاه متناقضی که دارند برای تدوین و اجرای یک برنامه مدیریت مورد توافق، همکاری کنند. تدوین یک برنامه بر اساس فرایندهای مشارکتی و بهبود حس تعلق خاطر و مالکیت در نزد همه ذینفعان می‌تواند تا حد زیادی اجرای آنرا در مراحل بعدی تضمین نماید.

۱-۳ ویژگی‌های یک فرایند موفق برای برنامه‌ریزی مدیریت تالاب

برای اینکه اقدامات برنامه‌ریزی با موفقیت همراه باشند باید دارای ویژگی‌های زیر باشند:

- به عنوان یک فرآیند تلقی شوند و نه یک محصول و این فرایند باید مستمر و دارای بازخورد باشد و با تکمیل "تدوین برنامه" متوقف نشود. ادامه فرایند شامل اجرای برنامه، پایش، ارزیابی و بازنگری برنامه مورد توجه باشد.
- بر آینده تالاب متمرکز باشد و انعطاف‌پذیری لازم را برای اقدامات جایگزین در فرایند اجرای برنامه مدیریت داشته باشد.
- با استفاده از یافته‌ها و تجربه‌اندوزی از گذشته و نگرانی‌های موجود، چشم‌اندازش به آینده باشد. نگرانی‌ها و دلواپسی‌ها را مشخص کند و برای حل آن‌ها گزینه‌های مختلف و مناسب را بررسی و چاره‌اندیشی کند و پیامدهای تصمیم‌گیری‌ها را به دقت ارزیابی نماید.
- بر اساس گفتگو و تبادل نظر با گروه‌های ذیربط، سازوکار مؤثری برای تفکر و جستجو در جهت شناخت مسائل و تنگناها و نیز فرصت‌ها و امکانات فراهم کند، برای رفع مسائل راه‌حل جستجو نماید و برای آسان کردن دشواری‌ها چاره‌اندیشی کند.
- ساختارمدار، نظام‌مند و منضبط باشد. فرایند برنامه‌ریزی از طریق یک سلسله گام‌های هدفمند، منطقی و از پیش تعریف شده اجرا می‌شود. رویکرد نظام‌مند کمک می‌کند که تصمیم‌گیری‌ها بر اساس دانش و آگاهی، تحلیل دقیق اطلاعات و احاطه بر موضوعات صورت گیرد و می‌تواند نشان دهد که اقدامات پیشنهاد شده مبتنی بر شناخت و منطق درست است.
- مبتنی بر ارزیابی و قضاوت درست بر ارزش‌ها باشد. برنامه مدیریت با این هدف تدوین می‌شود که وضعیت را از شرایط کنونی به شرایط مطلوب آینده منتقل نماید. در این مسیر طبیعتاً آنچه که در حال و آینده ارزشمند و مورد توجه است، مورد بحث و ارزیابی قرار می‌گیرد و به همین دلیل نقش مردم محلی و خواسته‌های ایشان در برنامه‌ریزی تعیین‌کننده می‌شود.
- جامع‌نگر باشد. اگر فرایند برنامه‌ریزی به درستی و به طور کامل و به صورت مشارکتی انجام گیرد، طی برگزاری فرایند، دامنه وسیعی از خواسته‌ها و دیدگاه‌ها مطرح می‌شود که در نهایت سبب می‌شود که ماهیت برنامه جامع‌نگر گردد. به این ترتیب تحقق خصیصه جامع‌نگری به

این امر بستگی دارد که فرایند برنامه‌ریزی چگونه اجرا می‌شود؟ چه افرادی در فرآیند مشارکت دارند و اینکه تصمیم‌های نهایی چگونه گرفته می‌شوند؟

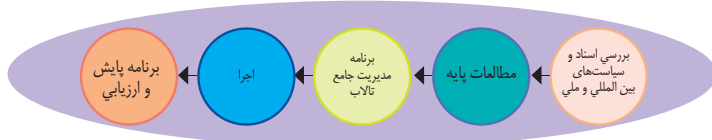
- محصول فرایند برنامه‌ریزی، سند مدون و مصوب مدیریت تالاب است که بیان‌کننده رویکرد و خط مشی مدیریت، تصمیم‌های اتخاذ شده، مبانی این تصمیم‌گیری‌ها و سند راهنما برای اقدامات پیش روی مدیریت و نیز دستورالعملی برای رفع ابهام‌ها و تناقضات باشد.
- مهمترین خصیصه برنامه مدیریت به طور شفاف نشان دادن هر آن چیزی است که باید از طریق مدیریت حاصل شود (Department of Environment and Conservation, 2012).

۲-۳ مراحل اصلی اجرای فرایند تدوین برنامه مدیریت

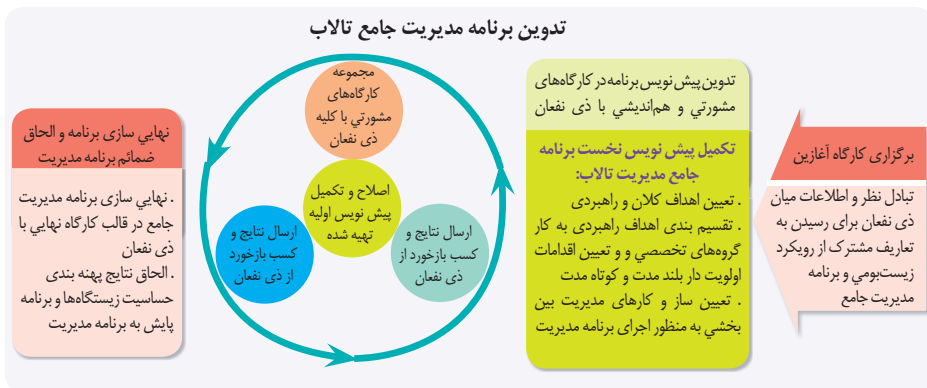
فرایند تدوین برنامه مدیریت به صورت مشارکتی و با حضور مردم محلی و نهادهایی که تحت تأثیر این برنامه مدیریت هستند و یا بر آن اثر می‌گذارند برگزار خواهد شد. این مشارکت باید از اولین مراحل فرایند یعنی از فرایند تصمیم‌گیری برقرار شود. حضور تمام ذینفعان در این مشارکت ضروری است. ذینفعان شامل مردم محلی، گروه‌های ذیربط، بهره‌برداران و وابستگان، گردشگران و دیگر مردمی است که به شکلی با تالاب وابستگی دارند و همچنین کسانی که مسئولیت مدیریت تالاب را برعهده دارند. وقتی گروه‌های ذیربط در تدوین برنامه نقش و مشارکت داشته باشند نسبت به آن احساس تعلق خواهند داشت و به این ترتیب موفقیت برنامه مدیریت تضمین خواهد شد.

لازم است در فرآیند برنامه‌ریزی اطلاعات مورد نیاز (اعم از ارزش‌ها، مسائل و مشکلات، تنگناها و امکانات) در اختیار شرکت‌کنندگان قرار گیرد حتی پیش نویس برنامه مدیریت نیز بدون محدودیت باید در اختیار همه گروه‌های ذیربط قرار گیرد تا در مورد آن اظهار نظر کنند. هر چه دامنه گردآوری نظرات گسترده‌تر باشد، برنامه کامل‌تر و جامع‌تر خواهد بود. در نمودار (۲) مراحل تدوین و تصویب برنامه مدیریت جامع تالاب به صورت شماتیک نشان داده شده است.

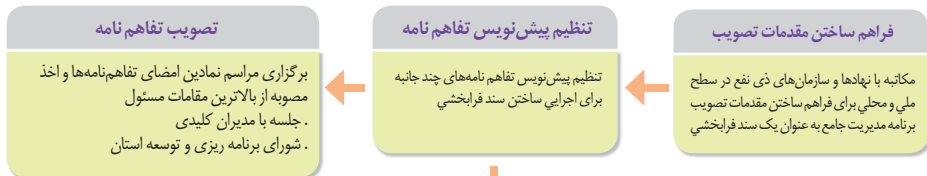
ارتباطات، آموزش، مشارکت و آگاهی افزایشی

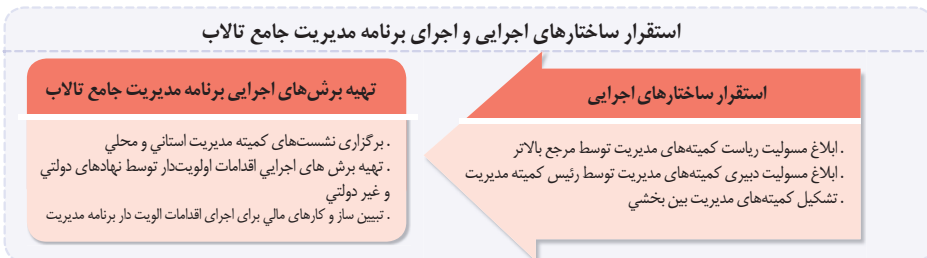
تدوین برنامه مدیریت جامع تالاب

تصویب و ابلاغ برنامه مدیریت جامع تالاب

استقرار ساختارهای اجرایی و اجرای برنامه مدیریت جامع تالاب

نمودار ۲- مراحل تدوین و تصویب برنامه مدیریت جامع تالاب

۴

پیش‌نیازهای

تدوین برنامه

مدیریت

بخش چهارم

مقدمه

مراحل مختلف تدوین برنامه مدیریت یک تالاب با رویکرد زیست بومی، به شیوه مشارکتی و با حضور همه گروه‌هایی برگزار می‌شود که با تالاب مرتبط هستند. برگزاری این مراحل در چند کارگاه مشورتی سازماندهی می‌شود و در هر کارگاه با اجزا و موضوعات مختلف برنامه مدیریت تالاب مطرح و به مشورت گذارده می‌شود و پس از بحث و بررسی، جمع‌بندی و نتیجه‌گیری می‌شود. موضوعات مختلف که به ترتیب فوق در کارگاه‌ها جمع‌بندی می‌شوند و هر یک بخشی از برنامه مدیریت را تشکیل می‌دهند، در یک مجموعه به صورت پیش‌نویس برنامه مدیریت تنظیم و تدوین می‌شوند و برای اظهارنظر به نمایندگان گروه‌های ذیربط ارسال می‌گردد. با دریافت بازخوردها و نظرات اصلاحی و تکمیلی، متن نهایی سند برنامه تهیه شده و برای تأیید، تصویب، و ابلاغ مقامات استانی ارسال می‌گردد.

اجرای مجموعه فعالیت‌های فوق مستلزم سازماندهی مناسب و تدارک پیش‌نیازهای مختلفی است. این پیش‌نیازها شامل ارتباطات، آموزش، مشارکت و آگاهی‌افزایی و ظرفیت‌سازی و همچنین تشکیل دبیرخانه و گروه‌های مشورتی و ناظر فنی می‌باشند.

از آنجایی که در اصل اول رویکرد زیست‌بومی به این موضوع اشاره شده است که حفاظت از تالاب باید به یک انتخاب اجتماعی بدل شود، اجرای اقدامات اطلاع‌رسانی و آگاه‌سازی قبل از ورود به فرآیند تدوین برنامه مدیریت بسیار مؤثر است. از آنجا که فرآیند تدوین و اجرایی مدیریت زیست‌بومی تالاب‌ها نیاز مشارکت فعال و مداوم همه ذینفعان دارد، از این‌رو شناسایی ذینفعان، دعوت و تشویق آنها جهت مشارکت فعال چه به صورت داوطلبانه و چه به صورت توافق‌نامه، مکاتبه رسمی یا قانونی نیاز به اطلاع‌رسانی، آموزش، آگاهی‌افزایی، توانمندسازی و تقویت روحیه مشارکت آن‌ها نیز دارد (Hesselink et al, 2007). زیرا ذینفعانی که تمایل به همکاری و مشارکت فعال در اجرای برنامه مدیریت دارند، ممکن است در خصوص برنامه مدیریت، روند تهیه و تدوین آن، چرایی و لزوم تهیه و تدوین این برنامه، نحوه مشارکت در تهیه و تدوین برنامه، نحوه نظارت بر سایت، ارزیابی فرآیند آن و حتی مهارت‌های مشارکت، گفتگو و مذاکره دانش و تجربه کافی نداشته باشند. از این‌رو اطلاع‌رسانی، آموزش و توانمندسازی آن‌ها نقش ارزشمند و اساسی در دانش و مشارکت فعال آن‌ها در برنامه‌ریزی، تدوین و اجرای برنامه و در نتیجه موفقیت برنامه مدیریت خواهد شد. از این‌رو افزایش آگاهی آن‌ها نسبت به ارزش‌های تالاب‌ها و لزوم تدوین برنامه مدیریت از طریق برنامه سیپا^۱ می‌تواند به عنوان یکی از الزامات برنامه مدیریت نقش مهمی در این امر داشته باشد. زیرا تدوین و اجرای برنامه مدیریت زیست‌بومی نیاز به اطلاع‌رسانی، آموزش، توانمندسازی کلیه ذینفعان دارد تا ابزارها و مهارت‌های لازم برای مشارکت مداوم و با ثبات آن‌ها نیز فراهم شود. همچنین به مدیران این اطمینان را می‌دهد که راهبردهای ارتباطی و آموزشی به عنوان فرایندهای مکمل تدوین و اجرای برنامه مدیریت در نظر گرفته شود و منجر به تقویت اثربخشی برنامه مدیریت سایت تالابی می‌شود. از مهمترین راهبردهای آگاهی‌افزایی سیپا می‌توان به موارد زیر اشاره نمود (Chatterjee et al, 2008):

پیام‌های آگاهی عمومی؛^۲ استفاده از یک سری پیام‌های ساده می‌تواند یک راهبرد مؤثر باشد. استفاده از ابزارهای ارتباطی محلی؛ استفاده از امکانات رسانه‌های محلی، اعم از روزنامه، وب‌سایت‌ها و خبرنامه‌ها، می‌تواند در دسترسی طیف وسیعی از مردم به اطلاعات نیز مؤثر باشد.

1- Communication, Education, Participation And Awareness Programme/Action plan
2- Public Awareness Messages

محصولات اطلاعاتی؛ استفاده از بروشورها، برگه‌ها و پوسترها نمونه‌هایی از محصولات اطلاعاتی هستند که اگر حاوی محتوای ساده و مناسب مخاطب باشند نقش مهمی در آگاهی‌افزایی افراد خواهند داشت.

جلسات و مشاوره‌ها؛ گردهمایی‌های کوچک یا بزرگ با ذینفعان به ویژه هنگامی که سطح مشارکت بیشتری مورد نیاز است، می‌تواند نقش بسیار مؤثری در دستیابی به این امر داشته باشد.

دسترسی بازدیدکنندگان؛ اجازه بازدید افراد از تالاب می‌تواند تجربیات شخصی در آن‌ها ایجاد کند که درک و حمایت آن‌ها را به طور مؤثر ایجاد می‌کند.

تفسیر سایت برای بازدیدکنندگان؛ تفسیر سایت برای بازدیدکنندگان، از طریق علائم، امکانات بازدیدکنندگان و راهنماهای اختصاصی و یا راهنمای محلی، تجربه آن‌ها را در سایت افزایش می‌دهد. جوامع محلی اغلب منبع غنی از دانش هستند که در طول زمان ایجاد شده است و این می‌تواند اساس تفسیر محلی برای یک تالاب را تشکیل دهد.

رویدادهای خاص؛ رویدادهای مانند بزرگداشت روز جهانی تالاب‌ها^۲ (۲ فوریه) می‌تواند در ایجاد آگاهی و مشارکت در طول زمان مفید باشد.

ابتکارات و برنامه‌های آموزشی؛ در جایی که منابع و تخصص در دسترس باشد برنامه‌های آموزشی می‌توانند کارکرد ارزشمندی برای مدیریت یک سایت تالابی داشته باشند. برنامه‌های آموزشی می‌توانند گسترده و یا خاص مخاطبان خاصی مانند دانش‌آموزان؛ دانشجویان، معلمان و غیره باشند.

امکانات اختصاصی، برخی از تالاب‌ها امکانات اختصاصی نظیر مراکز بازدیدکنندگان یا برج‌های پرنده‌نگری دارند که به بازدیدکنندگان کمک می‌کنند تا ضمن بازدید از تالاب از تجارب جدیدی بهره‌مند شوند.

1- Information Products

2- World Wetlands Day (WWD)

تصویر ۱- برج پرنده نگری تالاب گواتر استان سیستان و بلوچستان (مستندات طرح تالابها)

تصویر ۲- بزرگداشت پنجاهمین سالگرد تأسیس کنوانسیون رامسر و روز جهانی تالابها توسط جوامع محلی (تالاب برم الوان)

تصویر ۳- اقدامات اطلاع‌رسانی در حاشیه تالاب زریوار

۱-۱-۴ مشارکت

یکی از ذینفعان اصلی اغلب جوامع محلی هستند که در داخل یا اطراف یک تالاب زندگی می‌کنند. هر برنامه مدیریتی که فراگیر باشد و از مشارکت فعال تمام ذینفعان حمایت کند موفقیت بیشتری دارد. در واقع دستاورد طولانی مدت هر برنامه مدیریت تالابی به درک و پشتیبانی ذینفعان و مشارکت فعال آن‌ها وابسته است (Ramsar Regional Center - East, Asia, 2020). مشارکت به معنای درگیر کردن فعال دست‌اندرکاران/ ذینفعان در گسترش، اجرا و ارزشیابی راهبردها و اقدام‌هایی برای بهره‌برداری خردمندانه از تالاب‌هاست. سطح و نوع مشارکت به شدت متفاوت است و به موقعیت خاص هر منطقه و تصمیم افراد و نهادهای هدایت‌کننده‌ی فرایند بستگی دارد. مشارکت هم‌چنین به اشتراک‌گذاری دانش و اطلاعات مختلف در فرایند یادگیری است که این امر موجبات توانمندی و افزایش توانایی‌های افراد را برای مسئولیت‌پذیری و اقدام در راستای حفاظت و احیای تنوع‌زیستی و زیست‌بوم‌های تالابی فراهم می‌آورد. مشارکت ابزاری است برای تبدیل شدن یک فرد بی‌تفاوت به فرد درگیر و فعال که سبب می‌شود فرد با مشکلات و مسائل مرتبط با محیط، ارتباطی ذهنی و عاطفی داشته باشد. مشارکت درگیری ذهنی و عاطفی اشخاص در موقعیت‌های گروهی است که آنان را برمی‌انگیزد تا برای دستیابی به هدف‌های گروهی یکدیگر را یاری کنند. در واقع، مشارکت

عاملی است که جامعه‌ی منفعل را به جامعه پویا، فعال و پایدار تبدیل می‌کند (Ramsar, 2007). فرایند مشارکت در فرایند با تصمیم‌گیری آغاز و به مشارکت در ارزیابی ختم می‌شود (تصمیم‌گیری، اجرا، بهره‌برداری و ارزیابی). مهمترین مراحل مشارکت به شرح زیر است:

۱- آگاهی: پیش‌نیاز مشارکت مردم، اطلاع‌رسانی و آگاهی‌افزایی آنها می‌باشد. در این مرحله باید علت و ضرورت همکاری و نقش مردم به آنها آموزش داده شود. تجربه نشان داده است مردم زمانی آماده صرف هزینه برای حل یک مساله هستند که ابتدا مساله را بشناسند تا انگیزه لازم را پیدا کنند. بنابراین، مقدمه مشارکت، آگاهی از طریق ترویج و گسترش فرهنگ محیط‌زیستی به آنان از طریق آموزش است.

۲- سازماندهی: دومین مرحله مشارکت، سازماندهی مردم در قالب تشکلهای رسمی و محلی است. در این مرحله احاد مردم درگروه‌ها، انجمن‌ها و تشکلهای مختلف گرد هم می‌آیند. این تشکلهای باعث می‌شود دست‌اندرکاران نظم یابند تا امکان ارائه خدمات به آنان فراهم گردد؛ همچنین قادر شوند مسائل و مشکلات موجود را به آسانی به مقامات ارائه نمایند، ضمناً حمایت‌های لازم را با سرعت و دقت بیشتری دریافت کنند.

۳- پشتیبانی و حمایت: سومین اقدام برای مشارکت دادن مردم در برنامه مدیریت تالاب‌ها، پشتیبانی و حمایت‌های حقوقی، اداری، اعتباری، آموزشی و برنامه‌ای است. در این مرحله است که مردم یا تشکلهای از قدرت کافی برای حضور همه‌جانبه برخوردار می‌گردند و به خوبی می‌توانند ایفاگر نقش واگذار شده باشند (Ramsar Regional Center-East Asia, 2020).

تصویر ۴- کارگاه ارتباطات، آموزش، مشارکت و آگاهی‌افزایی برای حفاظت از تالاب‌ها

۲-۴ ظرفیت‌سازی^۱ و آموزش ذینفعان

از آنجایی که رویکرد زیست‌بومی تأکید ویژه‌ای بر دخیل کردن همه بخش‌های ذینفع دارد و با توجه به اینکه ظرفیت‌سازی و آموزش به عنوان یکی از ابزارهای اصلی طرح‌های مشارکتی- توسعه‌ای است، فعالیت‌های مرتبط با این بخش از گام‌های ابتدایی فرایند تدوین برنامه مدیریت آغاز می‌شود و طی تکمیل این فرایند و در نهایت اجرای آن نیز تداوم می‌یابد. برنامه عمران سازمان ملل متحد (UNDP)^۲ توان افزایشی را چنین تعریف می‌کند: "توان افزایشی مجموعه تلاش‌هایی است که برای پرورش، تقویت و بهره‌برداری از مهارت‌ها و توانایی‌های افراد و نهادها در همه سطوح ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی صورت می‌گیرد تا آنان بتوانند پیشرفت بهتری به سوی توسعه پایدار داشته باشند. ظرفیت‌سازی در حقیقت به معنای افزایش مهارت‌های فردی و گروه‌های اجتماعی از طریق آموزش مشارکتی است و گستره‌ای از فرایندهایی است که به وسیله آن‌ها افراد و سازمان‌ها و نهادها، توانایی‌های خود را برای بهره‌برداری خردمندانانه از تالاب‌ها رشد می‌دهند. این ظرفیت‌ها و توانایی‌ها عبارت است از ابزار و تجهیزات، منابع مالی و غیرمالی، فضا و محیط کار و غیره نیز می‌شود. بدین ترتیب، از طریق الف) توانمندسازی جامعه؛ ب) کاربست روش‌های نوآورانه؛ و پ) تدوین خط‌مشی‌های گوناگون برای سازمان‌ها و نهادهای مختلف مرتبط موجبات انجام دادن اقدامات مؤثرتری در امر حفاظت و بهره‌برداری خردمندانانه و پایدار از محیط زیست فراهم می‌گردد (Hesselink et al, 2007). از دیدگاه برنامه عمران، سازمان ملل متحد ظرفیت‌سازی می‌تواند در سطوح مختلف اعم از فردی، نهادی و اجتماعی صورت پذیرد.

ظرفیت‌سازی رکن اساسی پایداری و ادامه فعالیت‌های اجرای و عملی برنامه مدیریت زیست‌بومی است که به اشکال مختلف صورت می‌گیرد و فرایندی زمان‌بر است و اجرای آن نیازمند شکلیابی است، زیرا محصول این فرایند، تغییر در افراد، گروه‌ها، سازمان‌ها و امور بین‌نهادی و بخشی است (Chatterjee, 2013). از مهمترین روش‌ها یا ابزارهای ظرفیت‌سازی می‌توان به مواردی نظیر فعالیت‌های نظیر بسترسازی کردن، مثل تهیه زیرساخت‌ها، بودجه، آموزش مشاغل خانگی، تأمین زمین برای فعالیت‌ها، فراهم کردن امکانات و زیرساخت‌های لازم برای انجام یک اقدام، صندوق خرد اعتباری، مراکز آموزش محیط‌زیستی، وام‌های خود اشتغالی، ایجاد برج و مخفی‌گاه پرنده‌نگری- راه‌اندازی مدارس تالابی، استفاده از رویکردهای قانون‌گذاری و تدوین سیاست‌ها، توسعه و گسترش و منابع و زیرساخت‌ها، تغییر فرایندهای مدیریت، راهنمایی و آموزش نیز اشاره کرد. به طور کلی هر ابزاری و تکنیکی که بتواند سبب

1- Capacity Development

2-United Nations Development Programme

ایجاد انگیزه و توسعه دانش در افراد به خصوص ذینفعان شود می‌تواند به عنوان ابزارهای توان‌افزایی بکار گرفته شود. علاوه بر این ابزارهای مهمی که در شناسایی و تقویت ظرفیت‌های موجود می‌توانند کمک کننده باشند عبارت است از: ارزیابی، مصاحبه، بحث گروهی و نظرسنجی (Hall et al, 2005).

آموزش به معنای وسیع آن یک فرایند یادگیری مادام‌العمر است که به منظور حمایت از تالاب می‌توانیم در مردم اطلاعات، انگیزه، قدرت و توانایی ایجاد کنیم (Ramsar, 2007). آموزش؛ 'فرآیند افزایش یا تقویت دانش، مهارت، نگرش و رفتارهای خاص فرد است. ممکن است در هر دو حالت رسمی و غیررسمی، فردی یا گروهی، حضوری یا غیر حضوری برگزار شود. آموزش شامل همه تلاش‌ها و فعالیت‌هایی است که موجب ارتقاء سطح دانش و آگاهی و مهارت‌های حرفه‌ای، شغلی و ایجاد رفتار مطلوب در افراد می‌شود و آن‌ها را آماده انجام وظایف و مسئولیت‌های جدیدی در حرفه خود در جامعه می‌نماید. مؤلفه و عناصر آموزش عبارت از یاددهنده، یادگیرنده و محتوای آموزش است. آموزشی مناسب و اثربخش می‌باشد که سبب تغییر در نگرش، رفتار و عملکرد افراد شود. از مهمترین موضوعاتی که در طی فرایند آموزش و تدوین برنامه مدیریت باید مورد توجه قرار گیرد، نیازسنجی آموزشی باتوجه به جوامع هدف (ذینفعان) است. نیازسنجی آموزش، سنگ‌بنای ساختمان آموزش است، هر چقدر این سنگ قوی‌تر و محکم‌تر بنا شود، ساختمان آموزش محکم‌تر و اثربخش‌تر خواهد بود. قطعاً یک نیازسنجی آموزشی کارآمد می‌تواند نقش مؤثری در تقویت مشارکت فعال و مداوم ذینفعان داشته باشد. نیازسنجی آموزشی فرایندی است که از طریق آن اطلاعات لازم در مورد نیازهای آموزشی جوامع محلی و ذینفعان گردآوری و تحلیل می‌شود و باید بتواند به دو سوال زیر پاسخ دهد:

- چه کسی به آموزش نیاز دارد؟
- چه آموزشی مورد نیاز است؟

تصویر ۵- نشست ظرفیت‌سازی نقش محیط‌بانان تالابی در اجرایی شدن برنامه جامع مدیریت تالاب‌ها

۳-۱-۴ ارتباطات^۱

ارتباطات عبارت است از تبادل اطلاعات و برقراری ارتباط و گفت و شنودهای چندجانبه میان ذینفعان و بخش‌های مختلف در راستای افزایش دانش و درک موضوع و پشتیبانی از برنامه‌ریزی گروهی، مشارکتی و اقدام برای حفاظت و احیا. به عبارت دیگر ارتباطات فرایندی تعاملی میان ذینفعان جهت تبادل اطلاعات، دانش و مهارت در زمینه حفاظت و بهره‌برداری خردمندانه از تالاب به منظور اطمینان از برخورداری همه ذینفعان از قابلیت تصمیم‌گیری آگاهانه است (Hesselinck et al., 2007). در هنگام برقراری ارتباط باید به این نکات توجه نمود:

● معنا در پیام نیست.

● معنا فقط در انسانها است

- معنا چیزی قابل انتقال و منتقل شده نیست، بلکه پیام است که قابل انتقال می باشد. انتخاب روش‌های ارتباطی مورد استفاده و نوع ارتباط، تأثیر فراوانی بر انگیزه، رفتار و مشارکت افراد می‌گذارد. ارتباط براساس روش‌های مورد استفاده به شش دسته تقسیم می‌شود: (Drews, 2018)

۱- **ارتباط کلامی:** نوعی از ارتباط است که پیام از طریق ادای کلمات انتقال پیدا می‌کند. ارتباط

1- Communication

کلامی به صورت شفاهی و غیرشفاهی صورت می‌گیرد.

۲- غیر کلامی: ارسال و دریافت پیام است بدون گفتن حرف یا کلمه‌ای و تنها با استفاده از زبان بدن (مانند حالات چهره، حرکات دست، طرز ایستادن و ...)

۳-ارتباط گفتاری: به فرایند تبادل پیام‌ها، اطلاعات و ایده‌ها، از طریق لغاتی که از دهان بیان می‌شوند، ارتباط گفتاری گفته می‌شود.

۴- ارتباط نوشتاری: به فرایند تبادل پیام‌ها، اطلاعات و ایده‌ها که از طریق نوشتن و یادداشت کردن ایجاد می‌شود، ارتباط نوشتاری گفته می‌شود.

۵ و ۶- ارتباط بر مبنای حضور یا عدم حضور فرد نیز به دو دسته تقسیم می‌شود: ارتباط حضوری و غیرحضوری که هر دو مورد از مهمترین نوع ارتباط محسوب می‌شوند چرا که شما در زندگی روزمره خود با افراد زیادی ارتباط چهره به چهره و یا از راه دور دارید. ارتباط حضوری: به گونه‌ای از برقراری ارتباط گفته می‌شود که همه عناصر در یک مکان جمع شده باشند. فرستنده، گیرنده، پیام و وسایل ارتباطی به طور همزمان در یک مکان ایفای نقش می‌کنند.

ارتباط غیر حضوری: در این نوع ارتباط، عناصر ارتباطی در یک مکان جمع نیستند و پیام از طریق وسایل ارتباطی به گیرنده که دور از فرستنده قرار دارد انتقال پیدا می‌کند. به طور کلی از مهمترین روش‌های ارتباطی می‌توان به گفتگوی حضوری یا مجازی، استفاده از استارت‌آپ، صفحات پربازدید اجتماعی، فضای مجازی، فراخوان و غیره اشاره نمود.

تصویر ۶- گفتگو و نشست دوجانبه تالاب‌های حله و پریشان

۴-۱-۴ آگاهی‌افزایی

آگاهی عمومی/ همگانی نخستین گام برای افزایش درک و فهم از موقعیت و دغدغه‌مندی نسبت به محیط زیست است. گسترش فهم و دانش درباره موضوعاتی مانند حفاظت از تنوع‌زیستی و زیست‌بوم‌های تالابی از اهمیت بسیاری برخوردار است و تبدیل این موضوعات به بخشی از گفتمان عمومی و قراردادن آن در دستور کار افراد گامی اساسی است. هم‌چنین آگاهی‌افزایی عبارت است از عرضه موضوعات مرتبط با تالاب‌ها که توجه افراد و گروه‌های اصلی تأثیرگذار را جلب کند (Ramsar, 2007). توان‌افزایی یک برنامه برجسته‌سازی^۱ یا نوعی دستورالعمل و برنامه حمایتی است که گروه هدف شما را به سمتی هدایت می‌کند تا درک کنید که چرا مسائل تالاب برای آن‌ها مهم است و چه کاری می‌توانند برای بهبود آن انجام دهند. هدف آن حساس‌سازی گروه‌های هدف است (که می‌تواند شامل بسیاری از ذینفعان باشد) تا برای حفاظت و استفاده عاقلانه از تالاب‌ها اقدام کنند (Hesselink et al., 2007).

۴-۲ اجرای برنامه سیپا

اجرای یک برنامه اطلاع‌رسانی منسجم ضمن ارتقای سطح آگاهی و حساس‌کردن جوامع محلی و ذینفعان مرتبط با تالاب‌ها در خصوص کارکردها، ارزش‌ها و تهدیدهای پیش‌روی تالاب‌ها، زمینه مناسبی برای تبدیل کردن حفاظت تالاب به یک انتخاب اجتماعی و مشارکت ذینفعان در فرآیند تهیه و اجرای برنامه مدیریت تالاب فراهم می‌سازد. از سوی دیگر این امر می‌تواند باعث شفاف‌سازی و اعتمادسازی میان ذینفعان و تسهیل ارتباطات به منظور اجرای اقدامات مرتبط با مدیریت و حفاظت تالاب‌ها شود. با اجرای مجموعه اقدامات آگاه‌سازی عمومی، کلیه ذینفعان از جمله جوامع محلی و سازمان‌های دولتی به آگاهی مشترکی در خصوص مسائل مرتبط با تالاب‌ها خواهند رسید که این امر به جای ایجاد فضای تقابل منجر به هم‌افزایی در ارائه راهکارها و حل مشکلات و مدیریت یکپارچه تالاب‌ها خواهد شد. هم‌چنین ذکر این نکته الزامی است که برنامه‌های مرتبط با اطلاع‌رسانی، آگاه‌سازی و ظرفیت‌سازی بایستی به صورت مداوم و مستمر در تمام مراحل برنامه مدیریت زیست‌بومی صورت بگیرد. اقدامات مرتبط با اطلاع‌رسانی و آگاه‌سازی عمومی را می‌توان به شش گام اجرایی به شرح زیر توصیف کرد:

گام نخست: مطالعات و بررسی‌های اولیه در خصوص اقدامات اطلاع‌رسانی و آگاه‌سازی عمومی انجام می‌شود. بدین منظور ابتدا موضوعات اصلی و حوزه فعالیت اطلاع‌رسانی و

1- Agenda-Setting

آگاه‌سازی عمومی تعیین می‌شود و سپس گروه مخاطب و هدف اصلی شناسایی می‌شود. همچنین ضمن شناسایی سازمان‌های همکار و تعیین نقش آن‌ها در اجرای فعالیت‌ها، زیرساخت‌های تحقیقاتی و اجرایی مورد نیاز نیز شناسایی می‌شوند.

گام دوم: ابزار مناسب برای هر یک از حوزه‌های ذکر شده در مرحله قبل، شناسایی و تعیین می‌شود. گام سوم: برنامه زمان‌بندی اجرای اقدامات تدوین می‌شود.

گام چهارم: اقدامات بر اساس برنامه تدوین شده اجرا می‌شود. با توجه به کارکردهای هر یک از ابزارهای اطلاع‌رسانی و آگاه‌سازی، در طول مدت زمان اجرای پروژه به تناوب از آن‌ها استفاده می‌شود. از جمله این ابزارها می‌توان به «برگزاری جشنواره‌ها و فستیوال‌های عمومی»، «انتشار پوستر و بروشور»، «مصاحبه با رسانه‌های سمعی و بصری، خبرگزاری‌ها و روزنامه‌ها»، «رویدادها و اقدامات اطلاع‌رسانی مشترک با سازمان‌های غیردولتی به منظور اطلاع‌رسانی به گروه‌های خاص»، «ساخت فیلم‌های مستند و گزارش‌های خبری»، «راه‌اندازی وب‌سایت اطلاع‌رسانی فعالیت‌های طرح»، «تولید برنامه‌های مشترک تلویزیونی و رادیویی»، «اطلاع‌رسانی گسترده در سطح شهر با استفاده از بیلبورد»، «حضور در نمایشگاه‌ها و کنفرانس‌ها»، «انتشار مجموعه کتاب‌ها و سرگرمی‌های تالاب برای کودکان، نوجوانان و جوانان»، «تولید و توزیع کالاهایی با شعارهای اطلاع‌رسانی (نظیر کلاه، خط‌کش، کارت پستال و پیراهن)» و «استفاده از سایر راهبردهای آگاهی‌افزایی» اشاره کرد.

گام پنجم: اقدامات انجام شده مورد پایش و ارزیابی قرار می‌گیرد و بررسی میدانی اثرسنجی اقدامات انجام می‌شود.

گام ششم: فرآیند و نتایج اقدامات اجرا شده ثبت و مستندسازی می‌شود و پیشنهادهایی جهت اقدامات آتی ارائه می‌شود.

از آنجایی که در رویکرد زیست‌بومی به این موضوع اشاره شده است که حفاظت از تالاب باید به یک انتخاب اجتماعی بدل شود، اجرای اقدامات اطلاع‌رسانی و آگاه‌سازی قبل از ورود به فرآیند تدوین برنامه مدیریت بسیار مؤثر می‌باشد.

از آنجایی که تهیه و تدوین برنامه مدیریت جامع تالاب‌ها با رویکرد زیست‌بومی و شیوه مشارکتی صورت می‌پذیرد، لذا این امر نیازمند همکاری و تلاش اشخاص، گروه‌ها، بخش‌ها و سازمان‌های ذینفع می‌باشد، که عنوان و شرح وظایف هر کدام از آن‌ها به تفکیک در ذیل توضیح داده شده است.

- دبیرخانه مدیریت زیست‌بومی تالاب (هماهنگ‌کننده تدوین و اجرای برنامه مدیریت)
- گروه فنی و مشورتی
- ذینفعان
- ناظر فنی دبیرخانه ملی مدیریت زیست‌بومی در دفتر حفاظت و احیای تالاب‌های کشور

هدف از تشکیل دبیرخانه مدیریت زیست‌بومی راهبری فرآیند تدوین برنامه مدیریت جامع تالاب، عملیاتی نمودن گام‌های تدوین مشارکتی این برنامه و همچنین هموار کردن مسیر اجرای آن می‌باشد که در همین راستا اجرای شرح خدمات پیش‌بینی شده برای این دبیرخانه و اقداماتی نظیر موارد ذیل ضروری به نظر می‌رسد:

- ۱- برنامه‌ریزی جهت تدوین و اجرای برنامه‌های مدیریت جامع تالاب در سطح استان
 - ۲- نظارت بر حسن اجرای برنامه مدیریت و تهیه گزارش‌های دوره‌ای از اجرای برنامه و وضعیت تالاب مطابق پروتکل پایش پیش‌بینی‌شده در برنامه مدیریت
 - ۳- بکارگیری یک گروه فنی و مشورتی جهت انجام کارهای مطالعاتی و پشتیبانی فنی و لجستیکی در فرآیند تدوین برنامه مدیریت که شرح خدمات آن به تفصیل در پیوست شماره یک (شرح خدمات تدوین برنامه مدیریت جامع تالاب) آمده است.
 - ۴- گردآوری تمامی اطلاعات موجود و مورد نیاز که باید برای تهیه برنامه مدیریتی جمع‌آوری شوند.
 - ۵- تعریف شاخص‌هایی برای اندازه‌گیری میزان موفقیت برنامه مدیریت جهت بررسی میزان تحقق اهداف پیش‌بینی شده در برنامه.
 - ۶- هماهنگی بین بخش‌های مختلف اجرایی و تقویت همکاری بین آنها.
- دبیرخانه مدیریت زیست‌بومی تالاب (هماهنگ‌کننده تدوین و اجرای برنامه مدیریت)؛ دبیرخانه‌ای که در اداره کل حفاظت محیط‌زیست استان و یا در اداره حفاظت محیط‌زیست

شهرستانی که تالاب، تحت مدیریت آن است واقع شده است و علاوه بر دبیر، تعدادی کارشناس و مسئول دبیرخانه نیز می‌توانند با توجه به حجم عملیات در آن فعالیت داشته باشند.

نقش دبیرخانه‌ها نه تنها تهیه دعوت‌نامه، صورتجلسه و ارسال آن‌ها و پیگیری امور مرتبط می‌باشد. بلکه اقداماتی نظیر موارد زیر نیز در زمره وظایف آن قرار داده شده است:

- سامان‌دهی دفتر دبیرخانه
- تهیه برنامه، دستور جلسه و صورتجلسه نشست‌های ساختارهای اجرایی از جمله: کمیته محلی و یا استانی
- کمک به اجرای اقدامات اولویت‌دار مدیریتی
- حمایت مؤثر از فعالیت‌های تحقیقاتی و پژوهشی در مورد مسائل مرتبط به تالاب
- کمک به استقرار برنامه پایش تالاب
- تسهیل برقراری ارتباط میان ذینفعان به ویژه جوامع محلی
- انتشار و توزیع مطالب علمی، آموزشی و آگاهی‌رسانی و راه‌اندازی وب‌سایت تالاب
- آگاهی‌رسانی به مردم و تصمیم‌گیران در مورد ارزش‌ها و کارکردهای تالاب
- تهیه و ارائه گزارش‌های سالانه از اجرای برنامه مدیریت تالاب و وضعیت تالاب
- تسهیل برگزاری جلسات کمیته محلی یا استانی و تهیه گزارش‌های جلسات
- تدبیر در مورد نحوه پیشبرد اقدامات پیش از سایر دست‌اندرکاران
- شناسایی و هماهنگی موضوعاتی که مستلزم بررسی و پیگیری می‌باشند.
- بهره‌گیری از نظرات تخصصی افراد حقیقی و حقوقی در موضوعات پیچیده
- اطمینان یافتن از مشارکت همه دست‌اندرکاران
- دبیرخانه، مسئول تهیه برنامه مدیریت در یک فرآیند مشارکتی و تصویب آن در مراجع ذی‌صلاح می‌باشد.

۴-۵ گروه فنی و مشورتی

نقش اصلی گروه فنی و مشورتی به عنوان بازوی اجرایی دبیرخانه، پشتیبانی از اجرای هر چه مناسب‌تر وظایف پیش‌بینی شده برای دبیرخانه می‌باشد. وظیفه گروه فنی و مشورتی در طی مراحل طراحی و تدوین برنامه مدیریت، یاری‌رسانی در تحقیقات علمی، برنامه‌های کاری و فعالیت‌های مشارکتی می‌باشد.

این گروه می‌تواند از بین سازمان‌های مردم‌نهاد، گروه‌های دانشگاهی و یا شرکت‌های مهندسی مشاور مرتبط، فعال و دارای ظرفیت‌های مناسب برای اجرای امور محوله و پس از طی تشریفات اداری و بر اساس شرح خدمات انتخاب گردد. شرح خدمات گروه تدوین برنامه مدیریت جامع تالاب به صورت کامل در پیوست شماره یک آورده شده است. وظایف این گروه به سه بخش اصلی تقسیم می‌شود.

۶-۴ کارهای مطالعاتی

در درجه اول گروه فنی و مشورتی باید یک گروه پژوهشگر میدانی باشد. دانش و تجربه میدانی- عملی، باید در جهت تهیه و اجرای یک برنامه مدیریت واقع‌بینانه بکار برده شود که مناسب شرایط محیط‌زیستی تالاب و پاسخگوی مشکلات ذینفعان باشد. گروه فنی و مشورتی بهترین گزینه برای بررسی امکان‌سنجی اقدامات پیشنهادی و همچنین شناسایی مشکلات و محدودیت‌ها است.

یکی از وظایف مهم گروه فنی و مشورتی گردآوری و تهیه مطالعات پایه تالاب و ارائه آن به دبیرخانه و ذینفعان به منظور فراهم کردن اطلاعات مناسب در فرآیند تدوین برنامه مدیریت می‌باشد که شرح کامل چگونگی تهیه آن در پیوست شماره دو (شرح خدمات مطالعات پایه) آورده شده است.

۷-۴ پشتیبانی فنی و لجستیکی

این گروه موظف است مقدمات برگزاری کارگاه از جمله هماهنگی، ارسال دعوت‌نامه، رزرو و آماده‌سازی سالن کارگاه و الزامات اجرای کارگاه را فراهم سازد و همچنین جهت آماده‌سازی مقدمات، حین و پس از برگزاری کارگاه‌ها، با دبیرخانه مدیریت زیست‌بومی تالاب همکاری داشته باشد.

از دیگر وظایف این گروه می‌توان به موارد زیر اشاره کرد: تسهیل‌گری کارگاه‌های مشارکتی، تدقیق - پهنه‌بندی تالاب، مستندسازی کارگاه، تدقیق و جمع‌بندی نتایج و خروجی‌های کارگاه و ارائه گزارش آن به دبیرخانه.

۴-۸ تلفیق خروجی‌های کارگاه‌ها، تدوین پیش‌نویس، نهایی‌سازی و چاپ کتاب برنامه

پس از پایان برگزاری کارگاه‌ها گروه فنی و مشورتی وظیفه تدقیق و تلفیق تمامی گزارش‌های خروجی از کارگاه‌ها، تکمیل کاستی‌های آن و در صورت لزوم برگزاری نشست‌های تخصصی تکمیلی ارائه به دبیرخانه را بر عهده دارد. چاپ کتاب برنامه مدیریت (که پس از تلفیق گزارش کارگاه‌ها و کسب نظرات فنی آماده می‌شود)، چاپ کتاب مطالعات پایه تالاب (تهیه شده از گردآوری و تلفیق مطالعات مرتبط با تالاب) و چاپ کتاب خلاصه برنامه مدیریت و ارائه آن به دبیرخانه نیز از دیگر مسئولیت‌های این گروه می‌باشد.

۴-۹ ذینفعان

همه بهره‌برداران از تالاب و همین‌طور افراد و دستگاه‌هایی که به نوعی فعالیت و اقدام آنها در سطح حوضه آبریز تالاب تاثیرگذار هستند و می‌توان آن‌ها را در سطوح محلی، شهرستان، استان، کشور و بین‌الملل دسته‌بندی کرد. فرآیند تدوین برنامه مدیریت باید به گونه‌ای برنامه‌ریزی گردد که حضور و مشارکت حداکثری نمایندگان ذینفعان اصلی تالاب را در این فرآیند تضمین نماید و در نتیجه آن‌ها برنامه مدیریت تدوین شده را متعلق به خود بدانند و در اجرای آن نیز همکاری مؤثری داشته باشند.

ذینفعان اولیه؛ ذینفعانی که بیشترین وابستگی را به تالاب یا یک بوم‌سازگان دارند و احتمال مشارکت فعال آنان در مدیریت بیشتر است.

ذینفعان ثانویه؛ گروهی از افراد، سازمان یا نهادهای دولتی و خصوصی هستند که تحت تأثیر یک بوم‌سازگان قرار دارند و یا بر روی آن تأثیر می‌گذارند؛ اما وابستگی زیادی به آن ندارند.

۴-۱۰ تحلیل دست‌اندرکاران

یکی از فعالیت‌های گام نخست استقرار رویکرد زیست‌بومی، تجزیه و تحلیل دست‌اندرکاران به منظور شناخت بهتر جوامع انسانی، دست‌اندرکاران دولتی و غیردولتی مرتبط با زیست‌بوم‌های تالابی و میزان اثرگذاری و اثرپذیری آن‌هاست که این موضوع تأثیر بسزایی

در تعیین نقش دست‌اندرکاران و تدوین و اجرای برنامه‌های جامع مدیریتی خواهد داشت. از آنجایی که موضوع مشارکت دست‌اندرکاران در فرآیند مدیریت زیست‌بوم‌های تالابی مورد تأکید قرار گرفته است، این مهم بدون داشتن تصویر درستی از دست‌اندرکاران تالاب امکان‌پذیر نخواهد بود. از جمله اهداف اصلی تجزیه و تحلیل دست‌اندرکاران می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

- شناسایی اشخاص، سازمان‌ها و نهادهای مرتبط با زیست‌بوم‌های تالابی
- شناسایی منافع و محدوده اثر، اهمیت و نفوذ دست‌اندرکاران در رابطه با مدیریت زیست‌بوم‌های تالابی
- تدوین راهبرد مشارکت دست‌اندرکاران در مدیریت جامع تالاب‌ها
- ایجاد بستر لازم برای استقرار مدیریت مشارکتی تالاب

۱۱-۴ گردآوری و انتشار مطالعات پایه

مطالعات پایه فرایند شناخت برنامه مدیریتی است. بخش‌های اصلی انجام مطالعات پایه شامل: «مطالعات اقتصادی- اجتماعی»، «مطالعات تنوع زیستی»، «مطالعات منابع آب و زمین»، «مطالعات قوانین و مقررات» و «مطالعات ساختارهای سازمانی» می‌باشند. به منظور تکمیل هر یک از این بخش‌ها ابزارهای گوناگونی مانند «ارزش‌گذاری اقتصادی»، «فهرست وضع موجود»، «پهنه‌بندی زیستگاه‌های تالابی»، «تجزیه و تحلیل ذینفعان»، «ارزش‌ها و کارکردهای تالاب» و «ارزیابی سریع مدیریت تالاب» مورد استفاده قرار گرفته‌اند.

۱۲-۴ ناظر فنی

با توجه به مسئولیت‌ها و شرح وظایف سازمانی و به علت نیاز به همسان‌سازی برنامه‌های مدیریت در تمام تالاب‌های کشور و نیز ضرورت استفاده از تجربیات تدوین و اجرای برنامه‌های مدیریت جامع، نماینده دفتر حفاظت و احیای معاونت محیط زیست دریایی و تالاب‌ها و دبیرخانه ملی مدیریت زیست بومی کشور به عنوان ناظر فنی طرح می‌باشد و ضرورت دارد مراحل تدوین و تصویب برنامه و نیز اجرای اقدامات با نظارت و هماهنگی فنی این دفتر صورت پذیرد.

۵

مراحل اجرایی

تدوین برنامه

مدیریت

بخش پنجم

مقدمه

تدوین برنامه مدیریت جامع تالاب مستلزم فراهم کردن فضای مناسب برای مشارکت ذینفعان در طول فرایند تدوین برنامه مدیریت می‌باشد که شامل برگزاری نشست‌ها، جلسات و کارگاه‌های متعدد مشارکتی می‌باشد که با توجه به تجربیات به دست آمده در این زمینه به طور معمول برگزاری حداقل چهار کارگاه مشورتی با حضور ذینفعان و دست‌اندرکاران ضروری به نظر می‌رسد. طی این کارگاه‌ها شرایط، کارکردها، تهدیدات و مشکلات تالاب بررسی و بر اساس امکانات موجود راهکارهایی جهت مدیریت تالاب معرفی می‌شوند. پس از برگزاری این کارگاه‌ها یک نشست پایانی جهت جمع‌بندی نهایی و انتشار برنامه مدیریت برگزار خواهد شد. همچنین پیش، پس و در حین برگزاری کارگاه‌ها جلسات متعددی با حضور دبیرخانه، هماهنگ‌کننده و گروه فنی- مشورتی برای برنامه‌ریزی و پیشبرد اقدامات پیش‌بینی شده برگزار می‌شود. مراحل اجرایی تدوین برنامه مدیریت در نمودار (۲) ارائه شده است.

۵-۱-۱-۵-۱ ملزومات لجستیکی برگزاری کارگاه‌ها

موارد زیر به عنوان ملزومات و امکانات مورد نیاز برگزاری کارگاه‌ها ضروری می‌باشند:

- برای برگزاری جلسات مشورتی، بهتر است این جلسات در هتل برگزار شده (حداقل استاندارد ۳ ستاره) تا امکانات مناسب جهت اسکان، پذیرایی و برگزاری این کارگاه‌ها فراهم باشد.

- لپ تاپ، دستگاه کپی و ویدئو پروژکتور
- میز و صندلی قابل جابجایی برای گروه‌های کاری
- وسیله نقلیه مناسب برای بازدید میدانی
- کاغذهای رنگی A۴ در چهار رنگ و به تعداد کافی
- چسب کاغذی، قیچی، کاغذهای post-it
- ورق‌های کاغذ A۰ به اندازه کافی
- ماژیک در رنگ‌ها و اندازه نوک‌های مختلف به تعداد کافی
- بسته آماده شده برای شرکت‌کنندگان
- امکانات مستندسازی (دوربین عکاسی و فیلمبرداری) و تیم گزارش‌نویسی

۵-۱-۲-۵-۱ آماده سازی موضوعات برای ارائه در کارگاه

گروه مسئول برنامه‌ریزی باید قبل از برگزاری کارگاه، ضمن مطالعه و انجام نیازسنجی‌های مختلف موضوعاتی را که برای آموزش، آگاهی‌رسانی به حضار در کارگاه مناسب و لازم می‌دانند را به صورت خلاصه و به شکل گزارش‌های مکتوب و یا پاورپوینت تهیه نمایند. فهرست اهم این موضوعات به قرار زیر است:

- اهم توضیحات برای برگزاری کارگاه برنامه‌ریزی (شامل ضرورت‌های عینی، الزام‌های قانونی، و نیازهای مدیریتی)
 - اصول رویکرد مدیریت زیست‌بومی
 - اصول رویکرد برنامه‌ریزی مشارکتی
 - شیوه برگزاری و برنامه‌های کاری در کارگاه‌های مختلف
 - تشریح اجمالی ویژگی‌های تالاب، اهمیت و ارزش، مسائل و مشکلات و نیازها
- بخش‌های مختلف موضوعات فوق می‌تواند به صورت همکاری گروهی و با مشارکت

کارشناسان محلی و استانی تهیه شود. به ویژه از کارشناسان محلی و استانی برای انتخاب مکان‌های مناسب از تالاب برای بازدید میدانی و نیز مطرح کردن کارکردهای ارزشمند، حساسیت‌ها و مسائل و مشکلات مهم می‌توان کمک گرفت.

۳-۱-۵ به اشتراک گذاشتن نتایج کارگاه‌ها و نشست‌های مشورتی

با توجه به رویکرد زیست‌بومی و بکارگیری شیوه مشارکتی در فرایند تدوین برنامه مدیریت، برای تبادل نظرهای مشورتی در هر زمینه مشخص، با توجه به تعداد ذینفعان و محتوی معمولاً افراد شرکت‌کننده به سه گروه کاری مجزا تقسیم می‌شوند و هر کدام به صورت مستقل و در یک مهلت زمانی مشخص یک موضوع و یا بخش‌های مختلف یک موضوع (و در شرایطی موضوعات مختلف) را به بحث می‌گذارند. در پایان هر بخش کارگاه، بررسی‌های هرکدام از گروه‌های کاری جمع‌بندی می‌شوند و نتایج بدست آمده توسط نماینده گروه ارائه می‌شوند و با دیگر گروه‌ها جهت نظرخواهی، تکمیل و جمع‌بندی نهایی به اشتراک گذاشته می‌شوند. لازم به ذکر است تسهیل‌گر می‌تواند از سایر روش‌ها و مهارت‌های تسهیل‌گری برای مدیریت بحث‌ها در گروه‌ها استفاده نماید.

در پایان هر کارگاه یا نشست مشورتی نیز گزارش کامل دستاوردهای کارگاه در یک بازه زمانی مشخص و با نظارت دبیرخانه تهیه می‌شود و در صورت لزوم تشکیل نشست‌های تخصصی تهیه می‌شود و جهت نظرخواهی به تمامی ذینفعان ارسال می‌گردد. سپس نظرات ذینفعان جمع‌آوری می‌شوند تا در ادامه فرآیند تدوین برنامه مدیریت جهت بروزرسانی ویرایش‌های مختلف برنامه جامع مدیریت استفاده شوند.

۲-۵ کارگاه اول

هدف از برگزاری کارگاه اول فراهم کردن فضا و بستر مناسب به منظور آشنایی بیشتر ذینفعان تالاب با یکدیگر و توافق به منظور طی کردن مسیر تدوین برنامه جامع مدیریت برای تالاب می‌باشد. در این کارگاه ضمن معرفی شرایط فعلی، بررسی ارزش‌ها و کارکردها، بررسی تهدیدات و مشکلات، یک چشم‌انداز و یک هدف کلی مشترک و مورد توافق همه شرکت‌کنندگان برای تالاب و به عنوان یکی از بخش‌های اصلی برنامه مدیریت تعیین می‌گردد. در این کارگاه تمامی شرکت‌کنندگان به صورت مشورتی و با نظارت گروه تسهیل‌گران به بررسی

موارد ذکر شده می‌پردازند. مراحل مختلف تشریفات برگزاری کارگاه اول به قرار زیر خواهد بود.

۱-۲-۵ افتتاحیه کارگاه

حضور مقامات استانی در بخش افتتاحیه و تشریح اهمیت و ضرورت انجام فرایند تدوین برنامه مدیریت جامع تالاب توسط ایشان می‌تواند نقش مؤثری در همگرایی دستگاه‌های استانی برای آغاز حرکت در راستای استقرار مدیریت زیست‌بومی برای مدیریت تالاب داشته باشد. در این قسمت مسئولین پروژه به تشریح شرایط و مسائل حال حاضر تالاب پرداخته و سپس رویکردها و شیوه‌های جدید مدیریت و حفاظت از تالاب‌ها و ضرورت تدوین برنامه مدیریت جامع (رویکرد زیست‌بومی و شیوه مشارکتی) را به شرکت‌کنندگان توضیح خواهند داد.

تصویر ۷- افتتاحیه کارگاه مشورتی آغازین برنامه مدیریت زیست‌بومی تالاب کانی برازان

۲-۲-۵ بازدید میدانی مشترک

این بازدید میدانی با حضور همه شرکت‌کنندگان در کارگاه انجام می‌شود و شرکت‌کنندگان در این بازدید فرصت گفتگوی بیشتر و آشنایی با نظرات یکدیگر را پیدا می‌کنند و مسائل و مشکلات تالاب را از نزدیک مشاهده می‌کنند و در راستای هم‌اندیشی برای رفع مسائل و تهدیدات تالاب نظر خواهند کرد. تسهیل‌گران و برگزارکنندگان کارگاه با انتخاب نقاط مناسب برای بازدید فرصت آشنایی بیشتر شرکت‌کنندگان با کارکردها و مشکلات تالابها را فراهم می‌کنند.

۳-۲-۵ بررسی ارزش‌ها و کارکردها، تهدیدات و مشکلات و تحلیل ذینفعان

در ادامه کارگاه، شرکت‌کنندگان به سه گروه کاری جهت بررسی و تحلیل موضوعات زیر تقسیم می‌شوند:

- ارزش‌ها و کارکردهای تالاب
- مشکلات و تهدیدات تالاب
- تحلیل ذینفعان

یک- بررسی ارزش‌ها و کارکردها

این قسمت شامل بررسی و ثبت ارزش‌ها و کارکردهای اصلی (اکولوژیکی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و...) تالاب بر مبنای توصیفات و اطلاعات ارائه شده در گزارش‌های موجود و نیز از نگاه ذینفعان مختلف می‌باشد. در این بخش علاوه بر گفتگو و ثبت مطالب عنوان شده از سوی شرکت‌کنندگان می‌توان از عناوین جدول (۹) برای دسته‌بندی و یا جهت‌دهی بهتر مباحث استفاده کرد. این عناوین بر اساس اولویت طبقه‌بندی نشده‌اند و ممکن است از تالابی به تالاب دیگر تغییر کنند. همچنین می‌توان آن‌ها را جداگانه یا همراه با یکدیگر بکار برد. همچنین به منظور ارزیابی بهتر میزان آشنایی و درک افراد شرکت‌کننده در کارگاه می‌توان از رویکرد ارزیابی سریع خدمات بوم‌سازگان تالاب (RAWES)^۱ استفاده نمود.

جدول ۹- خدمات اکوسیستمی تالاب

اهمیت			مثال	خدمات
زیاد	متوسط	کم		
الف- خدمات آماده/تامین کننده				
			غذا برای انسان (مانند تهیه نمک، ماهی و گیاهان دارویی)	تهیه غذا برای جوامع انسانی
			تامین آب روستاهای اطراف	آب آشامیدنی
			تهیه چوب، آب کشاورزی سوخت، پیت، تهیه علوفه	تولید غیرغذایی
			استخراج مواد از بیوتا	تولیدات بیوشیمیایی
			تولیدات دارویی ژن‌های مقاوم به شوری ژن مقاوم به بیماری گونه‌های زینتی (زنده و مرده)	مواد ژنتیکی
				- و ...
ب- خدمات تنظیمی				
			تغذیه و تخلیه آب‌های زیرزمینی	کنترل سیلاب
			نگهداری خاک، رسوب، مواد مغذی و حمل رسوب	حفاظت و جلوگیری از فرسایش
			کاهش یا تعدیل اثرات آلاینده‌ها در تالاب	تنبیت آلاینده‌ها
			تنظیم اقلیمی محلی /بافر تغییرات تنظیم گازهای گلخانه‌ای / دما/ بارش / دیگر فرایندهای اقلیمی	تنظیم اقلیم (میکرو اقلیم)
			حمایت از شکارگران و صیادان حشرات کشاورزی	کنترل بیولوژیکی حشرات و پاتوژن‌ها

			بادهای شدید	کاهش خطرات طوفان
				و ...
ج- خدمات اجتماعی- فرهنگی				
			تفریح ماهیگیری/ شکار فعالیت‌های ورزشی تفریح گسترده، تور، خورگشت، پرنده‌نگری، عکاسی مشاهده طبیعت و طبیعت‌گردی	تفریح و طبیعت‌گردی
			جاذبه‌های فرهنگی و تاریخی ارزش معنوی ارزش زیبانشناختی	معنوی
			فرصت‌های علمی و آموزش پایش بلندمدت تالاب مطالعه علمی و پژوهشی	علمی و آموزشی
				و ...
د- خدمات حمایتی				
			حمایت از طیف وسیعی از گونه‌های گیاهی، حیوانی و میکروارگانیسم حفظ تنوع ژنتیکی حفظ زیستگاه‌ها و زیست‌بوم‌ها	تنوع‌زیستی
			حفظ و نگهداری رسوبات تجمع مواد آلی	تشکیل خاک و پیت
				تکمیل‌کننده چرخه‌های آب، انرژی و عناصر
				و ...

تصویر ۸- کارگاه آغازین (تعیین ارزش‌ها و کارکردهای تالاب) مجموعه تالاب‌های آلاگل، آلمانگل و آجی‌گل

دو- بررسی تهدیدات و مشکلات تالاب

این بخش شامل تهیه فهرستی از تهدیدات و مشکلاتی می‌باشد که تالاب با آن‌ها مواجه است. این فهرست بر مبنای تجارب و شناخت شرکت‌کنندگان و نیز اطلاعات مندرج در گزارش‌های موجود تهیه می‌شود. این تهدیدات و مشکلات ممکن است نتیجه عوامل طبیعی (آتش‌سوزی، خشکسالی، طوفان) و یا فعالیت‌های انسانی باشد. در این بخش نیز می‌توان از یک بخش و یا همه عناوین جدول (۱۰) با توجه به نوع و شرایط تالاب استفاده کرد.

جدول ۱۰- تحلیل مشکلات و تهدیدات تالاب‌ها

یا بالقوه	موجود	شدت عامل منفی			عامل منفی اثرگذار
		زیاد	متوسط	کم	
۱- مسائل محیط‌زیست و تنوع‌زیستی					
					شکار بیش از حد حیات وحش
					برداشت و استفاده از آبیان
					دامداری و چرای دام
					حضور گونه شکارچیان غیرمجاز
					حضور گونه‌های گیاهی و جانوری مهاجم
					آتش‌سوزی
					... و
۲- مدیریت نامناسب منابع آب و خاک در حوضه آبریز					
					فعالیت‌های صنعتی و تجاری
					سد و طرح‌های منابع آب
					تغییر کاربری اراضی
					رهاسازی آب
					کانال‌کشی
					لایروبی
					حفاری نفت و گاز
					معدن
					تولید انرژی
					بهره‌برداری و ابزارهای یا لوله‌های انتقال نفت و گاز
					کاهش کیفیت آب
					... و

۳- معیشت ناپایدار و مسائل اقتصادی اجتماعی مردم محلی					
					کشاورزی ناپایدار
					برداشت نمک
					فعالیت‌های تفریح و گردشگری-توریسم
					شخم زدن زمین برای تولید محصولات
					صید آبزبان
					توزیع و پراکندگی و فعالیت‌های انسان
					برداشت پوشش گیاهی
					برداشت محصولات تالابی نظیر برداشت علوفه
					و ...
۴- آموزش، آگاهی‌افزایی، ارتباطات و مشارکت					
					عدم آگاهی جوامع محلی
					عدم آگاهی ذینفعان
					نبود ارتباطات و تعامل سازنده در میان دستگاه‌های دولتی و خصوصی با جوامع محلی
					بی‌اعتمادی بین ذینفعان برای مشارکت
					نبود زیرساخت‌های آموزشی و فرهنگ‌سازی
۵- تخریب و آلودگی‌های محیط زیست					
					فاضلاب شهری و خانگی
					صنعتی و پساب
					کشاورزی
					مواد زاید جامد
					آلاینده‌های هوا
					نور، گرما، صدا شدید

					ورود سموم و کودهای شیمیایی
					نخاله‌های ساختمانی
					و ...
۶- تغییرات اقلیمی و آب هوایی					
					تغییر شرایط زیستگاه
					کاهش تنوع زیستی
					خشکسالی
					گرد و غبار
					و ...
۷- و					

سه- تحلیل ذینفعان

در این گروه کاری با توجه به ابعاد مختلف تالاب و در ارتباط با کارکردهایی که می‌توان برای این مجموعه تالابی در نظر گرفت، اعضای گروه به بررسی و تکمیل فهرست ذینفعان می‌پردازند و همچنین نحوه تأثیرگذاری هر یک از این ذینفعان بررسی و بحث می‌شود. نمونه‌ای از نتیجه کار این گروه کاری در جدول (۱۱) آورده شده است. در بین بسیاری از محققان مدیریت ذینفعان، نظیر فریمن (۲۰۱۰) ابعاد قدرت و علاقه را مهم دانست و پیشنهاد کرد که از یک ماتریس علاقمندی و قدرت برای کمک به برقراری تعادل در نیاز به یک تعریف راهبردی برای ذینفعان استفاده کنند (Freeman, 2010; Ackermann, 2011).

جدول ۱۱- تحلیل ذینفعان (دامنه و محدوده اثر آن‌ها) (امینی، ۱۳۹۹)

ردیف	ذینفع	مثال‌هایی از دامنه و محدوده اثر	اولیه	ثانویه
۱	استانداری	● نظارت بر حفظ و حراست از منابع طبیعی و محیط زیست		
۲	فرمانداری	● نظارت بر حفظ و حراست از منابع طبیعی و محیط زیست		
۳	شوراها و دهیاری‌ها	● بهبود وضع زیست‌محیطی روستا ● تشویق و ترغیب روستاییان به توسعه صنایع دستی ● همکاری با سازمان‌ها و نهادهای دولتی و ایجاد تسهیلات لازم برای ایفای وظایف آن‌ها		
۴	ستاد ملی مدیریت تالاب‌های کشور	● سیاست‌گذاری و ایجاد هماهنگی دستگاه‌های مسئول ● نظارت کلان بر اجرای برنامه‌های حفاظت و احیای تالاب‌ها ● رفع موانع اجرای قوانین و برنامه‌ها		
۵	دادگستری/ قوه قضائیه	● بررسی پرونده‌های تخلف با موضوعات محیط زیست		
۶	مدیریت و برنامه‌ریزی	● مطالعات آمایش سرزمین استان ● ابلاغ بودجه و تخصیص منابع		
۷	محیط زیست	● حفاظت از تنوع زیستی مدیریت و احیای بوم‌سازگان‌های طبیعی کشور ● پیشگیری و ممانعت از تخریب و آلودگی محیط زیست و پایش کیفی آب ● ارزیابی ظرفیت قابل تحمل محیط در جهت بهره‌وری معقول و مستمر از منابع محیط زیست و صدور پروانه شکار و صید		
۸	جهاد کشاورزی	● بررسی، تدوین و اجرای برنامه‌ها، طرح‌ها و دستورالعمل‌های مربوط به الگوی کشت محصولات کشاورزی و همچنین نظام دامداری، دامپروری و منابع طبیعی استان در قالب سیاست‌های مصوب ● انجام اقدامات لازم به منظور حفظ و جلوگیری از تغییر و تبدیل کاربری اراضی کشاورزی و جنگلی ● مطالعه، بررسی، نیازسنجی، برنامه‌ریزی، تهیه، اجراء و ارزشیابی طرح‌ها، برنامه‌ها و دوره‌های آموزشی و ترویجی ● تهیه برنامه استفاده از اراضی کشاورزی و منابع طبیعی استان در چارچوب طرح‌های جامع حوضه‌های آبخیز		

۹	منابع طبیعی و آبخیزداری	<ul style="list-style-type: none"> ● تهیه، تدوین و اجرای طرح‌های جنگل‌کاری، جنگلداری، مرتعداری ● تهیه و اجرای طرح‌ها و برنامه‌های مرتبط با حفظ، احیاء، گسترش، حمایت و بهره‌برداری صحیح از جنگل‌ها و مراتع طبیعی و دست کاشت در سطح استان ● مطالعه، برنامه‌ریزی، تدوین و اجرای طرح‌های لازم در زمینه آبخیزداری و آبخوان‌داری در حوزه‌های آبخیز استان ● تشخیص و تفکیک حریم قانونی اراضی ملی، دولتی و موات از مستثنیات اشخاص حقیقی و حقوقی در سطح استان و اخذ سند به نام دولت جمهوری اسلامی ایران 	
۱۰	آب منطقه‌ای	<ul style="list-style-type: none"> ● تعیین پهنا بستر و حریم انهار طبیعی و کانال‌های عمومی و رودخانه‌ها ● اجرای قانون توزیع عادلانه آب و سایر قوانین و مقررات مربوط به آب، از جمله مدیریت و کنترل بهره‌برداری از منابع آب و انجام امور حفاظت کمی و کیفی منابع آب ● تخصیص و اجازه بهره‌برداری از منابع آب عمومی برای مصارف کشاورزی شرب و سایر موارد ● تأمین آب مورد نیاز کشور ● اجازه بهره‌برداری یا واگذاری بهره‌برداری از معادن شن و ماسه و خاک رس بستر و حریم رودخانه‌ها ● تعیین میزان منابع آب سطحی و زیر زمینی ● تدوین برنامه‌ها و اولویت‌بندی طرح‌های مطالعاتی و اجرایی ساماندهی رودخانه‌ها و سواحل ● مطالعه و اجرای طرح‌های توسعه منابع آب به منظور دسترسی به اهداف و برنامه‌ها در چارچوب سیاست‌ها و اولویت‌های تعیین شده ● برقراری تعامل با سایر سازمان‌های مرتبط از جمله استانداری، شهرداری، سازمان حفاظت محیط زیست و ... به منظور تسهیل در اجرای قوانین و مقررات مرتبط 	
۱۱	میراث فرهنگی و گردشگری	<ul style="list-style-type: none"> ● برنامه‌ریزی و اعمال نظارت‌های لازم در خصوص میراث فرهنگی، گردشگری، صنایع دستی و هنرهای سنتی استان ● جلب مشارکت مردم و بخش خصوصی و دولتی در سطح استان در جهت جذب سرمایه‌گذاری‌های داخلی و خارجی به منظور شناسایی، حفظ و احیای میراث فرهنگی، توسعه زیرساخت‌های گردشگری و تولید و بازاریابی صنایع دستی و اعمال نظارت‌های لازم 	
۱۲	صنعت، معدن و تجارت	<ul style="list-style-type: none"> ● نظارت بر فعالیت‌های صنعتی بهره‌برداران و اکتشاف کنندگان و بهره‌برداران همکاری و هماهنگی با واحدهای ذیربط در جهت اجرای مقررات ایمنی، فنی، بهداشتی و زیست‌محیطی تمدید و ابطال جواز تأسیس واحدهای تولیدی و صنعتی بر اساس اختیارات تفویض شده 	

		● آگاهی‌رسانی، هدایت فرهنگ و افکار عمومی	صدا و سیما	۱۳
		<ul style="list-style-type: none"> ● دادخواهی در مراجع قضایی و شبکه قضایی برای حمایت از منافع عمومی در حوزه محیط زیست و منابع طبیعی ● معضلات و چالش‌های زیست‌محیطی استان به دستگاه‌های ذیربط و ارائه راهکارهای مناسب و پیگیری تا حصول نتیجه ● آموزش در جهت بالا بردن فرهنگ زیست‌محیطی عموم اقشار جامعه ● حفاظت و پاسداری از محیط زیست، منابع طبیعی و تلاش در جهت حفظ محیط زیست طبیعی منطقه و جلوگیری از تخریب و نابودی منابع طبیعی ● کمک به اجرای برنامه‌ها و پروژه‌های سازمان‌های دولتی و عمومی غیردولتی 	سازمان‌های مردم نهاد	۱۴
		<ul style="list-style-type: none"> ● تخلیه پسماند و پساب در تالاب ● صید و شکار غیر مجاز ● تعارض به اراضی ملی ● برداشت آب 	جوامع محلی	۱۵
		سایر	۱۶

تصویر ۹- کارگاه آغازین تدوین برنامه مدیریت زیست بوم تالاب گندمان

۴-۲-۵ تعیین چشم‌انداز و هدف کلی

در این بخش از کارگاه تسهیل‌گران در قالب یک ارائه مجزا، اجزاء اصلی برنامه مدیریت را شرح می‌دهند و نقش، اهمیت و ضرورت تعیین یک چشم‌انداز و هدف نهایی را در روند تهیه و تدوین برنامه مدیریت جامع تالاب توضیح خواهند داد. از خصوصیات اصلی یک چشم‌انداز می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

- آرمانی و بلند پروازانه بودن
- توصیف شرایط ایده‌آل یک تالاب در آینده
- و از مهمترین ویژگی‌های یک هدف کلی می‌توان موارد زیر را نام برد:
- واقع‌گرایانه و قابل تحقق است
- تحقق آن مسیر دستیابی به چشم‌انداز را هموار می‌کند
- متشکل از چند هدف جزئی است
- پروژه در راستای تحقق آن حرکت می‌کند

در این مرحله پس از تقسیم شرکت‌کنندگان در کارگاه به سه گروه کاری، هرکدام از آن‌ها به ترسیم چشم‌انداز و هدف نهایی برای تالاب می‌پردازند و پس از جمع‌بندی بیانیه چشم‌انداز و هدف کلی خود، نمایندگان هر گروه نتیجه کار گروه را ارائه می‌کنند و با دیگر گروه‌ها به اشتراک می‌گذارند. به منظور رسیدن به یک چشم‌انداز و هدف کلی مشترک برای تالاب، نمایندگانی از سه گروه کاری وظیفه تلفیق موارد ارائه شده توسط گروه‌های کاری و جمع‌بندی آن در یک بیانیه مشترک را به عهده می‌گیرند و با وقت کوتاهی که در اختیار آن‌ها قرار می‌گیرد چشم‌انداز و هدف کلی مشترک را برای تأیید نهایی به همه شرکت‌کنندگان در کارگاه ارائه می‌نمایند. موارد تأیید شده به عنوان چشم‌انداز و هدف کلی برنامه مدیریت جامع تلقی می‌گردند.

۵-۲-۵ جمع‌بندی

در پایان این کارگاه، علاوه بر مرور دستاوردهای آن، بار دیگر مسیر تدوین برنامه مدیریت جامع تالاب مرور می‌گردد و ضمن تعیین زمان مناسب برای تهیه گزارش کارگاه، ارسال آن برای شرکت‌کنندگان و دریافت بازخورد از سوی آن‌ها، زمان تقریبی کارگاه بعدی نیز اعلام می‌گردد. در پایان برگزاری کارگاه اول، دستاوردهای آن در قالب یک گزارش کوتاه تهیه می‌شود و برای اطلاع و اظهارنظر به همه شرکت‌کنندگان در کارگاه و نیز مدیران و مسئولان نهادهای ذیربط ارسال می‌شود و متعاقباً پس از دریافت نظرات اصلاحی و تکمیلی، این گزارش بازنگری و اصلاح

می‌شود و قبل از برگزاری کارگاه دوم برای اطلاع شرکت‌کنندگان در کارگاه ارسال می‌گردد.

۳-۵ کارگاه دوم تدوین برنامه مدیریت

در قالب کارگاه دوم اصلی‌ترین بخش برنامه مدیریت شامل اهداف راهبردی و اقدامات اولویت‌دار با هدف رفع تهدیدات و مشکلات و استفاده از ظرفیت‌های تالاب با مشارکت ذینفعان، نهاد و یا گروه مسئول اجرای هر یک از این اقدامات مشخص می‌گردد. در این کارگاه با بکارگیری روش‌های مشارکتی مختلف مانند تکنیک درخت مشکلات، تهدیدات و مشکلات تالاب که در کارگاه قبل توسط شرکت‌کنندگان تعیین شده‌اند، تحلیل و مورد بررسی عمیق‌تری قرار می‌گیرند. سپس با در نظر گرفتن چشم‌انداز و هدف نهایی تعیین شده برای تالاب اهداف راهبردی، اهداف بلندمدت و اهداف کوتاه مدت در موضوعات مختلفی مانند مدیریت آب، خاک، حفاظت و پایدارسازی تنوع زیستی، مسائل اقتصادی، اجتماعی، ارتباطات، آموزش، مشارکت، آگاهی‌افزایی و غیره تعیین می‌شوند. در ادامه، طرح‌ها و برنامه‌های اجرایی (اقدامات اولویت‌دار) جهت عملی کردن اهداف بررسی و تعیین می‌شوند. مراحل تشریفات برگزاری کارگاه دوم به قرار زیر خواهد بود.

۱-۳-۵ افتتاحیه کارگاه دوم

در این بخش مجدداً فرآیند تهیه و تدوین برنامه جامع مدیریت تالاب و اقدامات صورت گرفته در کارگاه اول و دستاوردهای آن مرور می‌شود و نظرات و پیشنهادات مطرح شده در خصوص گزارش و دستاوردهای کارگاه قبل مورد بحث و بررسی قرار می‌گیرد.

۳-۲-۵ تحلیل تهدیدات و مشکلات تالاب

در ادامه، شرکت‌کنندگان به مرور و بررسی نتایج بدست آمده در خصوص تهدیدات و مشکلات تالاب از کارگاه اول می‌پردازند و سپس اقدام به بررسی تفصیلی و دسته‌بندی آن‌ها می‌کنند و موضوع هر یک از دسته مشکلات را تعیین می‌نمایند. به عنوان مثال، این دسته‌ها می‌توانند دارای عناوین زیر باشند:

- مسائل مرتبط با محیط‌زیست و تنوع زیستی
- مدیریت نامناسب منابع آب و خاک در حوضه آبریز
- معیشت ناپایدار و مسائل اقتصادی اجتماعی مردم محل
- آموزش، آگاهی‌افزایی، ارتباطات و مشارکت
- تخریب و آلودگی‌های محیط زیست

روش‌های متعددی برای تحلیل علل ریشه‌ای مشکلات وجود دارند که تعدادی از آن‌ها عبارت‌اند از: فن هدف سوا، فن نردبانی کردن مشکل^۲، فن تجربه‌های تصاعدی^۳، فن ماتریس قابل تجزیه^۴، فن آزمون حد و مرز مشکل^۵، تکنیک چرا^۶، تکنیک استخوان ماهی^۷، نمودار رویدادها و علل مؤثر^۸، تحلیل درخت خطا^۹، تکنیک درخت مشکلات^{۱۰}، تحلیل SWOT^{۱۱}، روش داستان‌گویی^{۱۲}، نمودار درختی^{۱۳}، بحث‌های گروهی متمرکز^{۱۴}، ماتریس رتبه‌بندی^{۱۵}، تحلیل تاریخی^{۱۶}، نقشه مفهومی^{۱۷} و غیره.

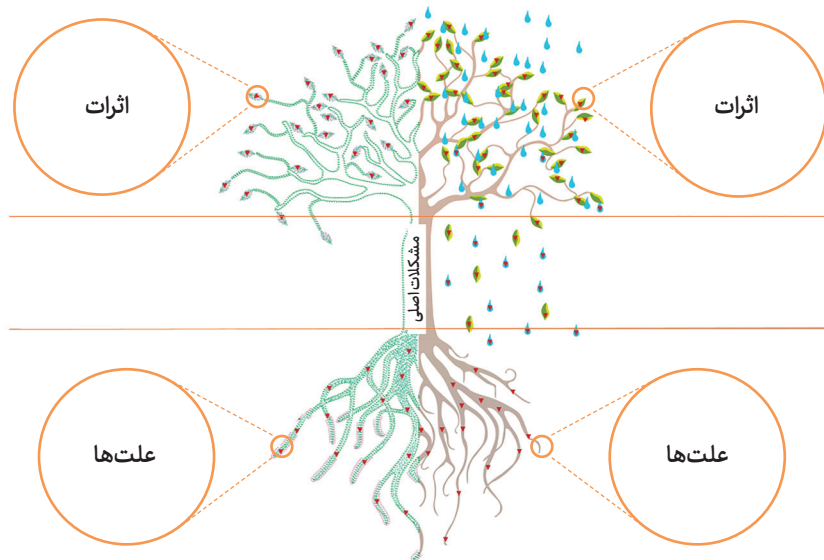
تسهیل‌گران در ابتدا به معرفی و ارائه تکنیک‌های مختلف در خصوص تحلیل مشکلات می‌پردازند و پیشنهاد می‌شود تکنیک درخت مشکلات را به عنوان روش متداول توضیح دهند. برای ترسیم درخت مشکل، ابتدا یک درخت ترسیم می‌شود که این درخت در واقع همان درخت مشکلات است در این روش مسئله اصلی را که گروه با آن مواجه است روی تنه درخت قرار می‌دهند. سپس اعضای گروه باید در ریشه‌های این درخت علل مسئله و در شاخه‌های آن اثرات و پیامدهای مسئله را جای‌گذاری کنند. برای این کار باید به مفهوم علت و پیامد توجه شود. ریشه‌ها علت‌های به وجود آمدن آن مشکل هستند و پیامدها وضعیتی هستند که بعد از به وجود آمدن مسئله نمایان می‌شوند. تهیه درخت مشکلات وضعیت نامناسب تالاب را برای گروه ترسیم خواهد کرد. به عنوان مثال تنه اگر مشکل یا مسئله اصلی یک تالاب از دیدگاه دینفعان آلودگی‌های محیط‌زیست تالاب باشد، این مسئله در تنه درخت مشکل قرار می‌گیرد و سپس به سراغ علل این مشکل در ریشه‌های درخت می‌رویم. در

- 1- Goal Orientation
- 2- Laddering
- 3- Progressive Abstractions
- 4- Decomposable Matrix
- 5- Boundary Examination
- 6- Why Method
- 7- Fishbone diagram
- 8- Events And Causal Factors Charting
- 9- Fault Tree Analysis
- 10- Problem Tree Analysis
- 11- SWOT Analysis (Strengths, Weaknesses, Opportunities, Threats)
- 12- Storytelling Method
- 13- Tree Diagrams
- 14- Focus Group Discussions
- 15- Matrix Ranking
- 16- Historical Analysis
- 17- Conceptual Mapping

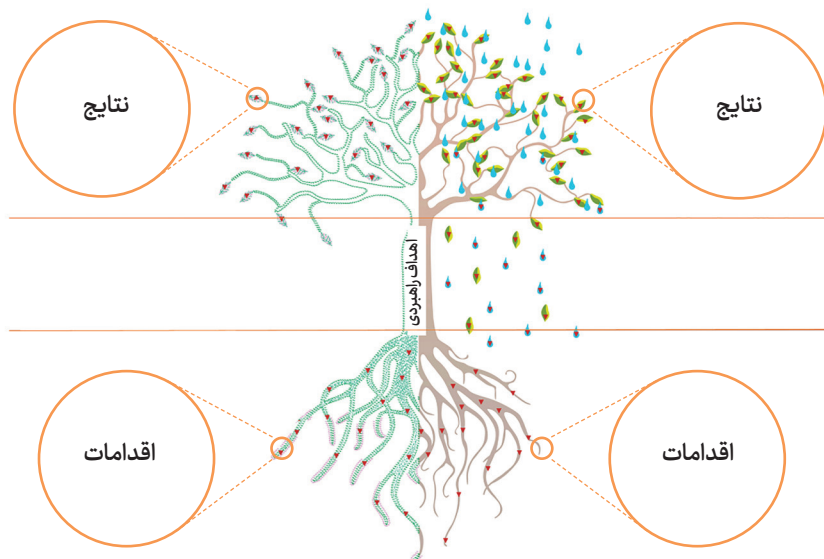

حقیقت بر روی هر یک از ریشه‌های درخت، مسئله‌ها یا عوامل مسبب آلودگی محیط زیست نوشته می‌شوند و در نهایت در شاخه‌ها هم پیامدهای این تخریب و آلودگی آورده می‌شود. درخت (مشکل یا مسئله) می‌تواند به راحتی تبدیل به درخت اهداف/راهکار شود. ابتدا یک درخت دوم ترسیم می‌کنیم. این درخت همان درخت اهداف است. اینک به سراغ تنه می‌آییم. در درخت اهداف، مسئله را تبدیل به یک هدف می‌کنیم. برای درخت جدید، ابتدا به ریشه‌های درخت مسئله نگاه می‌کنیم و یک به یک ریشه‌ها را تبدیل به فعالیت می‌کنیم. فعالیت‌ها در ریشه‌های درخت اهداف نوشته می‌شود. سپس به سراغ پیامدها در شاخه‌های درخت مسئله می‌آییم. پیامدها یک به یک، مثبت می‌شوند و تبدیل به دستاوردها در درخت اهداف می‌شوند. این کار را برای تمام مواردی که در ریشه‌های درخت مسئله آمده است انجام می‌دهیم. به این ترتیب درخت دومی شکل می‌گیرد که در ریشه‌های آن، فعالیت‌ها درج شده است؛ در تنه هدف اصلی وارد شده است و در شاخه‌ها هم دستاوردها مشخص شده است. رابطه بین این سه بخش، رابطه علت و معلولی است. فعالیت‌ها، علت هستند برای هدف (یعنی هدف ما معلول انجام فعالیت‌ها هستند)، هدف برای دستاوردها علت است و از طرفی دستاوردها هم معلول تحقق هدف می‌باشند.

پس از آموزش تکنیک درخت مسئله توسط تسهیل‌گران، افراد شرکت‌کننده در کارگاه به سه یا چند کارگروه تقسیم می‌شوند و به کارگروه‌های خود وارد می‌شوند و با استفاده از تکنیک درخت مشکلات به تجزیه و تحلیل تهدیدات و مشکلات تالاب در دسته مشکلات خود می‌پردازند. نمونه‌ای از درخت مشکلات از کارگاه دوم تدوین برنامه مدیریت تالاب در شکل (۱) نشان داده شده است. در آخر نتایج هر کدام از گروه‌های کاری به سایر گروه‌ها ارائه می‌شود تا همپوشانی احتمالی و اثرات آن‌ها به بحث گذاشته شود. نتیجه نهایی هماهنگی و جمع‌بندی دستاوردهای گروه‌های کاری، تهیه یک فهرست دسته‌بندی شده و مورد توافق از مسائل و مشکلات اصلی اثرگذار بر تالاب و اولویت‌بندی آن‌هاست که در مرحله بعد مبنای تدوین اهداف راهبردی و اقدامات مدیریتی قرار می‌گیرد. در حقیقت در این گام دو درخت تهیه می‌شود؛ درخت اول تحت عنوان درخت مشکلات و درخت دوم درخت اهداف است که از روی درخت مشکلات استخراج می‌شود (شکل ۲).

شکل ۱- نمودار درختی تحلیل مشکلات تالابها

شکل ۲- نمودار درختی اهداف و اقدامات الویت دار

۳-۳-۵ مشخص کردن اهداف راهبردی، اهداف اجرایی کوتاه‌مدت و بلندمدت و

اقدامات اولویت‌دار

یک- تدوین اهداف راهبردی

در این بخش از کارگاه توضیحاتی از سوی تسهیل‌گران در خصوص نحوه استخراج و تدوین اهداف راهبردی و اقدامات اولویت‌دار با استفاده از نتایج تحلیلی مسائل و مشکلات ارائه می‌گردد. هرکدام از اهداف راهبردی باید مرتبط و متناسب با موضوع اصلی هر گروه از مشکلات یا به عبارت دیگر تنه درخت تحلیل مشکلات هر یک از گروه‌ها باشد. لازم است این اهداف در راستای اهداف کلی و با نگاه به چشم‌انداز تعیین شده در بخش‌های قبل تدوین شوند. به ترتیب فوق، اهداف راهبردی بر اساس عناوین دسته‌بندی‌های اصلی مسائل و مشکلات و برای رفع آن‌ها تدوین و تنظیم می‌گردد. نمونه‌هایی از عناوین این اهداف راهبردی می‌تواند به قرار زیر باشند:

- بهبود شرایط محیط زیست، حفظ و احیای تنوع زیستی
- مدیریت پایدار منابع آب و خاک در حوضه آبریز
- ارتقاء معیشت پایدار و توسعه اقتصادی-اجتماعی جوامع محلی
- ارتقای آگاهی عمومی، آموزش، ارتباطات و مشارکت
- جلوگیری از تخریب، پیشگیری و کنترل آلودگی‌های محیط زیست
- و ...

دو- تدوین اهداف کوتاه مدت و بلند مدت

پس از تعیین اهداف راهبردی، گروه‌های کاری برای بحث و بررسی تفصیلی در مورد هر یک از آن‌ها و تعیین اهداف اجرایی (کوتاه‌مدت و بلندمدت) و متعاقباً اقدامات اجرایی اولویت‌دار تشکیل می‌شود. به این ترتیب هرکدام از گروه‌های کاری باید با در نظر گرفتن هدف راهبردی گروه خود برای تحقق آن به تدوین اهداف کوتاه‌مدت و بلندمدت اجرایی و همچنین اقدامات اولویت‌دار بپردازند. مهمترین ویژگی‌های اهداف اجرایی (SMART) به شرح ذیل می‌باشند:

● مشخص^۱؛ اهداف برنامه مدیریت باید کاملاً واضح، شفاف و مشخص باشند و اجزا یا فرآیند آن واضح و به طور مطلوب مشخص شده باشند.

● قابل اندازه‌گیری^۲؛ اهداف تعیین شده در برنامه مدیریت باید قابل اندازه‌گیری باشند و روشی برای اندازه‌گیری آنچه به دست می‌آید تعیین شود یا وجود داشته باشد تا بتوان به طور بسیار دقیق میزان پیشرفت و دستیابی به هدف را ردیابی کرد و از این طریق بتوان در رابطه با تحقق اهداف قضاوت نمود.

● دست‌یافتنی^۳؛ هدف باید با توجه به منابع موجود یا در دسترس واقع‌بینانه باشد.

● مرتبط و واقعی^۴؛ اهداف تعیین شده باید مرتبط با چشم‌انداز برنامه مدیریت باشد.

● در چارچوب زمانی^۵؛ زمان دستیابی به هر یک از اهداف در یک چارچوب زمانی مشخص، واقعی، امکان‌پذیر و معنادار باشد (Este and Rn, 2016).

در این بخش با بررسی درخت مشکلات و تمامی عوامل عمده‌ای که می‌توانند بر اجرای اهداف راهبردی تأثیر مثبت یا منفی داشته باشند، اهداف اجرایی بلندمدت و کوتاه‌مدت تالاب شناسایی می‌گردند.

تصویر ۱۰- کارگاه دوم تدوین برنامه مدیریت زیست بومی تالاب حرای رودشور، شیرین و میناب

- 1- Specific
2. Measurable
3. Achievable
4. Relevant & Realistic
5. Time Bound

طرح‌ها، اقدامات و فعالیت‌هایی که باید با رعایت اولویت انجام شوند تا دستیابی به اهداف اجرایی را محقق سازند تحت عنوان "اقدامات اولویت‌دار" تعریف می‌شوند. این اقدامات در واقع شرح وظایف و برنامه کارهای اجرایی مدیریت را برای دوره زمانی مشخص تعریف می‌کنند. ویژگی‌های پنج‌گانه بیان شده برای اهداف اجرایی (SMART) به طور مشخص‌تری برای اقدامات اولویت‌دار نیز قابل اطلاق هستند. این اقدامات باید با حداکثر شفافیت و صراحت، نوع، مشخصه و کیفیت کاری را که باید در دوره زمانی مشخص شده انجام گیرد و نیز نهاد(های) مسئول برای اجرای آن را تعریف نماید. در هنگام تعیین اقدامات اولویت‌دار توجه به سؤالات زیر بسیار ضروری است.

- چه اقداماتی مورد نیاز است؟
- در چه زمانی باید صورت گیرد و مدت زمان آن چقدر می باشد؟
- در کدام بخش از تالاب یا حوضه آبریز آن باید صورت پذیرد؟
- کدام یک از دست‌اندرکاران باید اقدام مذکور را انجام دهد؟

به عنوان مثال، در جدول (۱۲) نمونه‌ای از جدول اهداف راهبردی کارگاه دوم تدوین برنامه مدیریت یک تالاب را ارائه می‌دهد، که نشان‌دهنده یکی از اهداف راهبردی، اهداف بلند و کوتاه‌مدت و همچنین اقدامات اولویت‌دار و نهادهای مسئول آنها می‌باشد.

جدول ۱۲- اهداف راهبردی و اقدامات اولویت‌دار

هدف راهبردی : کنترل و جلوگیری از آلودگی‌های محیط زیست						
اهداف و موضوعات اصلی						
اقدامات اولویت‌دار اداره کل حفاظت محیط زیست						
نهاد مسئول(*) / نهاد همکار(□)						
شرکت آب منطقه‌ای	استانداری	شهرداری	سازمان جهاد کشاورزی	شرکت آب و فاضلاب	سازمان صنعت، معدن و تجارت	جوامع محلی
*	□					□
۱- شناسایی منابع آلاینده						
۲- تهیه طرح مدیریت و ساماندهی فاضلاب و رواناب شهری	□	□	*			
۳- جلوگیری از فعالیت منابع آلاینده و الزام آن‌ها به رعایت قوانین محیط زیستی	*	□			□	
۴- تشویق، آموزش کشاورزان برای استفاده از کود و سموم سازگار با محیط زیست جهت کاهش آلاینده‌ها	□		*			
۵- توسعه صنایع دوستدار محیط زیست					*	
۶- تصفیه فاضلاب و رواناب شهری مطابق با استانداردهای محیط زیست	□	□	□		*	

هدف ۲۰ ساله:
کاهش ۷۰ درصدی آلاینده‌های ورودی به تالاب

هدف ۵ ساله:
کاهش ۳۰ درصدی آلاینده‌های ورودی به تالاب

پیشگیری از ورود آلاینده‌ها به تالاب

۴-۳-۵ جمع بندی

در پایان این کارگاه نیز همانند کارگاه اول دستاوردهای کارگاه مرور می‌شوند و بار دیگر مسیر تدوین برنامه مدیریت جامع تالاب ارائه می‌گردد و ضمن تعیین زمان مناسب برای تهیه گزارش کارگاه، ارسال آن برای شرکت‌کنندگان و دریافت بازخورد از سوی آن‌ها، زمان تقریبی کارگاه بعدی نیز اعلام می‌گردد.

متعاقب برگزاری کارگاه دوم، گزارش کارگاه که حاوی مجموعه دستاوردها و نتایج مباحث کارگاه‌های اول و دوم که شامل شرح خصوصیات تالاب، ارزش و اهمیت آن و نیز مسائل و مشکلات و نهایتاً پیش‌نویس برنامه مدیریت (شامل بیانیه‌های چشم‌انداز و هدف کلی و نیز اهداف اجرایی و اقدامات اولویت‌دار) می‌باشد، با نظارت دبیرخانه تالاب و در صورت نیاز برگزاری نشست‌های تخصصی، تهیه و در مهلت تعیین شده برای شرکت‌کنندگان در کارگاه و نیز سایر نهادها و افراد صاحب نظر و به منظور دریافت نظرات اصلاحی و تکمیلی آن‌ها ارسال می‌گردد. متعاقباً پس از دریافت نظرات اصلاحی و تکمیلی، این گزارش بازنگری و اصلاح می‌شود و قبل از برگزاری کارگاه سوم برای اطلاع شرکت‌کنندگان در کارگاه ارسال می‌گردد.

۴-۵ کارگاه سوم تدوین برنامه مدیریت

این کارگاه با هدف نهایی‌سازی اهداف و اقدامات اولویت‌دار برنامه مدیریت تالاب، تعیین ساختار سازمان اجرایی برنامه مدیریت تالاب، طراحی برنامه و پروتکل‌های پایش و همچنین بررسی مسائل مربوط به آن برگزار می‌شود.

۱-۴-۵ افتتاحیه

در این بخش، پس از مرور مجدد شرایط، کارکردها، مشکلات تالاب و رویکردهای مورد استفاده جهت تدوین برنامه جامع مدیریت تالاب، نتایج بدست آمده در کارگاه‌های اول و دوم مرور می‌شوند و سپس نظرات و پیشنهادات جمع‌آوری شده در آن کارگاه‌ها مورد بررسی قرار می‌گیرند.

۲-۴-۵ بررسی و نهایی‌سازی اهداف اجرایی و اقدامات اولویت‌دار

در این بخش مجدداً، مسیر تدوین برنامه مدیریت جامع تالاب مرور می‌شود و مراحل

باقیمانده از آن برای شرکت‌کنندگان شرح داده می‌شود. با توجه به دستاوردهای کارگاه‌های قبلی و نشست‌های احتمالی برگزار شده بین کارگاه‌های دوم و سوم یک بار دیگر با کمک تمامی شرکت‌کنندگان اهداف راهبردی، اهداف اجرایی کوتاه‌مدت و بلندمدت و اقدامات اولویت‌دار، جهت نهایی‌سازی مورد بررسی مجدد قرار می‌گیرند و در صورت نیاز نقطه‌نظرهای حاضرین دریافت و در صورت نیاز به بحث گذاشته می‌شود و نتیجه برای اعمال در برنامه مدیریت ثبت می‌گردد. برای سهولت بخشیدن به اجرای این بخش، نتایج و خروجی کارگاه دوم چاپ می‌شود و در اختیار شرکت‌کنندگان قرار می‌گیرد و پس از بحث و گفتگو و لحاظ نمودن نظرات اقدام به برگزاری ادامه کارگاه می‌شود.

۳-۴-۵ تعیین ساختار سازمانی اجرای برنامه مدیریت تالاب

برنامه مدیریت جامع تالاب یک برنامه فرابخشی است که در آن گروه‌های مختلف ذینفعان به طور متناسب نقش و مسئولیت خواهند داشت. بنابراین برای اجرای مناسب و کارآمد، نیازمند برنامه‌ریزی و پشتیبانی قوی از سوی مقامات ذیربط در سطح ملی، استان، شهرستان و محلی می‌باشد.

در این راستا ذینفعان به دو گروه تقسیم می‌شوند تا ساختارهای سازمانی موجود در سطوح شهرستان و استان را به منظور کمک به اجرای برنامه مدیریت تالاب شناسایی کنند و ساختار پیشنهادی برای احیای تالاب را در سطوح مختلف مشخص نمایند. در این بخش نمایندگان استانی در یک گروه و نمایندگان دولتی شهرستانی در یک گروه دیگری قرار می‌گیرند. با توجه به تشکیل ستاد ملی هماهنگی و مدیریت تالاب‌ها مسائلی که نیازمند به طرح در سطح ملی می‌باشند در این ستاد مطرح می‌شوند. بنابراین نیازی به تشکیل ساختار جداگانه در سطح ملی نخواهد بود. با توجه به نوع تالاب ممکن است برخی از سؤالات مطرح شده برای بحث و بررسی در گروه‌های کاری به شرح ذیل می‌باشند:

گروه کاری استانی به سوالات زیر پاسخ می‌دهد:

- چه ساختار بین بخشی مرتبط با مدیریت تالاب در سطح استان وجود دارد؟ فهرست آن‌ها و کارکردهایشان چیست؟
- برای اجرای این برنامه مدیریت به چه ساختار بین بخشی نیازمندیم؟ آیا از ساختارهای موجود می‌توان استفاده کرد و یا به ساختار جدیدی نیاز است؟ (کمیت‌ها یا گروه‌های کاری احتمالی)

- اعضا و شرح وظایف این ساختار برای اجرای برنامه مدیریت چیست؟ چه ارتباطی با ساختار شهرستانی دارد؟
- گروه کاری شهرستانی به سؤالات زیر پاسخ می‌دهد:
- چه ساختار بین بخشی مرتبط با مدیریت تالاب در سطح شهرستان وجود دارد؟ فهرست آن‌ها و کارکردهایشان چیست؟
- برای اجرای این برنامه مدیریت به چه ساختار بین بخشی در سطح شهرستان نیازمندیم؟ آیا از ساختارهای موجود می‌توان استفاده کرد و یا به ساختار جدیدی نیاز است؟ (کمیت یا گروه‌های کاری احتمالی)
- شرح وظایف این ساختار برای اجرای برنامه مدیریت چیست؟ چه ارتباطی با ساختار استانی دارد؟ ساختار ستاد ملی هماهنگی و مدیریت تالاب‌های کشور در جدول (۱۳) نشان داده شده است.

جدول ۱۳- ساختار ستاد ملی هماهنگی و مدیریت تالاب (مطابق ماده ۳ آیین نامه جلوگیری از تخریب و آلودگی غیر قابل جبران تالاب‌ها)

شرح وظایف	ستاد ملی هماهنگی و مدیریت تالاب‌های کشور		
<p>ماده ۳ آیین نامه جلوگیری از تخریب و آلودگی غیرقابل جبران تالاب‌ها مصوب (۱۳۹۷): وظایف ستاد به شرح زیر است:</p> <p>الف. هماهنگی بین دستگاه‌های ذریبط و سایر ذینفعان با هدف جلوگیری از تخریب و آلودگی تالاب‌ها و بهبود وضعیت تالاب‌های آسیب دیده</p> <p>ب. نظارت بر تأمین نیاز آب محیط زیستی تالاب‌ها.</p> <p>پ. تأیید نقشه راه و راهبردها و برنامه عمل ملی حفاظت و احیای تالاب‌ها که توسط سازمان و با هدف حفظ و احیای تالاب‌های کشور تهیه می‌شود.</p> <p>ت. پیشنهاد اصلاح و تکمیل الزامات قانونی جهت عملیاتی شدن سند راهبردها و برنامه عمل ملی حفاظت و احیای تالاب‌ها به مراجع ذریبط.</p> <p>ث. ارزیابی عملکرد دستگاه‌ها در جهت اقدامات پیش‌بینی شده در سند راهبردها و برنامه عمل ملی حفاظت و احیای تالاب‌ها.</p> <p>ج. تعیین الزامات مدیریت زیست‌بومی تالاب جهت رعایت در تهیه طرح‌های جامع، تفصیلی و هادی و نیز ساخت وسازهای مجاز در چهارچوب طرح‌های مذکور در بستر و حریم تالاب‌ها.</p> <p>چ. تصویب دستورالعمل تعیین حریم بوم‌شناختی تالاب‌ها.</p> <p>ح. تصویب دستورالعمل نحوه تشکیل و اداره جلسات ستاد.</p>	معاون اول رئیس جمهور	رئیس ستاد	
	رئیس سازمان حفاظت محیط زیست کشور	دبیر ستاد	
	وزیران نیرو، کشور، جهاد کشاورزی، صنعت، معدن و تجارت، راه و شهرسازی و امورخارجه و رئیس سازمان برنامه و بودجه کشور، رئیس سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری، استانداران استان‌های ذریبط حسب مورد، رئیس کمیته ملی کنوانسیون رامسر، مرجع ملی کنوانسیون بین‌المللی مبارزه با بیابان‌زایی، یک نماینده از شبکه سمن‌های تالابی و دو نفر صاحب‌نظر با معرفی سازمان و تصویب ستاد	سایر اعضا	

در انتهای این بخش نیز نتایج هر یک از گروه‌های کاری به سایر گروه‌ها ارائه می‌شود و تلاش می‌گردد در خصوص ساختارهای لازم برای برنامه مدیریت تالاب به جمع‌بندی نزدیک شویم.

۴-۴-۵ تدوین برنامه پایش

پایش یکی از گام‌های اجرای و مهم برنامه مدیریت زیست‌بومی تالاب‌ها است. در طول فرآیند برنامه‌ریزی و تدوین برنامه مدیریت اهداف و اقداماتی به عنوان راهبردهای مدیریت در کوتاه‌مدت، میان‌مدت و بلندمدت جهت بهبود وضعیت تالاب با مدیریت صحیح آن تعیین می‌شود. از این‌رو در زمان اجرای برنامه مدیریت نیاز است تا مناسب بودن اقدامات صورت گرفته و میزان دستیابی به اهداف تعیین شده با استفاده از یک برنامه پایش مناسب نیز سنجش و ارزیابی گردند. بنابراین برنامه پایش باید در راستای پایش و ارزیابی تمامی اهداف و اقدامات تعیین شده باشد. در این راستا استفاده از شاخص‌های فیزیکی، شیمیایی، اکولوژیکی، اقتصادی-اجتماعی مختلف به منظور ارزیابی فعالیت‌های صورت گرفته و نقش آن‌ها در بهبود کیفیت و سلامت زیست‌بوم از ارکان اساسی مدیریت صحیح این زیست‌بوم‌ها است. به همین جهت بهترین برنامه‌های پایش برای ارزیابی وضعیت تالاب باید بر مبنای اهداف و اقدامات اولویت‌دار، با دقت آماری حداکثر و در عین حال براساس منابع مدیریتی موجود و در دسترس، طراحی شده باشد. اساساً یکی از مشکلات برنامه‌های پایش طراحی و انتخاب شاخص نامناسب، بودجه پایین و کمبود زمان و یا ناکافی بودن داده‌ها یا تعداد نمونه‌ها است. چرا که طراحی نامناسب سبب کاهش تعداد نمونه در طول زمان و مکان، هدر رفت منابع انسانی و برآورد ناصحیح از وضعیت موجود می‌گردد. در این راستا یک برنامه پایش مناسب باید شامل موارد زیر باشد:

- شناسایی و توصیف وضعیت موجود تالاب و محیط اطراف آن
- توصیف اینکه آیا وضعیت سلامت تالاب در حال بهبود، تخریب یا ثابت است.
- تعریف الگوها وضعیت تالاب و شرایط آن در فصول مختلف سال (روند تغییرات)
- تشخیص و شناسایی حد آستانه برای وضعیت آشفستگی سیستم؛ توضیح اینکه بدون عوامل ایجاد تغییر در تالاب کیفیت تالاب چگونه خواهد بود (Este and Rn, 2016).
- برنامه پایش عبارت از مجموعه اقداماتی است که برای جمع‌آوری اطلاعات مورد نیاز جهت بررسی و آزمایش فرضیات پایش انجام گرفته می‌شود. برنامه‌های پایش می‌توانند از نظر پیچیدگی و دقت بسیار متفاوت باشد. اساساً هیچ رویکرد واحد و یا برنامه عملی پایش که برای همه شرایط مناسب و قابل کاربرد باشد، وجود ندارد. یک برنامه پایش باید متناسب با

اهداف و نیازهای هر پروژه طراحی شود. با وجود این، صرف نظر از روش یا رویکردهای اتخاذ شده در هنگام تدوین و برنامه‌ریزی یک برنامه پیشی مناسب تالاب‌ها باید به هفت سوال زیر پاسخ داد:

- ۱- هدف یا فرضیه مورد آزمایش چیست؟
 - ۲- چه چیزی اندازه‌گیری می‌شود (شاخص یا پارامتری که باید اندازه‌گیری شود)؟
 - ۳- چگونه اندازه‌گیری می‌شود (نحوه اندازه‌گیری شاخص)؟
 - ۴- اندازه‌گیری در کجا انجام می‌شود؟
 - ۵- چه زمانی اندازه‌گیری می‌شود؟
 - ۶- چه کسی/کسانی اندازه‌گیری خواهد/خواهند کرد؟
 - ۷- داده‌های جمع‌آوری شده چگونه تجزیه و تحلیل می‌شوند؟
- برای دستیابی به این منظور توصیه می‌شود اطلاعات فوق در یک جدول خلاصه شود تا خوانندگان بتوانند به راحتی درک کنند که چه چیزی، چگونه، کجا، چه وقت و چه کسی برای اندازه‌گیری هر هدف و اقدام دست به کار شود (Este and Rn, 2016). بسته به ماهیت فعالیت و یا پروژه ممکن است لازم باشد به طور رسمی سند پاسخ به این پرسش در یک برنامه "پایش" نیز ثبت گردد.

در ابتدای این بخش، فرایند کلی تدوین برنامه مدیریت جامع تالاب مرور می‌شود و در ادامه توضیحات لازم در خصوص تعاریف کلی در ارتباط با برنامه و پروتکل پایش، ضرورت وجود آن در برنامه مدیریت جامع و نحوه تدوین و اجرای آن برای حاضرین ارائه می‌گردد.

پس از ارائه توضیحات، اعضای حاضر در جلسه به منظور بررسی و تدوین برنامه‌های پایش، بر اساس الگوهای برنامه مدیریت زیست‌بومی موجود برای تالاب‌های کشور با توجه به اینکه برای هر هدف راهبردی یک برنامه پایش تدوین می‌شود این گروه‌های کاری باید متناسب با تعداد اهداف راهبردی تعیین شده در کارگاه دوم به گروه‌های کاری تقسیم شوند و در واقع به تعداد اهداف راهبردی برنامه مدیریت نیز گروه کاری برای پروتکل پایش نیز ایجاد شود. پس از تعیین هدف پایش (متناسب به اهداف راهبردی) به منظور تدوین یک برنامه و پروتکل پایش مناسب توجه به سؤالاتی نظیر اینکه چه چیزی پایش شود؟ کی و کجا پایش شود؟ و چگونه پایش شود؟ از اهمیت بسیاری برخوردار می‌باشد. از آنجایی که یکی مشکلات اساسی برای برنامه پایش این است که به هر دلیلی انجام شود، در رابطه با سوالات مطرح شده به پاسخ‌های متفاوتی خواهد رسید. از این‌رو تصمیم گرفتن در رابطه با اینکه چه چیزی پایش شود، کی و کجا پایش شود و چگونه پایش شود، زمانی راحت خواهد بود که هدف از پایش کاملاً تعیین شده باشد. به همین جهت تعیین هدف پایش از ملزومات اساسی تدوین

برنامه پایش است. در این روز کاری پس از تدوین برنامه‌های پایش توسط گروه‌ها، چالش‌ها و مشکلات قابل پیش‌بینی در فرآیند اجرای برنامه‌های پایشی مورد بررسی قرار می‌گیرند و راهکارهای پیشنهادی برای رفع آن‌ها ارائه می‌شوند. پس از پایان کار گروهی، نتایج بدست آمده توسط گروه‌های تخصصی ارائه می‌شود و حاضرین نقطه نظرات تکمیلی خود را در ارتباط با مطالب تدوین شده عنوان می‌کنند. بعنوان مثال نمونه‌ای از ساختار پیشنهادی برای برنامه پایش در بخش مدیریت و کنترل آلودگی‌های آب و خاک در جدول (۱۴) آورده شده است.

تصویر ۱۱- تدوین برنامه پایش برنامه مدیریت زیست‌بومی مجموعه تالاب‌های
آلاگل، آجی گل و آلمانگل

جدول ۱۴- پایش کنترل و جلوگیری از آلودگی‌های محیط زیست

۱- اقدام؛ شناسایی منابع آلاینده						موضوعات اصلی ۱- پیشگیری از ورود آلاینده‌ها به تالاب
مکان نگهداری داده‌ها	زمان گزارش دهی	نهاد مسئول/ نهاد همکار	زمان پایش (دوره پایش)	نقاط پایش	شاخص / پارامتر	
دبیرخانه مدیریت زیست‌بومی تالاب	۳ ماه پس از نمونه برداری	حفاظت محیط زیست	تابستان هر سال	داخل تالاب و حوضه آبریز آن	تعداد منابع آلاینده (اعم از صنعتی، کشاورزی، شهری و غیره)	
۲- تهیه طرح مدیریت و ساماندهی فاضلاب و رواناب شهری						
مکان نگهداری داده‌ها	زمان گزارش‌دهی	نهاد مسئول/ نهاد همکار	زمان پایش (دوره پایش)	نقاط پایش	شاخص / پارامتر	
دبیرخانه مدیریت زیست‌بومی تالاب		شرکت آب و فاضلاب شهرداری‌ها	بهار هر سال	نواحی شهری و روستای اطراف تالاب	میزان و سطح فاضلاب و رواناب ساماندهی شده	

۵-۴-۵ الزامات اجرایی برنامه پایش

کار گروهی: اجرای موفق برنامه پایش مستلزم هماهنگی و همکاری نزدیک بین سازمان‌های دولتی، جوامع محلی و تشکل‌های غیردولتی و تمامی ذینفعان حوضه تالاب می‌باشد.

گردآوری داده‌ها: در امر پایش به منظور اجتناب از تحمیل مسئولیت اضافی بر سازمانی خاص، تمامی سازمان‌های ذیربط و ذینفع باید امور مربوط به پایش را که به صورت جاری در دستور کار آن‌ها قرار گرفته است، ادامه دهند و اطلاعات و داده‌های موجود را در اختیار سایر سازمان‌های ذینفع کلیدی قرار دهند. جهت اجتناب از به هدر رفتن هزینه‌های جمع‌آوری داده، پایگاه داده‌ها باید در نهادهای مسئول پایش استقرار یابند و مکانیسم‌هایی برای در دسترس قرار دادن اطلاعات زیست‌محیطی پیش‌بینی گردد.

روش‌شناسی: یک برنامه پایش خوب می‌تواند داده‌های مناسبی را تولید نماید. لازم است که روش‌های کار با جزئیات کامل (پروتکل‌ها) مورد بررسی سازمان‌های مربوطه قرار گیرد و در جهت استانداردسازی آن‌ها اقدام گردد.

بودجه: از آنجا که برنامه‌های پایش می‌توانند پرهزینه باشند، سازمان‌های اجرایی مسئولیت تأمین بودجه و اعتبارات لازم را به عهده دارند.

نگهداری و گزارش‌دهی: دبیرخانه تالاب موظف است سالانه یک گزارش جامع بر اساس اقدامات صورت گرفته و پایش برای سایت تالابی مورد نظر تهیه نماید. این گزارش پایش با عنوان "وضعیت محیط‌زیست تالاب ... در سال ... " باید به طور گسترده منتشر شود و نیز در دسترس همگان قرار گیرد. در ضمن هر پنج سال یکبار یک گزارش تحلیلی برای جمع‌بندی و ارزیابی و تفسیر نتایج برنامه پایش و ارائه بازخوردهای لازم برای بازنگری برنامه مدیریت تالاب باید تهیه و ارائه شود. سازمان حفاظت محیط‌زیست نیز به عنوان متولی اصلی تالاب‌ها در کشور موظف است گزارش مذکور را مورد بررسی قرار دهد و پس از تأیید منتشر نماید.

ظرفیت‌سازی: به طور کلی به نظر می‌رسد تخصص‌های لازم برای اجرای برنامه پایش (به جز نیازهای آموزشی در رابطه با استفاده از تجهیزات و فن‌آوری‌های جدید) در ایران موجود است. با توجه به اینکه تعداد متخصصین لازم بسیار کمتر از تعداد مورد نیاز برای اجرای کامل برنامه پایش است، لازم است برنامه‌های آموزشی جامعی برای اجرای برنامه پایش برنامه‌ریزی شود. همچنین، ظرفیت تفسیر داده‌ها و تلفیق آن‌ها در قالب یک گزارش تحلیلی جامع توسط سازمان‌های مسئول نیاز به ظرفیت‌سازی دارد. در ضمن، به منظور همکاری در برنامه پایش باید ظرفیت‌های لازم در بین جوامع محلی ایجاد گردد.

۶-۴-۵ جمع‌بندی

در پایان این کارگاه نیز همانند کارگاه اول و دوم، دستاوردهای کارگاه مرور می‌شود و بار دیگر مسیر تدوین برنامه مدیریت جامع تالاب ارائه می‌گردد و ضمن تعیین زمان مناسب برای تهیه گزارش کارگاه، گزارش برای شرکت‌کنندگان ارسال می‌شود و بازخورد از سوی آن‌ها دریافت می‌شود، زمان تقریبی کارگاه بعدی نیز اعلام می‌گردد.

هدف از برگزاری کارگاه چهارم، تهیه نقشه‌های پهنه‌بندی است. پهنه‌بندی ابزاری برای مدیریت مؤثر محیط‌ها و ذخایر طبیعی نظیر تالاب‌هاست. اگر چه مدل‌ها یا روش‌های پهنه‌بندی مختلفی برای ذخایر طبیعی ایجاد شده است با وجود این، به نظر می‌رسد این مدل برای همه انواع ذخایر طبیعی، به ویژه تالاب‌ها مناسب نیست از این رو لازم است برای زیست‌بوم‌های تالابی رویکرد پهنه‌بندی خاصی را انجام داد. پهنه‌بندی در حقیقت یک ابزار مدیریتی است که پهنه‌ها براساس قابلیت منابع یک زیست‌بوم، اهداف و اقدامات مدیریت و با توافق ذینفعان مشخص و ایجاد می‌شود. در این راستا زمانی که مدیران و برنامه‌ریزان زیست‌بوم تالابی با سایت‌های بزرگ یا پیچیده سرکار دارند، اغلب تقسیم آن به واحدها (پهنه‌ها) و انجام اقدامات و رفتارهای جداگانه در هر پهنه برای مدیریت مناسب آن‌ها نیز مفید است. این پهنه‌ها نشان‌دهنده فعالیت‌هایی است که در مناطق مختلف تالاب می‌تواند و یا نمی‌تواند انجام شود و حدود بهره‌برداری قابل قبول و غیرقابل قبول را نیز مشخص می‌کند. در بعضی شرایط پهنه‌بندی می‌تواند زمان‌بندی شده هم باشد، به عنوان مثال مجاز بودن یا ممنوع بودن صید ماهی و یا شکار پرندگان در دوره‌های مشخص زمانی. یکی از موضوعات بسیار مهم در پهنه‌بندی توجه به کاربری‌های سازگار با ناسازگار در کنار یکدیگر است که توجه به این امر نقش مهمی در اجرای مؤثر برنامه‌ها و اقدامات برنامه مدیریت زیست‌بومی خواهد داشت (جدول ۱۴). نمونه‌هایی از تفکیک نواحی می‌تواند به قرار زیر باشد:

- نواحی با ویژگی‌های منحصر به فرد (مانند زیستگاه‌های زادآوری)
- مناطق بکر و دست‌نخورده
- مناطق با اقدامات توسعه‌ای محدود
- منطقه ویژه حفاظت از پرندگان و آبزیان
- مناطق استفاده چندمنظوره و شدید
- پهنه‌بندی خاص بهره‌برداران سنتی و محلی

معیارهای تشخیص و انتخاب پهنه‌ها باید بر اساس ویژگی‌ها و شرایط تالاب، اهداف برنامه مدیریت و اقدامات مدیریتی آن تدوین گردد و پس از آن با گردآوری اطلاعات از منابع محلی و به طور همزمان استفاده از اطلاعات فنی و قضاوت‌های کارشناسی و معمولاً به صورت مشارکتی و فرابخشی انجام می‌گردد (Zeng et al., 2012). بعضی از عواملی که در پهنه‌بندی مؤثرند عبارتند از:

- ویژگی‌های اکولوژیکی و عملکردی تالاب
- حفاظت مناطقی که از ویژگی‌های خاص و منحصر به فرد برخوردارند.
- محدودیت‌هایی که به لحاظ فیزیوگرافیک و شرایط زمین ایجاد می‌شوند (شیب زمین، نوع خاک، شرایط هیدرولوژی و چشم‌انداز).
- مناطق مناسب برای کاربری گردشگری و یا استفاده بازدیدکنندگان
- مناطق آسیب‌دیده ناشی از اقدامات انسانی در محیط طبیعی (حفاظت برای بازسازی)
- نیاز اجتناب‌ناپذیر برای اجرای برنامه‌های توسعه
- در نظر گرفتن خواسته‌های مردم محلی و شرکت‌کنندگان در کارگاه‌های مشارکتی برنامه‌ریزی
- سیاست‌های ملی و آیین‌نامه‌های مرتبط با کاربری زمین
- در صورتی که تالاب در یکی از مناطق چهارگانه تحت مدیریت سازمان حفاظت محیط‌زیست واقع شده باشد، ضوابط و مقررات این مناطق برای پهنه‌بندی حساسیت الزامی است.

در این کارگاه، به منظور حصول نقشه پهنه‌بندی مورد قبول و مورد توافق برای همه ذینفعان و شرکت‌کنندگان، ضروری است که قبل از کارگاه ملزومات فنی و نقشه‌ای کارگاه مذکور تهیه شود و در زمان کارگاه با اندازه و تعداد مناسب در گروه‌های کاری تقسیم گردد. شرایط و ملزومات برگزاری کارگاه چهارم همانند کارگاه‌های دیگر می‌باشد ولی جزئیات نقشه‌هایی که باید تهیه شوند به صورت زیر می‌باشد:

- نقشه زیستگاه‌های تالاب و حاشیه بلافصل آن (حد و بستر و حریم، مرز مناطق تحت مدیریت سازمان و یا حریم اکولوژیک)، که نشان‌دهنده زیستگاه‌های اصلی تالاب و زیستگاه‌های گونه‌های شاخص تالاب می‌باشد.
- نقشه تصویر ماهواره‌ای به روز و با تفکیک مکانی بالا از تالاب و حاشیه آن
- نقشه ویژگی‌های اصلی تالاب روی کاغذ کالک (مثل مرز تالاب، راه‌ها و جاده‌ها، مراکز جمعیتی و ...)
- نقشه کاربری اراضی

تمامی نقشه‌های ذکر شده در بالا باید هم‌مقیاس باشند و در کاغذهای A۰ چاپ شوند؛ به طوری که مرز تالاب چاپ شده در کاغذ کالک در زمان روی هم‌گذاری با سایر نقشه‌ها، کاملاً با مرز نقشه زیر آن همپوشانی صحیحی خواهد داشت.

تعیین مقیاس مناسب برای تهیه نقشه پهنه بندی

یکی از عوامل مهم و مؤثر در تهیه نقشه‌های پهنه‌بندی، تعیین مقیاس نقشه‌ی پهنه‌بندی است. اگر چه برای اندازه مقیاس نقشه استاندارد مشخصی وجود دارد، اما در انتخاب مقیاس باید به این نکته توجه نمود که مقیاسی انتخاب شود که از طریق مرز تالاب و زیستگاه‌های بلافاصل آن بتوان جزئیات را نمایش داد. آیتم‌های پایه موجود در نقشه برای برنامه مدیریت شامل موارد زیر هستند:

- شمال جغرافیایی نقشه
- مقیاس
- تعیین مرز حوضه‌ای که برنامه مدیریت برای آن تهیه شده است
- تعیین مرز پارامترها یا کاربری‌های موجود در نقشه
- راه‌های دسترسی عمومی
- موقعیت سکونت‌گاه‌های محلی
- همه محیط‌های آبی که تحت تأثیر طرح قرار می‌گیرند؛ به عنوان مثال رودخانه‌ها، نهرها، مرداب‌ها، دریاچه‌ها و غیره نیز مشخص شوند.
- سایر نقاط با اهمیت نظیر ایستگاه‌های پایش، پاسگاه‌های محیط‌بانی و ...

۱-۵-۵ افتتاحیه کارگاه چهارم

در این بخش فرایند و نتایج کاری تهیه می‌شوند و تدوین برنامه مدیریت جامع تالاب در کارگاه‌های اول، دوم و سوم مرور می‌شوند و سپس اهداف تشکیل کارگاه چهارم برای حاضرین بیان و تبیین می‌شوند.

۱- تشریح پهنه‌بندی

پهنه‌بندی حساسیت زیستگاه‌ها با هدف تأمین حفاظت برای زیستگاه‌ها، گونه‌ها و فرایندهای اکولوژیک حیاتی یا نادر، جداسازی فعالیت‌های مناقشه برانگیز انسانی، فراهم‌کردن امکانات برای فعالیت‌های انسانی که به سلامت تالاب وابسته‌اند (مثل ماهیگیری) و به منظور تداوم مزایای اجتماعی و اقتصادی و فراهم ساختن امکان جداسازی و قرق مناطق آسیب‌دیده

موجود نظیر ۱) دستورالعمل پهنه‌بندی زیستگاه‌های تالابی، از مجموعه مستندات طرح حفاظت از تالاب‌های ایران و ۲) راهنمای پهنه‌بندی برای مدیریت و حفاظت تالاب‌ها، از مجموعه مستندات طرح حفاظت از تالاب‌های ایران استفاده کرد.

مرحله دوم (در زمان برگزاری کارگاه): در این مرحله با توجه به تعداد افراد شرکت‌کننده در کارگاه، گروه‌های کاری شکل می‌گیرد (به طور معمول سه گروه کاری). نقشه‌های تهیه شده در اختیار تسهیل‌گر گروه قرار داده می‌شود و هر گروه در مرحله اول با استفاده از نقشه-تصویر ماهواره‌ای و نقشه کاربری اراضی که به عنوان راهنما در اختیار آن‌ها قرار داده شده است شروع به تهیه نقشه کاربری اراضی (مشارکتی) در داخل مرز تالاب می‌نماید.

در گام بعدی گروه کاری با استفاده از نقشه زیستگاه‌ها و با توجه به معیارهای زیر، نقشه حساسیت تالاب را در چهار طبقه حساسیت بسیار زیاد، حساسیت زیاد، حساسیت متوسط و حساسیت کم تقسیم‌بندی می‌کند. نحوه انتخاب معیارها هر طبقه در ادامه ارائه شده است:

- **حساسیت بسیار زیاد:** محدوده‌هایی که دارای بالاترین ارزش حفاظتی هستند که در آن‌ها به منظور حفظ یکپارچگی و شرایط طبیعی زیست‌بوم و در نتیجه رسیدن به اهداف برنامه مدیریت، کاربری و اخلال انسانی مطلقاً ممنوع است. محل‌های تولید مثل و زادآوری، مناطق امن برای پرندگان مهاجر و مناطق بکر و دور از دسترس در این پهنه قرار می‌گیرند. این پهنه نشان دهنده مهمترین و آسیب‌پذیرترین ارزش‌های طبیعی داخل حوضه آبخیز است و هر گونه فعالیت انسانی که منجر به دگرگونی ارزش‌های این ناحیه شود ممنوع است (جدول ۱۵). این پهنه در نقشه پهنه‌بندی حساسیت تالاب‌ها با رنگ قرمز نشان داده شده است.

- **حساسیت زیاد:** مناطقی هستند که در آن‌ها به منظور رسیدن به اهداف برنامه مدیریت، کاربری و اخلال انسانی باید در تمام طول سال یا در یک دوره زمانی مشخص نیز محدود شوند. اگر چه این مناطق جنبه حفاظتی دارند، اما در آن‌ها اجازه استفاده پایدار با شدت کم نیز داده می‌شود. این طبقه معرف اراضی طبیعی هستند که علی‌رغم اینکه سیمای طبیعی قابل توجهی دارند، ارزش زیست‌محیطی آن‌ها عموماً پایین‌تر از اراضی بکر است و مداخله انسانی و بهره‌برداری در آن‌ها به شکل محدود و تحت شرایط خاص و مدیریت شده قابل اجرا است (جدول ۱۵). از مناطق معرف این پهنه می‌توان به مناطق زیستگاهی انواع جانوران و گیاهان، زیستگاه زمستان‌گذرانی پرندگان و غیره اشاره نمود. همچنین این محدوده گاهی به عنوان یک بافر در به حداقل رساندن آثار منفی فعالیت‌های انسانی بر پهنه‌های با حساسیت بسیار زیاد در نظر گرفته می‌شوند (Zeng et al, 2012). این پهنه در نقشه پهنه‌بندی حساسیت تالاب‌ها با رنگ نارنجی نشان داده می‌شود.

- **حساسیت متوسط (پهنه استفاده خردمندانه):** مناطقی هستند که طیف محدودی از

فعالیت‌های انسانی در راستای اهداف برنامه مدیریتی در آن مجاز است (Nopporn, 2003). مناطقی که در آن‌ها فعالیت‌های انسانی غیرمتمرکز نظیر نواحی استفاده خردمندان از تالاب شامل منطقه خدمات و تفریح نیز وجود دارد (جدول ۱۵). این پهنه در نقشه پهنه‌بندی حساسیت تالاب‌ها با رنگ زرد نشان داده شده است. همچنین لازم به ذکر است که در برخی از شرایط خاص این پهنه می‌تواند به عنوان بافر انتخاب شود؛ به عنوان مثال زمانی که دو پهنه با حساسیت خیلی زیاد و حساسیت کم در کنار هم قرار می‌گیرند، به منظور کاهش اثرات و آسیب عوامل خارجی ایجاد یک ناحیه بافر بین این دو پهنه ضروری است؛ اما در صورتی که دو پهنه حساسیت زیاد و متوسط در کنار هم واقع شوند، نیازی به ایجاد بافر نمی‌باشد.

● **حساسیت کم:** مناطقی هستند که طیف وسیعی از فعالیت‌های پایدار انسانی همسو با اهداف برنامه مدیریت در آن مجاز است. مناطق دست‌خورده و با کاربردی‌ها فشرده و چندمنظوره شامل (مانند مناطقی که در آن فعالیت‌های صید و شکار، گردشگری، کشاورزی و مرتعداری صورت می‌پذیرد) (جدول ۱۵). این پهنه در نقشه پهنه‌بندی حساسیت تالاب‌ها با رنگ سبز نشان داده شده است.

در ادامه کار، هر گروه کاری دلایل انتخاب پهنه‌ها را لیست خواهد کرد. در حقیقت فهرستی از موضوعات حساسیت تالاب در انتهای بخش از طرف گروه مشخص خواهد شد. در گام بعدی، گروه کاری مرزهای مشخص شده حساسیت را روی کاغذ کالک پیاده می‌کند و نقشه پهنه‌بندی حساسیت تالاب را مشخص می‌نمایند. در ادامه برای هر پهنه با توجه به حساسیت آن کاربری قابل انجام در آن پهنه مشخص می‌گردد. دستورالعمل اجرایی برای هر پهنه یا پهنه نیز باید تعیین گردد که اگر نیاز به مطالعه و زمان بیشتری باشد، جزء اقداماتی خواهد بود که برای آن گروه کاری مسئول مشخص می‌شود و در زمان مناسبی انجام خواهد شد.

مرحله سوم (در زمان برگزاری کارگاه): در پایان کارگاه نتایج و یافته‌های هر گروه به سایر گروه‌ها در کارگاه ارائه می‌شوند و ذینفعان حاضر در کارگاه در خصوص نتایج بحث و تبادل نظر می‌کنند. مرحله چهارم (پس از کارگاه): پیش‌نویس برنامه پهنه‌بندی تهیه می‌شود. در این پیش‌نویس اهداف تعیین می‌شوند و پهنه‌ها نیز شناسایی می‌شوند. در کارگاه و نقشه کاربری‌های مجاز و پیشنهادی برای آینده با انطباق نقشه‌های پهنه‌بندی حساسیت زیستگاه‌ها و کاربری‌های فعلی نهایی و آماده می‌شود که پس از تهیه پیش‌نویس به تمامی ذینفعان ارسال و نظرات آن‌ها در خصوص پهنه‌بندی و برنامه آن اخذ می‌شود.

مرحله پنجم: رایزنی نهایی با گروه‌های ذینفع و جمع‌آوری نظرات آن‌ها، تصویب برنامه پهنه‌بندی و ارائه نتایج آن در برنامه مدیریت جامع تالاب انجام می‌شود.

تصویر ۱۲- کارگاه پهنه‌بندی حساسیت تالاب حله

جدول ۱۵- تحلیل پهنه‌بندی حساسیت و کاربری‌های مجاز

مساحت	زمان	مکان	مثال‌هایی از کاربری‌های مجاز*	توصیف معیارهای تعیین حساسیت	هدف	
			<ul style="list-style-type: none"> ● تحقیق، پژوهش و مطالعات با مجوز ● حفاظت طبق دستورالعمل ● احیای پوشش گیاهی و حیات وحش بومی ● حفاظت، احیا و پایش 	<ul style="list-style-type: none"> ● منطقه‌ای برای حفاظت از منطقه تخم‌گذاری ماهی، لانه‌سازی پرندگان و زیستگاه پرندگان آبی و ماهیان تعریف شده است. ● مناطق دارای گونه‌های کلیدی و حساس ● مناطق لانه‌گزینی و زادآوری پرندگان آبی و کناره‌آبی ● پهنه‌های بکر ● مناطق رفت و آمد گونه‌های در معرض انقراض ● محل‌های تخم‌ریزی ماهیان ● عرصه‌های با حساسیت بسیار شدید فرسایش بادی ● اراضی با ارزش حفاظتی که در اثر بلایای طبیعی یا دخالت‌های انسانی مورد تخریب واقع شده‌اند و نیاز به اجرای طرح‌هایی از قبیل احیای پوشش گیاهی دارند. ● تنوع ساختاری بالا (فیزیکی و اکولوژیکی) و ارزش زیباشناختی ● محل حضور و تردد گونه نادر ● رویشگاه گونه گیاهی نادر ● محل حضور گونه‌های در خطر انقراض 	حفاظت و جلوگیری از هر گونه مداخله و فعالیت انسانی	حساسیت بسیار زیاد

		<ul style="list-style-type: none"> ● تمام موارد بیان شده در بالا ● حفاظت، احیا و بازسازی (طبق دستورالعمل) ● پرنده‌نگری ● عکاسی 	<ul style="list-style-type: none"> ● مناطق زیستگاهی انواع جانوران و گیاهان شاخص ● محل‌های حضور پرندگان آبی یا خشکی‌زی شاخص ● تنوع حیات وحش (آبزیان، پرندگان، پستانداران و خزندگان) ● درجه طبیعی بودن ● تنوع زیستگاهی ● وجود آفشان یا گل‌فشان یا آبشار در تالاب ● حضور گونه‌های آسیب‌پذیر ● منطقه گونه گیاهی یا جانوری شاخص بوم‌سازگان ● ارزش زیستگاهی (منطقه دارای اهمیت برای گذراندن دوره حیاتی بیش از ۱۰ گونه) 	<p>حفاظت، بهبود وضعیت کمی و کیفی زیستگاه انواع گیاهان و جانوران و حفاظت از آنها</p>	<p>حساسیت زیاد</p>
		<ul style="list-style-type: none"> ● تمامی موارد آورده شده در بالا ● بوم‌گردی غیر متمرکز (با مجوز) ● احداث مرکز اطلاع‌رسانی ● ماهیگیری تفریحی ● طبیعت‌گردی ● جامعه محور طبق دستورالعمل ● بهره‌برداری عرفی ● نی‌بری طبق دستورالعمل ● بهره‌برداری از گیاهان دارویی با مجوز و نظارت ● زنبورداری 	<ul style="list-style-type: none"> ● مناطق مناسب طبیعت‌گردی ● درجه طبیعی بودن متوسط یا کم ● تنوع زیستگاهی کم ● مناطق بافر در اطراف پهنه‌های با حساسیت زیاد ● عرصه ای از تالاب و حریم آن که در مناطق با طبقات حساسیت زیاد و کم نمی‌گنجد ● ارزش زیستگاهی برای تعداد محدودی از گونه‌ها 	<p>استفاده خردمندانه از تالاب</p>	<p>حساسیت متوسط</p>
<ul style="list-style-type: none"> ● در صورتی که تالاب در یکی از مناطق چهارگانه تحت مدیریت سازمان حفاظت محیط زیست واقع شده باشد، رعایت ضوابط و مقررات این مناطق برای کاربری‌های مجاز الزامی است. 		<ul style="list-style-type: none"> ● تمام موارد آورده شده در بالا ● معیشت پایدار (با مجوز) ● ورزش‌های آبی ● استحصال محصولات چانسی از بوم‌سازگان تالابی (نظیر برداشت سنتی و دستی نمک) ● دامداری پایدار 	<ul style="list-style-type: none"> ● مناطق دست‌خورده و ساخت‌ساز شده ● اهمیت اقتصادی (بخشی از تالاب یا نواحی ساحلی دارای حداقل سه منبع که معیشت جوامع محلی را تأمین می‌کند) 	<p>پهنه استفاده چندگانه با هدف کاهش اثرات تخریب، بهره‌برداری و کاهش اثرات محیط زیست طرح‌های توسعه‌ای</p>	<p>کم</p>

جدول ۱۶- فعالیتهای سازگار در هر یک از پهنه‌های حساسیت تالاب بر اساس کاربریهای موجود در منطقه

توصیه	پهنه				فعالیت
	حساسیت کم	حساسیت متوسط	حساسیت زیاد	حساسیت بسیار زیاد	
	□	□	□	□	حفاظت و احیا و پایش
مطالعه و تحقیق باید با مجوز محیط زیست و حضور کارشناس تالابی باشد	□	□	□	∞	مطالعه و تحقیق و پژوهش
طبق دستورالعمل دفتر حفاظت و احیای تالاب‌ها	□	□	∞	⊗	طبیعت‌گردی جامعه‌محور
	□	∞	⊗	⊗	معیشت پایدار

- ۱- استفاده سازگار (□)؛ مواردی که مطابق دستورالعمل‌های عادی و مقررات موجود با هدف مدیریت منطقه استفاده از زمین سازگار هستند.
- ۲- استفاده مشروط (∞)؛ استفاده‌هایی که تحت شرایط و کنترل‌های خاص ممکن است با هدف منطقه کاربری زمین سازگار باشند.
- ۳- استفاده مجاز نیست (⊗)؛ استفاده‌هایی که با هدف یا قابلیت‌های منطقه کاربری زمین سازگار نیستند.
- ۴- قابل اجرا نیست (□)؛ این فعالیت‌ها در منطقه تالابی یا در این پهنه تالابی رخ نمی‌دهد.

-
- 1- Compatible Use
 - 2-Conditional Use
 - 3 - Not Permitted Use
 - 4-Not Applicable

« ۵-۶ نشست نهایی، جمع‌بندی و تهیه برنامه مدیریت

پس از تکمیل فرآیند تدوین برنامه مدیریت جامع تالاب، یک نشست نهایی برگزار خواهد شد که حضور تمامی شرکت‌کنندگان کارگاه‌های پیشین در آن الزامی نیست و تنها حضور نمایندگان آنها کافی می‌باشد. در این کارگاه جمع‌بندی نهایی برنامه مدیریت انجام می‌گیرد. بدین ترتیب که بر اساس نظرات دریافت‌شده از دستگاه‌ها و نکات اصلاحی مطرح می‌شوند، محتوای برنامه مرور نهایی می‌شود و مورد تأیید دست‌اندرکاران قرار می‌گیرد.

تصویر ۱۳- نشست نهایی‌سازی برنامه مدیریت زیست‌بومی رودخانه کشف‌رود

« یک- جمع‌بندی و نگارش نهایی و تصویب برنامه مدیریت

جمع‌بندی برنامه مدیریت به معنی یکجا کردن نتایج همه گام‌های توصیف‌شده در بالا و یکپارچه کردن آن‌ها در یک سند مدون است. در اولین مرحله از این گام، این اقدامات منجر

به تدوین پیش‌نویس سند برنامه مدیریت خواهد شد و پس از کسب تأیید ذینفعان فرایند نهایی می‌گردد.

طبیعتاً اهمیت و حساسیت عملکردهای یک تالاب و وسعت و اندازه آن در تنوع و تفصیل اطلاعاتی که در برنامه مدیریت درج می‌شود و نیز تنوع اقدامات برنامه‌های مدیریتی مؤثر است. در عین حال شیوه متداول بر این است که سند برنامه تا حد امکان موجز و دربردارنده اطلاعات کلیدی باشد و سایر اطلاعات تفصیلی و مفید که می‌تواند به عنوان پشتیبان مندرجات سند برنامه به درک تصمیمات اتخاذ شده کمک نمایند، به پیوست سند اضافه شود.

دو- عناوین اصلی در متن سند برنامه

برای عناوین کلی مطالبی که در متن سند برنامه درج می‌شوند نیز استاندارد مشخصی وجود ندارد. در عین حال این سند باید به شکل خلاصه و در حد امکان جامع و بیان‌کننده مفاهیم زیر باشد:

- قوانین و سیاست‌های بالادستی تدوین برنامه مدیریت زیست‌بومی
- مشخصات کلی و ارزش و اهمیت تالاب
- وضعیت و شرایط موجود حوضه آبریز و خدمات اکوسیستمی تالاب
- مسائل و مشکلات و تهدیداتی که تالاب با آن‌ها مواجهه هست
- امکانات و فرصت‌هایی که برای حفاظت و بهره‌برداری خردمندانه از تالاب وجود دارد
- افراد و گروه‌های ذینفع و دامنه اثر آن‌ها بر تالاب
- چشم‌انداز بلندمدت تالاب و هدف کلی برای دستیابی به این چشم‌انداز
- اهداف راهبردی و اقداماتی که برای دستیابی به اهداف باید اجرا شود
- ساختار سازمانی برای اجرای برنامه مدیریت
- برنامه پایش وضعیت تالاب و اقدامات مدیریت زیست‌بومی
- پهنه‌بندی حساسیت تالاب
- منابع و ماخذ
- پیوستها (شامل اسامی شرکت کنندگان و عکسهایی از کارگاهها و...)

تصویب، استقرار

ساختارها و اجرای

برنامه مدیریت

بخش ششم

۱-۶ تصویب برنامه‌های جامع مدیریتی در بالاترین سطوح مدیریتی کشور و استان امضا تفاهم‌نامه بین ذینفعان

برنامه مدیریت جامع تالاب یک برنامه فرابخشی است که در آن گروه‌های مختلف ذیربط به تناسب وظایفشان در تدوین و اجرای آن نقش و مسئولیت خواهند داشت. بنابراین برای اینکه برنامه به خوبی اجرا شود، مستلزم پشتیبانی قوی از سوی مسئولان مرتبط خواهد بود. در غیر این صورت اقدامات و همکاری‌های نامتوازن و ناهماهنگ ذینفعان می‌تواند به پیشرفت کار و دستیابی به اهداف برنامه لطمه وارد کند. برای تدارک چنین پشتیبانی لازم است که برنامه به تأیید و امضای مقامات عالی استان (استاندار)، شهرستان (فرماندار) و نیز مقامات ملی (ستاد ملی هماهنگی و مدیریت تالاب‌های کشور) برسد و برای اجرا به دستگاه‌های ذیربط ابلاغ شود. برنامه تدوین شده ابتدا در ساختارهای موجود (شورای برنامه‌ریزی و توسعه شهرستان و استان) تصویب می‌شود و مراسم امضای تفاهم‌نامه اجرایی برنامه مدیریت جامع تالاب با توجه به موقعیت و گستردگی حوضه آبریز تالاب، با حضور نمایندگان دستگاه‌های دولتی و غیردولتی و نمایندگان جوامع محلی برگزار می‌شود. سپس برنامه مدیریت به منظور اجرا، از سوی بالاترین مقام مسئول (فرماندار در سطح شهرستان و استاندار در سطح استان) به تمام نهادهای ذیربط در برنامه مدیریت ابلاغ می‌شود. در ادامه به منظور استقرار ساختارهای

اجرایی، مسئولیت ریاست کمیته‌های مدیریت توسط مرجع بالاتر (معمولاً ریاست بر عهده استاندار و فرماندار در سطوح استانی و شهرستانی است) ابلاغ می‌شود و همچنین مسئولیت دبیری کمیته‌های مدیریت توسط رئیس کمیته مدیریت (مسئولیت دبیرخانه به اداره کل محیط‌زیست هر استان و اداره شهرستان واگذار می‌شود) ابلاغ می‌شود. در گام آخر کمیته‌های مدیریت بین بخشی توسط استانداران و فرمانداران و با ساختار تعیین شده در برنامه‌های مصوب تشکیل می‌شوند.

تصویر ۱۴- امضای تفاهم‌نامه همکاری بین ذینفعان در راستای اجرایی شدن برنامه مدیریت زیست‌بومی تالاب پریشان

۶-۲ استقرار ساختارهای بین بخشی به منظور اجرای برنامه‌های مدیریت تالابها

ساختارهای مدیریتی و دبیرخانه‌های مدیریت زیست‌بومی تالابها به منظور «برنامه‌ریزی برای اجرا و نظارت بر اجرای اقدامات برنامه‌های مدیریت جامع»، «مدیریت بهینه و هماهنگ برای حفاظت منابع پایه و فعالیت‌های انسانی در سطح حوضه آبریز»، «هماهنگی بین بخش‌های مختلف اجرایی»، «تقویت همکاری‌های بین بخشی»، «راهبری اجرای برنامه مدیریت جامع تالاب» و «پایش و ارزیابی میزان تحقق اهداف پیش‌بینی‌شده در برنامه» تشکیل شده‌اند. در گام نخست از مراحل شکل‌گیری ساختارهای مدیریتی و دبیرخانه‌های مدیریت زیست‌بومی تالابها، سازوکارهای مدیریت بین بخشی به منظور اجرای برنامه مدیریت تعیین می‌شوند. در گام دوم، برنامه‌های مدیریت جامع تالاب تصویب و ابلاغ می‌شوند. در گام سوم، ساختارهای اجرایی استقرار یافته و مسئولیت ریاست کمیته‌های مدیریت توسط مرجع بالاتر

ابلاغ می‌شود (معمولاً ریاست بر عهده استاندار و فرماندار در سطوح استانی و شهرستانی است)؛ سپس مسئولیت دبیری کمیته‌های مدیریت توسط رئیس کمیته مدیریت ابلاغ می‌شود (مسئولیت دبیرخانه به اداره کل محیط‌زیست هر استان و اداره شهرستان و اگذار می‌شود) و کمیته‌های مدیریت بین بخشی توسط استانداران و فرمانداران با ساختار تعیین شده در برنامه‌های مصوب تشکیل می‌شوند.

در ادامه با انتخاب اعضای ساختار مدیریتی و دبیرخانه‌ها، شرح وظایف و اساسنامه ساختار اجرایی (براساس آئین‌نامه داخلی) و دبیرخانه‌ها به صورت مشارکتی تدوین می‌شوند و ساختارهای مدیریتی به صورت رسمی آغاز به کار می‌کنند. برنامه آموزش و آگاهی‌افزایی، به منظور توان‌افزایی و تقویت دبیرخانه‌ها هم‌زمان با تصویب برنامه‌های مدیریتی، تدوین و به صورت مستمر اجرا می‌شود.

بر اساس «برنامه مدیریت جامع تالاب»، کارگروه‌های تخصصی مرجع بررسی فنی-علمی موضوعات طرح شده در کمیته‌های مدیریتی هستند. با توجه به اینکه بعضی از موضوعات و طرح‌های پیشنهادی مطرح شده نیاز به بررسی‌های تکمیلی و تخصصی دارند و با در نظر گرفتن وقت محدود اعضای کمیته برای بررسی طرح‌ها، این بررسی با همکاری کارگروه‌های تخصصی مدیریت زیست‌بومی تالاب‌ها انجام می‌شود. همچنین این کارگروه‌ها به دلیل ماهیت کارشناسی و تخصصی، زمینه مناسبی را برای بررسی پیشنهادهای فنی مراجع مختلف و ارائه موارد تأیید شده به کمیته‌های اجرایی برنامه مدیریت جامع تالاب فراهم می‌سازند.

۳-۶ اجرای برنامه‌های مدیریت

پس از استقرار ساختارهای مدیریتی، یکی از اجزای اصلی برنامه مدیریت جامع تالاب‌ها، استقرار ساز و کارهای مالی پایدار جهت اجرای برنامه‌های مدیریت می‌باشد. بدین منظور برای تحقق اهداف برنامه، باید سازوکارهای مالی مناسبی را تدوین نمود. در صورتی که این سازوکارها به شکل مناسبی مستقر نشوند، اجرا و تأثیرگذاری این برنامه‌ها با چالش جدی روبرو خواهد شد. این سازوکار باید به گونه‌ای باشد که هر یک از ذینفعان با توجه به نقش پیش‌بینی شده برای آنها در برنامه مدیریت، در تأمین منابع مالی آن مشارکت داشته باشند و این موضوع باید از اولین گام‌های تدوین برنامه‌ها بر اساس استقرار رویکرد زیست‌بومی مورد توجه قرار گیرد.

ساز و کارهای تأمین منابع مالی اجرای اقدامات اولویت‌دار برنامه مدیریت در جلسات کمیته

استانی و محلی بحث و گفتگو می‌شود و از منابع در دسترس دستگاه‌ها از جمله اعتبارات ستادی هر دستگاه برنامه‌ریزی و تأمین می‌گردد.

۱-۳-۶- اقدامات لازم برای اجرای برنامه‌های مدیریت

پس از استقرار ساختارهای بین‌بخشی (کمیته و کارگروه‌ها شکل می‌گیرند و آیین‌نامه داخلی هم تدوین و تصویب شده است)، یکی از وظایف مهم دبیر و رئیس کمیته‌ها اجرایی شدن برنامه‌های مدیریت جامع است. اجرای برنامه‌های مدیریت جامع را می‌توان از چند منظر بررسی و ارزیابی نمود و در مورد پیشرفت اجرایی آن اظهار نظر کرد. بنابراین مهم است که اجرای برنامه مدیریت حداقل از دو جنبه اجرای ساختاری یا بین‌بخشی و اجرای اقدامات پیش‌بینی شده در آن در نظر گرفته و عملیاتی شود. بر همین اساس اقدامات لازم برای اجرای برنامه‌های مدیریت به صورت زیر قابل دسته‌بندی و ارائه است:

یک- اجرای ساختاری یا بین‌بخشی

- تشکیل کمیته استانی یا محلی در موعد زمانی مقرر^۱
- تشکیل کارگروه‌های تخصصی در موعد زمانی مقرر
- استفاده از ظرفیت‌های ستاد ملی هماهنگی و مدیریت تالاب‌های کشور
- انجام هر گونه رایزنی در سطح ملی، استانی و محلی با دست‌اندرکاران مختلف جهت پشتیبانی از اجرایی شدن برنامه مدیریت
- ظرفیت‌گستری و آموزش دست‌اندرکاران در نشست‌های جمعی مختلف
- ارسال گزارش پایش دوره‌ای توسط دبیرخانه به دست‌اندرکاران

دو- اجرای اقدامات پیش‌بینی شده در برنامه مدیریت (اقدامات اولویت‌دار در جداول

اهداف راهبردی)

- تأمین و تخصیص اعتبار لازم برای اجرای اقدامات مطابق مسئولیت‌های پیش‌بینی شده در جداول اقدامات اولویت‌دار
- اجرای اقدامات اولویت‌دار و اقدامات پروتکل‌های پایش توسط دستگاه‌های مسئول

۱- موعد زمانی مقرر در آیین‌نامه داخلی مشخص می‌شود ولی معمولاً فواصل زمانی ۳ ماه را شامل می‌شود.

● جمع‌آوری داده‌ها و اطلاعات لازم از دستگاه‌ها توسط دبیرخانه و تهیه گزارش‌های دوره‌ای و ارسال آن به مسئولان طبق جدول پیشنهادی ذیل (جدول ۱۷):

جدول ۱۷- فرم جمع‌آوری داده‌ها و اطلاعات لازم از دستگاه‌ها توسط دبیرخانه و تهیه گزارش‌های دوره‌ای

اهداف راهبردی	موضوعات اصلی	هدف برنامه	اقدامات اولویت‌دار	پروژه‌های اجرایی	سال اجرای پروژه	مسئول پروژه	برآورد هزینه (ریال)	درصد پیشرفت واحد خروجی مورد نظر	توضیحات/ وضعیت

تصویر ۱۵- ایجاد استخر مصنوعی توسط جوامع محلی و سازمان‌های مردم‌نهاد برای نجات جوجه فلامینگوها در تالاب بختگان

۲-۳-۶ نقش و وظایف دبیرخانه‌های مدیریت زیست‌بومی در اجرای برنامه‌های مدیریت

دبیرخانه‌های مدیریت زیست‌بومی رکن مهم و اصلی اجرایی شدن برنامه‌های مدیریت جامع به شمار می‌روند. دبیر کمیته استانی در سطح استان، مدیرکل استان و دبیر کمیته محلی در سطح شهرستان رئیس اداره محیط‌زیست شهرستان هستند که در دبیرخانه‌های استانی بخشی از مسئولیت‌های اجرایی را به عهده دارند و پیگیری توسط مسئول دبیرخانه که در ساختار سازمانی ابلاغی رئیس اداره تالاب‌ها می‌باشد انجام می‌شود. اهم وظایف دبیران دبیرخانه‌های مدیریت زیست‌بومی به شرح زیر است:

- انجام مکاتبات لازم برای تشکیل جلسات کمیته‌ها در موعد زمانی مقرر
- انجام پیگیری‌های لازم برای تشکیل جلسات کارگروه‌های تخصصی
- تهیه صورتجلسات کمیته‌ها، ارسال آن‌ها به دست‌اندرکاران و انجام اقدامات لازم تا زمانی که موارد پیش‌بینی شده اجرایی شوند.
- پیگیری برای تهیه، ارسال و اجرای صورتجلسات کارگروه‌های تخصصی
- انجام مکاتبات و اقدامات لازم برای جمع‌آوری آمار و اطلاعات جهت تهیه گزارش‌های پایش
- تهیه و ارسال گزارش‌های دوره‌ای به دست‌اندرکاران در موعد زمانی مقرر
- ارتباط منظم با دبیرخانه ملی مدیریت زیست‌بومی تالاب‌ها (در دفتر حفاظت و احیاء تالاب‌ها) و انجام هماهنگی‌های لازم برای پیشبرد اقدامات مرتبط با برنامه مدیریت
- برنامه‌ریزی و انجام برنامه‌های ظرفیت‌گستری و آموزشی و آگاهی‌افزایی برای دست‌اندرکاران برنامه مدیریت در سطح استان و شهرستان جهت پشتیبانی از اجرای برنامه مدیریت
- انجام مکاتبات لازم در زمان مقرر برای پیگیری انجام اقدامات اولویت‌دار پیش‌بینی شده در برنامه مدیریت با دست‌اندرکاران مختلف جهت اجرایی شدن آن‌ها

تصویر ۱۶- جلسه نشست برنامه‌ریزی برای اجرای برنامه مدیریت جامع تالاب رودخانه‌ای کشف‌رود

از آنجایی که با سپری شدن چند سال از تدوین و اجرای برنامه‌های مدیریت جامع، به دلایل گوناگونی از جمله تغییرات هیدرولوژیکی در حوضه و ارزیابی اجرایی شدن برنامه مدیریت، تعریف اقدامات جدید و در صورت نیاز تدقیق اهداف در برنامه ضروری می‌شود، انجام فرایند بازنگری برنامه در بازه ۵ ساله متناسب با اهداف کوتاه‌مدت و انجام اصلاحاتی بر اساس شرایط جدید حوضه ضروری می‌باشد. بازنگری برنامه مدیریت جامع همچنین فرصت مناسبی برای استخراج نقاط قوت و ضعف برنامه آن است. بدیهی است فرایند بازنگری برنامه نیز همچون تدوین آن، به صورت مشارکتی و با حضور دست‌اندرکاران به انجام خواهد رسید. نمودار (۴) مراحل پیشنهادی برای انجام فرایند بازنگری برنامه مدیریت جامع را به تصویر کشیده است.

۷

درس‌های

آموخته و

چالش‌ها

بخش هفتم

۷-۱ مسائل قابل پیش‌بینی در فرآیند تدوین و اجرای برنامه مدیریت

در فرآیند تدوین برنامه مدیریت و نیز پس از آن در اجرای این برنامه، ممکن است کاستی‌هایی بر روند و کیفیت تدوین و اجرای برنامه اثر بگذارد که نهایتاً موجب اختلال در دستیابی به اهداف برنامه می‌شوند. به بعضی از اهم این عوامل که تا حدودی قابل پیش‌بینی نیز هستند به قرار زیر اشاره می‌شود:

الف: مهمترین مسائلی که ممکن است در مرحله تدوین برنامه رخ بدهند:

- عدم کفایت تجربی پرسنل، مشاور و نیز امکانات برای برگزاری مراحل برنامه‌ریزی
- کمبود منابع مالی و تجهیزات و ابزارهای مورد نیاز
- عدم موفقیت در کسب اعتماد و ارتباط کافی با ذینفعان در فرآیند
- عدم کفایت پشتیبانی فنی و ضعف جامع‌نگری برنامه‌ریزان
- نبود ذهنیت کافی و اعتقاد در بین گروه‌های ذیربط نسبت به مشارکت در حفاظت تالاب
- کمبود اطلاعات کلیدی به خصوص در ویژگی‌های حوضه آبریز
- فشارهای اقتصادی بیرونی مثلاً فشارهایی که برای بهره‌برداری از منابع تالاب ممکن است وجود داشته باشد
- ارتباطات ضعیف با اجتماع و گروه‌های ذیربط

ب: مهمترین مسائلی که در دوره اجرا ممکن است بر روند اجرای برنامه اثر بگذارد:

- عدم تناسب و یا توجه ناکافی به تأمین منابع لازم (مالی، پرسنلی، تجهیزاتی، اداری و سازمانی) برای اجرای مدیریت
- ناکافی بودن توانایی‌های پرسنل در فرایندهای برنامه‌ریزی مشارکتی و یا سازمان مدیریت
- تنظیم و تدوین نامناسب اهداف و اقدامات اجرایی در برنامه مدیریت
- مبهم و نامشخص بودن تعهدات و مسئولیت‌های افراد و نهادهای ذیربط در جداول اهداف راهبردی
- توجه نامتناسب به مشخصه‌های تالاب و اولویت‌گذاری آنها (اعم از حفاظت و بهره‌برداری)
- ناپایداری در منابع مالی، مدیریتی، و یا ساختارهای نهادی
- عدم توانایی در تعریف و تبیین اولویت‌های اجرایی و تهیه برش‌های اجرایی
- کاربردی نبودن برنامه و ناتوانی آن در تعریف دقیق و شفاف اقدامات اجرایی و برنامه پایش

۷-۱ درس‌های آموخته

الف- پیش از شروع فرآیند تدوین برنامه (قبل از برگزاری کارگاه‌ها و نشست‌های مشورتی)

- فراهم نبودن پیش‌نیازهای تدوین برنامه مدیریت (مرور منابع، مطالعات پایه و ...)، پیش از شروع فرآیند به دلیل محدودیت‌های موجود
- از آنجایی که داشتن تسلط و شناخت کافی از شرایط و وضعیت موجود یک منطقه تالابی، از اساسی‌ترین پیش‌نیازهای برنامه‌ریزی مدیریتی می‌باشد، داشتن اطلاعات قابل استناد و روزرسانی شده در این خصوص از ملزومات پیش از برگزاری کارگاه‌ها می‌باشد که می‌تواند به دست‌اندرکاران تصویر مناسبی از وضعیت فعلی تالاب و ویژگی‌های حوضه آبریز آن دهد. گاهی اوقات به دلیل عدم دسترسی به برخی مطالعات انجام شده و یا داده‌های به‌روز مورد نیاز منجر به طولانی شدن فرآیند مرور منابع و تدوین مطالعات پایه تالاب می‌شود که این امر فرآیند تدوین برنامه را با کندی یا دست‌اندرکاران را با کمبودهای اطلاعاتی مواجه می‌سازد.
- برنامه‌ریزی و زمان‌بندی مناسب برای تدوین این مطالعات مطابق شرح خدمات پیوست، پیش از شروع تدوین برنامه می‌تواند فرآیند تدوین برنامه را تسهیل نماید.

● ناکافی بودن اطلاع‌رسانی و آگاه‌سازی در خصوص اهمیت تالاب و ضرورت تدوین برنامه

برای مدیریت آن

اطلاع‌رسانی و بالا بردن سطح آگاهی دست‌اندرکاران و آموزش در خصوص کارکردها و خدمات تالاب‌ها و اثرات تخریب آن‌ها، می‌تواند اثر قابل توجهی در فراهم‌کردن زمینه مشارکت

بخش‌های مختلف دولتی، غیردولتی و جوامع محلی در فرآیند تدوین و اجرای برنامه مدیریت جامع یک تالاب داشته باشد. این اقدام باید بر اساس برنامه‌ای مدون در شروع فرآیند آغاز شود و به صورت مستمر برای گروه‌های هدف به انجام رسد. تدوین و اجرای برنامه‌ی اقدام مدون و منسجم در این خصوص باعث جلوگیری از پراکندگی فعالیت‌های صورت گرفته شده می‌شود و ارزیابی میزان اثربخشی فعالیت‌ها را نیز تسهیل می‌کند.

● **ضرورت تأکید بیشتر بر توجیه کردن و ایجاد حساسیت در خصوص موضوع در مدیران**

استانی و دستگاه‌های حاکمیتی

برای به رسمیت شناخته شدن فرآیند استقرار رویکرد زیست‌بومی، پذیرش این فرآیند توسط مدیران تصمیم‌گیرنده و دستگاه‌های حاکمیتی حائز اهمیت می‌باشد. این امر باعث جدیت بیشتر و تقویت انگیزه‌های کارشناسان برای مشارکت در فرآیند تدوین و اجرای برنامه می‌شود. اما متأسفانه در برخی موارد تغییرات پیاپی مدیریتی در دستگاه‌های مختلف اجرایی و حاکمیتی باعث عدم توجه کافی به این موضوع در تصمیم‌گیری‌ها و اقدامات مدیریتی مرتبط با تالاب‌ها و یا پروژه‌های تأثیرگذار بر تالاب‌ها می‌شود. برای به حداقل رساندن این چالش، می‌توان نسبت به هماهنگی و برگزاری جلسات با مدیران دستگاه‌ها برای معرفی رویکرد و فرآیند اقدام نمود. همچنین در صورت تغییرات مدیریتی، کارشناسان مرتبط آن دستگاه که در فرآیند مشارکت داشته‌اند می‌توانند نسبت به تشریح پیشینه فرآیند به مدیران اقدام نمایند.

● **ضرورت تشکیل دبیرخانه‌های استانی**

دبیرخانه مدیریت زیست‌بومی تالاب به عنوان هسته اصلی که راهبری فرآیند تدوین برنامه مدیریت جامع تالاب، عملیاتی نمودن گام‌های تدوین مشارکتی این برنامه و همچنین هموار کردن مسیر اجرای آن را بر عهده دارد، اصلی‌ترین هماهنگ‌کننده بین بخش‌های مختلف اجرایی و تقویت همکاری بین آن‌ها می‌باشد. دبیرخانه‌های استانی در کنار دبیرخانه ملی مدیریت زیست‌بومی تالاب‌های کشور مستقر در دفتر حفاظت و احیای تالاب‌ها در گام‌های ابتدایی شروع فرآیند تدوین برنامه مدیریت جامع تالاب، تأثیر بسزایی در ایجاد هماهنگی‌های بین‌بخشی، پیگیری ارتباطات و به رسمیت شناخته شدن فرآیند توسط دست‌اندرکاران دارند. اما در مواردی محدودیت‌هایی از قبیل کمبود نیروی انسانی در اداره‌های کل حفاظت محیط‌زیست استانی و نیز عدم وجود منابع مالی موردنیاز، شکل‌گیری و عملیاتی شدن این دبیرخانه‌ها را با تأخیر مواجه می‌سازد.

● **حضور تیم مشورتی در کنار دبیرخانه استانی**

حضور یک تیم مشورتی آشنا به فرآیند استقرار مدیریت زیست‌بومی در کنار کارشناسان

دبیرخانه استانی بسیار حائز اهمیت می‌باشد. این گروه که می‌تواند از شرکت‌های مهندسی مشاور دارای تخصص و مهارت کافی، مجموعه‌های دانشگاهی مرتبط یا سازمان‌های مردم‌نهاد انتخاب شود، در جمع‌بندی خروجی کارگاه‌ها و تدوین برنامه مدیریت بر اساس نشست‌ها و کارگاه‌های مشورتی به دبیرخانه کمک می‌کنند. در برخی از استان‌ها انتخاب و آغاز به کار کردن این گروه مشورتی در ابتدای فرایند به انجام رسید که این امر منجر به درگیر شدن بیشتر این گروه در فرایند شود و فرایند تدوین برنامه را تسهیل کند. با توجه به محدود بودن منابع انسانی و نیروی کارشناسی دبیرخانه‌های مدیریت زیست‌بومی، تأخیر در بکارگیری این گروه مشورتی باعث کند شدن روند کار می‌گردد. لذا پیشنهاد می‌گردد پیش از شروع فرایند، با در نظر گرفتن مواردی چون تجارب و تخصص مرتبط، آشنایی کامل با رویکردهای مشارکتی و فنون تسهیل‌گری، ادارات کل استانی به انتخاب و انعقاد قرارداد با گروه مشورتی مناسب اقدام نمایند.

ب- حین فرایند تدوین برنامه (حین برگزاری کارگاه‌ها و نشست‌های مشورتی) ● کارگاه مشورتی یا آموزشی؟

در موارد متعددی تیم برگزارکننده کارگاه‌ها و تدوین‌کننده برنامه‌های مدیریت تالاب با این سوال و یا موضع از سوی مدیران استانی مواجه می‌شدند که این کارگاه‌ها، کارگاه‌های آموزشی می‌باشند. این موضوع ناشی از عنوان کارگاه است که معمولاً برای فرایندهای آموزشی مورد استفاده قرار می‌گیرد.

این سوء برداشت در مقاطع مختلفی اثرات نامطلوبی در روند اجرای کار نظیر عدم تخصیص منابع برای برگزاری کارگاه‌ها از سوی مسئولین مالی ادارات کل، تغییر نمایندگان دستگاه‌ها برای استفاده کارشناسان متنوع از فرصت‌های آموزشی و یا گاهی جدی نگرفتن فرایند از سوی بعضی از ذینفعان و حتی در مواردی، ادارات کل میزبان می‌گردید که البته با ادامه فرایند تا حد زیادی این موضوع مرتفع می‌گردید.

به نظر می‌رسد توجه جدی دبیرخانه استان برای اطلاع‌رسانی مناسب در این زمینه می‌تواند کمک زیادی به حل این موضوع در طول فرایند نماید.

● عدم حضور دست‌اندرکاران کلیدی در برخی از کارگاه‌ها

در برخی از کارگاه‌های برنامه‌ریزی با این مشکل مواجه بودیم که نمایندگان بعضی از دستگاه‌های کلیدی نظیر سازمان جهاد کشاورزی، شرکت‌های آب منطقه‌ای یا دفاتر ذیربط استانداری و سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی و... در کارگاه‌ها یا حضور نداشتند و یا حضور آن‌ها کم‌رنگ و ناقص بود که این موضوع گاهی اوقات با پیگیری همکاران در ادارات کل محیط‌زیست

استان‌ها برطرف می‌گردید. عدم حضور نمایندگان این دستگاه‌های کلیدی در طول فرایند برگزاری کارگاه‌ها، احساس تعلق خاطر آن‌ها از یک سو و روند تأیید و تصویب برنامه در آینده را با مشکل مواجه خواهد کرد.

بنابراین پیگیری موضوع با حضور نمایندگان ذینفعان کلیدی در کارگاه‌های برنامه‌ریزی موضوع مهمی است که باید از سوی دبیرخانه مدیریت زیست‌بومی استان و همچنین تیم مشورتی مورد توجه قرار گیرد.

● ثابت نبودن نمایندگان دستگاه‌های کلیدی در کارگاه‌ها

در طول برگزاری کارگاه‌های برنامه‌ریزی همواره موضوع ثابت بودن نمایندگان در طول فرآیند برنامه‌ریزی مورد تأکید تیم برگزارکننده بوده است؛ اما به دلایل مختلفی نظیر وقفه طولانی بین برگزاری کارگاه‌ها، تغییر مدیران دستگاه‌ها و یا کارشناسان ذیربط و یا عدم توجه مناسب ذینفعان در خصوص ماهیت برگزاری این نشست‌های برنامه‌ریزی شده شاهد تغییراتی در بین نمایندگان دستگاه‌ها بودیم. این موضوع در تالاب‌هایی که تغییر نمایندگان قابل ملاحظه بود، گاهی موجب صرف وقت بیشتر برای مرور رویدادهای گذشته می‌گردید و کندی فرایند را برای سایر شرکت‌کنندگان به همراه داشت.

بنابراین اتخاذ تدابیر مختلفی نظیر طرح موضوع در سطوح عالی استانی در آغاز این فرایندها در کنار تأکید برگزارکنندگان در طول فرایند می‌تواند تا حد زیادی به حل این مشکل کمک کند.

● عدم تسلط کافی تسهیل‌گران در کارگروه‌ها

از آنجایی که فرایند برنامه‌ریزی در این روش به صورت کارگاهی انجام می‌گیرد حضور تسهیل‌گران آشنا به فنون تسهیل‌گری می‌تواند فضای مناسبی را در طول کارگاه فراهم آورد؛ اما علاوه بر آشنایی با فنون تسهیل‌گری تیم برگزارکننده کارگاه باید با مباحث فنی مربوط به هر یک از سایت‌ها آشنایی مناسبی داشته باشند تا در جمع‌بندی مباحث فنی نقش خود را به شکل مناسبی ایفا نمایند.

بنابراین دبیرخانه مدیریت زیست‌بومی باید در زمان انتخاب تیم مشورتی از حضور تیم برگزارکننده مناسب، آشنا با فنون تسهیل‌گری و همچنین مسلط به وضعیت تالاب و شرایط مورد گفتگو اطمینان حاصل نمایند.

● جدا نبودن تیم لجستیک از تیم فنی

یکی از مشکلاتی که در طول این فرایند با آن مواجه بودیم به عهده گرفتن تمامی مسئولیت‌های پشتیبانی از کارگاه توسط یک تیم محدود از اداره کل محیط‌زیست مربوطه و یا تیم مشورتی بود به این ترتیب که این تیم محدود باید به طور همزمان هم به موضوعات

پشتیبانی و هم به موضوعات فنی توجه می‌کردند. این موضوع اغلب باعث لطمه به جنبه فنی کار می‌شد؛ از این جهت که در لحظه برگزاری کارگاه معمولاً جنبه‌های پشتیبانی کار از اولویت بیشتری برخوردار می‌گردید و افراد مطلع ادارات کل محیط‌زیست و یا تیم مشورتی به جای اظهار نظر فنی در خصوص برنامه مدیریت به مسائل و مشکلات لجستیک می‌پرداختند. بنابراین باید در طول برگزاری کارگاه‌ها تیم لجستیک و تیم فنی کاملاً تفکیک شده باشند و هر یک وظایف خود را در زمان مقرر به نحو درستی انجام دهند.

● **تعادل بین تعداد نمایندگان حاضر (دست‌اندرکاران) از هر بخش در کارگروه‌ها رعایت شود.** در بعضی از کارگاه‌ها با این موضوع مواجه بودیم که به نمایندگی از بعضی ذینفعان به ویژه جوامع محلی تعداد شرکت‌کنندگان بیش از تعداد پیش‌بینی شده بود که این موضوع در مواردی فرایندهای برنامه‌ریزی و گفتگو در خصوص مسائل و مشکلات مرتبط با تالاب را تحت تأثیر قرار می‌داد. موضوع توازن و تعادل بین شرکت‌کنندگان به نمایندگی از سوی ذینفعان دولتی و غیردولتی باید در زمان دعوت از آن‌ها مورد توجه قرار گیرد.

با حصول اطمینان از حضور جوامع محلی در طول فرایند برنامه‌ریزی باید تدابیری اندیشیده شود که افراد حاضر از سوی آن‌ها به شکل مناسبی روستاها و جوامع حاشیه تالاب را نمایندگی کنند و ضمن حضور مؤثر در طول نشست‌های برنامه‌ریزی، اهالی روستا و شهرهای مجاور تالاب را از نتایج حاصل از این کارگاه‌ها مطلع نمایند.

● **اطمینان از حضور جوامع محلی در کارگاه‌ها**

در بعضی از استان‌ها شاهد حضور به موقع و مشارکت بیشتر جوامع محلی در برگزاری کارگاه‌ها بودیم و در بعضی دیگر حضور آن‌ها با تأخیر قابل ملاحظه‌ای همراه بود. وقتی موضوع را پیگیری نمودیم به این مسئله پی بردیم که بعضی از استان‌ها با ابتکار عمل خود علاوه بر ابزارهای مرسوم دعوت نظیر نامه نگاری از ابزارهای دیگری نظیر دعوت حضوری و رو در رو نیز استفاده کرده‌اند؛ در عین حال وسیله ایاب و ذهاب را نیز در ابتدا و انتهای کارگاه برای نمایندگان جوامع محلی فراهم کرده‌اند.

این موضوع با توجه به کمبود وسایل رفت و آمد و بعضاً دوری محل برگزاری کارگاه از محل زندگی آن‌ها تأثیر بسزایی در سطح مشارکت جوامع محلی دارد و از سوی دیگر نشانه بهادار و اهمیت نقش آن‌ها در فرایند برنامه‌ریزی است. به نظر می‌رسد ابتکارهای عمل از این دست باید از سوی تیم برگزارکننده مورد توجه قرار گیرند.

● **تعامل بیشتر محیط‌زیست با سایر دستگاه‌های کلیدی و ارتباط بین ذینفعان** چنین فرایندهای مشورتی و مشارکتی به گفته بسیاری از شرکت‌کنندگان در کارگاه‌های

برنامه‌ریزی فضای گفتگو و ارتباط مناسبی را بین ذینفعان فراهم آورده است و از سوی دیگر باعث ارتباط قوی‌تر و منطقی‌تر ادارات محیط‌زیست با سایر دستگاه‌های دولتی گردیده است. تیم برگزارکننده همواره باید به عمق بخشیدن به این روابط و تعاملات توجه داشته باشد و از هر فرصتی برای گفتگوی بیشتر بین ذینفعان برای تحلیل مشترک مسائل بهره‌بردار و از ظرفیت‌های ایجاد شده برای اجرایی شدن برنامه مدیریت نیز استفاده نماید.

● **ضرورت نشست‌های مشورتی با ذینفعان کلیدی به ویژه جامعه محلی**

الف- کارگاه‌های چهارگانه فرصت مناسبی را در اختیار تیم تسهیلگری و ذینفعان قرار می‌دهد تا در مورد اهداف هر کارگاه به مشورت بپردازند. اما در بسیاری از موارد این کارگاه‌ها کافی نخواهند بود چه از نظر زمانی و چه از نظر مشارکت حداکثری. در برخی از تالابها تضاد بین ذینفعان کلیدی تالاب چنان زیاد است که در کارگاه‌ها این افراد یا سکوت می‌کنند و خود را ابراز نمی‌کنند و یا فضا به مشاجره ختم خواهد شد. از طرفی از نظر روانشناسی برخی از افراد مطلع و کلیدی تمایلی به صحبت در جمع ناهمگن ندارند و حرف‌های آنان در کارگاه‌ها به اندازه کافی شنیده نمی‌شود و یا محافظه‌کاری و شرم حضور با برخی از مدیران و کارشناسان ادارات حفاظت محیط‌زیست اجازه مطرح شدن برخی نکات را نمی‌دهد تا در رابطه‌ها خللی ایجاد نشود. از طرفی به دلیل تضاد زیاد و یا مشغله کاری برخی از افراد کلیدی در کارگاه‌ها حضور نمی‌یابند. بنابراین نشست‌های مشورتی جداگانه با گروه‌های همگن می‌تواند به عنوان بازوهای کمکی برای کارگاه‌ها عمل کنند.

ب- در برخی از موضوعات صرفاً تکیه کردن بر ذینفعان اصلی و کلیدی و محلی کافی به نظر نمی‌رسد. برای مثال در موضوع گردشگری پایدار در تالابها باید از نظر تخصصی کارشناسان ملی نیز بهره‌برد. بنابراین پیشنهاد می‌شود تا یک نشست تخصصی مجازی و یا حضوری تدارک دیده شود تا اصول و ساز و کارهای گردشگری پایدار و نیز تجربیات جهانی و ملی توسط پانل تخصصی به اشتراک گذاشته شود.

ج- بعد از فرایند تدوین برنامه

● **طولانی شدن فرآیند نهایی‌سازی برنامه**

معمولاً فرآیند نهایی‌سازی کتاب برنامه مستلزم برگزاری جلسات متعددی میان مشاور تدوین برنامه، دبیرخانه مدیریت زیست‌بومی تالاب در استان و دبیرخانه ملی مدیریت زیست‌بومی در دفتر حفاظت و احیای تالاب می‌باشد. همچنین از آنجایی که برگزاری این جلسات زمانبر می‌باشد، نقش دبیرخانه در این میان بسیار مهم می‌باشد، ضروری است تا کارشناسان دبیرخانه، کتاب برنامه را مرور و نظرات فنی را برای گفتگو در جلسه آماده نمایند.

از این رو ضروری است تا پیگیری‌های مستمری از طرف دبیرخانه مدیریت زیست‌بومی استان روی این موضوع انجام شود تا در یک زمان معقول این مهم انجام شده و از اتلاف وقت جلوگیری شود.

● چاپ و انتشار کتاب برنامه

پس از نهایی‌سازی کتاب برنامه مدیریت ترجمه خلاصه و چاپ آن ضروری می‌باشد. بنابراین دفتر تخصصی در معاونت به همراه دبیرخانه مدیریت زیست‌بومی در استان برنامه‌ریزی برای ترجمه (به انگلیسی یا زبان محلی) در صورت لزوم تکثیر به صورت چاپ و یا به صورت لوح فشرده را در دستور کار خود خواهند داشت. تکثیر تعداد کافی از کتاب برنامه و توزیع آن میان ذینفعان نیز در این مرحله انجام می‌گیرد.

● پیگیری اجرای برنامه مدیریت

اجرای شدن اقدامات اولویت‌دار برنامه باید توسط دبیرخانه مدیریت زیست‌بومی تالاب در استان و با کمک دفتر حفاظت و احیای تالاب‌ها به طور جدی پیگیری شود و در اولویت قرار گیرد. برای این منظور علاوه بر تشکیل منظم جلسات کمیته محلی یا استانی برنامه، دبیرخانه باید گزارش‌های منظمی از اجرای برنامه منتشر کند و میزان پیشرفت آن را اعلام نماید.

● تنظیم شرح خدمات برای اقدامات جدید

برخی اقدامات تعریف‌شده در برنامه مدیریت، اقدامات جدیدی هستند که شرح عملیات و فصل اعتباری مشخصی برای آن‌ها در نظر گرفته نشده است؛ بنابراین تهیه و تنظیم موافقت‌نامه مطابق اقدامات اولویت‌دار و برنامه پایش و در دسترس قرار دادن آن به خصوص برای اداره‌های کل استانی ضروری می‌باشد. این کار می‌تواند از طریق دبیرخانه تالاب در استان با همکاری دفتر حفاظت و احیای تالاب‌ها انجام شود.

● پایش وضع موجود تالاب و پایش اجرایی شدن کتاب برنامه

یکی از وظایف مهم دبیرخانه انتشار گزارش‌های پایش منظم مطابق پروتکل پایش پیش‌بینی شده در کتاب برنامه می‌باشد. بنابراین تهیه گزارش‌های دوره‌ای و ارسال به تمامی ذینفعان باید از اولین اقدامات دبیرخانه پس از تدوین کتاب برنامه باشد.

● جابجایی کارشناسان آموزش‌دیده دبیرخانه

تغییر و جابجایی کارشناسان دبیرخانه‌های تالابی، که پس از آموزش و ظرفیت‌سازی آنها اتفاق می‌افتد، عملاً بسیاری از تلاش‌ها برای تقویت دبیرخانه را با ناکامی مواجه می‌سازد. بنابراین ضروری است تا مدیرکل به این موضوع توجه کافی داشته باشد و از تغییرات در این بخش جلوگیری نماید. در موارد ضروری می‌توان با آموزش کارشناس جدید این کار را در یک فرایند زمانی به انجام رساند.

د- اجرایی شدن برنامه

● طولانی شدن و عدم برگزاری جلسات کمیته‌های محلی، استانی و کارگروه‌های تخصصی این اتفاق بسیار رایجی است که معمولاً زمانبندی تشکیل جلسات رعایت نمی‌شود و جلسات کمیته‌ها و کارگروه‌ها مطابق برنامه‌ریزی انجام شده در آیین‌نامه داخلی برگزار نمی‌شود. در این بخش نقش دبیرخانه در سطح استانی و محلی بسیار مهم بوده و پیگیری مناسب و لازم باید منجر به تشکیل جلسات در زمان مقرر گردد. زمانی لازم است پیش‌اقداماتی نظیر مکاتبات و نامه‌نگاری‌های لازم انجام شود و یا حتی ارسال گزارش از وضع موجود تالاب یا گزارش‌های منظم دوره‌ای نیز به تشکیل جلسات بین‌بخشی کمک می‌کند.

● عدم تهیه و ارسال گزارش‌های دوره‌ای توسط دبیرخانه

● عدم پیگیری لازم برای اجرایی شدن صورت جلسات کمیته‌ها

● در اولویت قرار نگرفتن اقدامات اجرایی برنامه‌های مدیریت در برنامه‌های

دستگاه‌های اجرایی

● فعال نبودن دبیر کمیته و دبیران کارگروه‌های تخصصی

امینی، ژاله (۱۳۹۹). تدوین چارچوب برنامه مدیریت زیست‌بومی برای تالاب‌های کشور- رساله دکتری - پردیس فنی دانشگاه تهران- دانشکده محیط زیست.

Ackermann, F. a. (2011). Strategic management of stakeholders: Theory and practice. Long range planning, 44(3), 179-196.

Agee, J. K. (1988). Ecosystem management for parks and wilderness (Vol. 65). University of Washington Press.

Alexander, M. (2008). Management planning for nature conservation. A theoretical basis & practical guide. Barmouth: Springer.

Bass, S., Dalal-Clayton, B., & Pretty, J. (1995). Participation in strategies for sustainable development. Environmental Planning Issues No. 7. Environmental Planning Group International Institute for Environment and Development, London WC1H ODD, UK.

Bagherzadeh Karimi, Masoud Rouhany Mahbod, (2011), Directory of Iranian Wetlands Designated under the Ramsar Convention, Department of Environment

Biggs, R. a. (2010). Navigating the back loop: fostering social innovation and transformation in ecosystem management. Ecology and society, 15.

Boyd, J. a. (2007). What are ecosystem services? The need for standardized environmental accounting units. Ecological economics, 63(2-3), 616-626.

CBD, S. O. (2004). The ecosystem approach. CBD GUIDELINES.

Chapin III, F. S. (2009). Principles of ecosystem stewardship: resilience-based natural resource management in a changing world. Springer Science & Business Media. Chapter 13. Implications of the Ecosystem-Based Approach to Wetlands Management on the Kenyan Coast.

Chatterjee, A., Phillips, B., Stroud, D., Alberts, F., Hails, S., Minaeva, T., ... & Tunde, O. (2008). Wetland management: Planning a guide for site managers.

Chatterjee, A. (2013). Wetland Management Planning: a Guide for Site Managers." fws. gov. WWF International, IUCN, Wetland International, nd Web. 7.

Chen, X., Wang, Y., Sun, T., Huang, Y., Chen, Y., Zhang, M., & Ye, C. (2021). Effects of Sediment Dredging on Nutrient Release and Eutrophication in the Gate-Controlled Estuary of Northern Taihu Lake. Journal of Chemistry.

Cortner, H. a. (1999). The politics of ecosystem management. Island Press

Craighead, F. C. (1979). Track of the grizzly. Random House (NY).

Department of Environment and Conservation (2012). A guide to managing and restoring wetlands in

Western Australia. Department of Environment and Conservation, Perth, Western Australia.

Department of Environment and Conservation (2012). 'Monitoring wetlands', in A guide to managing and restoring wetlands in Western Australia, Prepared by G Daniel, Department of Environment and Conservation, Western Australia.

Drews, Andreas (2018) Strategic Communication for ABS A Conceptual Guide and Toolkit for Practitioners.

ESTE, W., & Rn A. (2016). A guide to managing and restoring wetlands in Western Australia. library. dbca.wa.gov.au

Galatowitsch, S., & Bohnen, J. (2021). Long-Term Recovery of a Restored Palustrine Wetland: the Role of Monitoring and Adaptive Management. *Wetlands*, 41(6), 1-15.

Gardner, R.; Finlayson, M. (2018) Global Wetland Outlook: State of the World's Wetlands and Their Services to People; Ramsar Convention: Gland, Switzerland,

Golley, F. B. (1993). A history of the ecosystem concept in ecology: more than the sum of the parts. Yale University Press.

Goulding, M., Venticinque, E., Ribeiro, M. L. D. B., Barthem, R. B., Leite, R. G., Forsberg, B., ... & Cañas, C. (2019). Ecosystem-based management of Amazon fisheries and wetlands. *Fish and Fisheries*, 20(1), 138-158.

Gunderson, L. H. (2000). Ecological resilience—in theory and application. *Annual review of ecology and systematics*, 31, 425-439.

Finlayson, C. M. (2011). The Ramsar Convention and ecosystem-based approaches to the wise use and sustainable development of wetlands. *Journal of International Wildlife Law & Policy*, 14(3-4), 176-198.

Fraser, E. D. (2003). Coping with food crises: Lessons from the American Dust Bowl on balancing local food, agro technology, social welfare, and government regulation agendas in food and farming systems. *Global environmental change*, 23, 1662-1672.

Freeman, R. E. (2010). Strategic management: A stakeholder approach. Cambridge university press.

Hall, A. (2005). Capacity development for agricultural biotechnology in developing countries: an innovation systems view of what it is and how to develop it. *Journal of international development*, 17(5), 611-630.

Hau, J. L. (2004). Promise and problems of emergy analysis. *Ecological modelling*, 178, 215-225.

Hein, L. a. (2006). Spatial scales, stakeholders and the valuation of ecosystem services. *Ecological economics*, 57(2), 209-228.

Hesselink, F., Goldstein, W., van Kempen, P. P., Garnett, T., & Dela, J. (2007). Communication, education and public awareness (CEPA). A toolkit for National Focal Points and NBSAP Coordinators, 310.

Holling, C. S. (1973). Resilience and stability of ecological systems. *Annual review of ecology and systematics*, 3, 1-23.

Holling, C. S. (2002). Panarchy: understanding transformations in human and natural systems.

- Washington, DC: Island Press.
- Holt, E. A., & Miller, S. W. (2011). Bioindicators: using organisms to measure environmental impacts. *Nature Education Knowledge*, 3(10), 8.
- Levin, S. A. (1998). Ecosystems and the biosphere as complex adaptive systems. *Ecosystems*, 1, 431-436.
- MacKenzie, S. H. (1996). *Integrated resource planning and management: The ecosystem approach in the Great Lakes basin*. Island Press..
- Maltby, E. (2000). Ecosystem approach: From principle to practice. *Ecosystem Service and Sustainable Watershed Management in North China*, 23-25.
- Maltby, E. (2006). Wetland conservation and management: questions for science and society in applying the ecosystem approach. *Wetlands: Functioning, Biodiversity Conservation, and Restoration* (P: 93-116). Springer.
- Maltby, E. (2006). *Wetlands: Functioning, Biodiversity Conservation, and Restoration*. Springer.
- Mea, M. E. (2005). *Ecosystems and human well-being: wetlands and water*. World Resources Institute, Washington, DC.
- Monique Barbut, C. B. (2014). *RESTORING WETLANDS AND DRYLANDS: ACHIEVING LAND DEGRADATION NEUTRALITY*. IUCN World Parks Congress.
- Nopporn, T.(2003). *Nong Bong Kai Strategic Wetland Management Plan*. Chiang San District, Chiang San District, Chiang San District,Chiang Rai Province Chiang Rai Province- wetland-tw.tcd.gov.tw.
- Norberg, J. a. (2008). Complexity theory for a sustainable future: conclusions and outlook. *Complexity theory for a sustainable future*, 277-293.
- Norock, (2013). Retrieved 2016, from Team, Interagency Grizzly Bear Study: <http://nrmsc.usgs.gov/research/igbst-home.htm>.
- Odote, C. (2018). Implications of the Ecosystem-Based Approach to Wetlands Management on the Kenyan Coast. In *The Ecosystem Approach in Ocean Planning and Governance* (pp. 413-442). Brill Nijhoff.
- Page, G. W. (1997). *Integrated Resource Planning and Management: The Ecosystem Approach to the Great Lakes Basin*. American Planning Association. *Journal of the American Planning Association*, 63, 293.
- Ramsar Regional Center - East Asia. (2020). *Wetland Management Planning – A practitioner’s guide*. Available at www.rrcea.org
- Ramsar Handbooks No. 4 (Wetland CEPA) and No. 5 (Participatory skills), 2007. http://www Ramsar.org/lib/lib_handbooks2006_e.htm.
- Ramsar Convention Secretariat.(2010) *Designating Ramsar Sites: Strategic Framework and Guidelines for the Future Development of the List of Wetlands of International Importance*, 4th ed.; Ramsar Handbooks for the Wise Use of Wetlands, Ramsar Convention Bureau: Gland, Switzerland, Volume 17

- Repetto, R. (2006). Introduction to punctuated equilibrium and the dynamics of US environmental policy. In *Environmental policy* (pp. 1-23). Yale University Press New Haven, CT.
- Smith, R. D. (2003). Using the ecosystem approach to implement the convention on biological diversity: key issues and case studies (Vol. 2). IUCN.
- Stuip, M. a. (2002). The socio-economics of wetlands. Wetlands International.
- UNEP, C. (2000). Decision V/6. Ecosystem Approach. In Fifth Ordinary Meeting of the Conference of the Parties.
- UNEP, G. (2006). Ecosystem-based management: markers for assessing progress.
- Xu, T., Weng, B., Yan, D., Wang, K., Li, X., Bi, W., ... & Liu, Y. (2019). Wetlands of international importance: Status, threats, and future protection. *International journal of environmental research and public health*, 16(10), 1818.
- Zeng, Q., Zhang, Y., Jia, Y., Jiao, S., Feng, D., Bridgewater, P., & Lei, G. (2012). Zoning for management in wetland nature reserves: a case study using Wuliangshuai Nature Reserve, China. *SpringerPlus*, 1(1), 1-10.

پیوست شماره یک

اداره کل حفاظت محیط زیست استان
شرح خدمات تدوین برنامه مدیریت جامع حوضه آبریز تالاب

کلیات

این شرح خدمات در راستای تدوین مشارکتی برنامه مدیریت جامع حوضه آبریز تالاب
..... تهیه شده و در اجرای این شرح خدمات گروه فنی علاوه بر رعایت موارد مندرج در شرح خدمات ملزم به همکاری نزدیک و مستمر با دبیرخانه زیست بومی تالابهای اداره کل حفاظت محیط زیست استان به عنوان کارفرما و سازمان حفاظت محیط زیست معاونت محیط زیست دریایی و تالابها، دفتر حفاظت و احیای تالابها به عنوان ناظر فنی تدوین برنامه مدیریت می باشند. نکات مهمی که در اجرای این شرح خدمات باید مد نظر گروه فنی قرار گیرد و در واقع چارچوب اجرای این شرح خدمات است به صورت زیر هستند:

۱. تدوین برنامه مدیریت تالاب یک فرآیند مشارکتی بوده و باید با حضور تمامی دست اندرکاران و نظرخواهی از آنها صورت گیرد. گروه فنی مجاز به اعمال نظرات خود و یا گروه خاصی نیست. در این فرایند گروه فنی نقش تسهیلگر و ارائه دهنده خدمات فنی و لجستیکی به گروه راهبری و دبیرخانه متشکل از نمایندگان ذینفعان کلیدی را دارد.
۲. گروه فنی باید همکاری تنگاتنگی با گروه راهبری تشکیل یافته برای تدوین برنامه مدیریت که از سوی دبیرخانه مدیریت زیست بومی تالاب های استان معرفی می شوند، داشته باشد.
۳. پس از اتمام کارگاهها، انجام مطالعات، جمع بندی نتایج و تدوین و تصویب برنامه مدیریت جامع تالاب، گزارش کارگاهها همچنین کتاب برنامه مدیریت توسط گروه فنی چاپ و منتشر شود.
۴. جهت انجام امور پشتیبانی کسب نظر و تأییدیه سازمان (دفتر تخصصی) و دبیرخانه مدیریت زیست بومی تالابهای اداره کل استان ضروری می باشد.

الف- هدف: در اجرای ماده سه آیین نامه جلوگیری از تخریب و آلودگی غیر قابل جبران تالابها و ماده ۱۸۷ قانون برنامه پنجم توسعه و بند ب ماده ۳۸ قانون برنامه ششم توسعه کشور در جهت مدیریت جامع مناطق تالابی کشور شرح خدمات مذکور برای تحقق هدف تدوین برنامه مدیریت جامع تالاب به کار گرفته می شود.

ب- کاربرد: این شرح خدمات برای انتخاب گروه فنی در جهت تدوین برنامه مدیریت جامع حوضه آبریز تالاب مورد نظر کاربرد دارد.

تعاریف و عبارتهای اختصاری

الف- اصطلاحاتی که در این شرح خدمات به کار رفته است به شرح زیر تعریف میشوند:

- دست اندرکاران: همه بهره برداران از تالاب و همه افراد و دستگاه‌هایی که به نوعی فعالیت و اقدام آن‌ها در سطح حوضه آبریز در پایین دست بر تالاب در سطح شهرستان استان، کشور و بین الملل تأثیرگذار هستند.

- مشارکت: اقدام جمعی برای تدوین برنامه مدیریت
- برنامه مدیریت جامع: برنامه‌ای جامع که با رویکرد زیست بومی تهیه می شود و علاوه بر پوشش تمامی موارد مرتبط با تالاب برنامه عمل و اقدام تمامی دست اندرکاران نیز می باشد.
- دبیرخانه مدیریت زیست بومی: دبیرخانه‌ای که در اداره کل حفاظت محیط زیست استان و در اداره محیط زیست شهرستانی که تالاب تحت مدیریت آن است واقع شده است و علاوه بر دبیر، کارشناس یا مسئول دبیرخانه نیز برای آن وجود دارد.

- تالاب: مطابق تعریف کنوانسیون رامسر، تالاب شامل مناطق مردابی، آب مانده، نم زارهای سیاه و باتلاقی، برکه‌های مصنوعی یا طبیعی که به طور دائم یا موقت دارای آب ساکن یا روان، شیرین یا شور یا نیمه شور هستند و یا مناطقی از سواحل دریاست که هنگام جزر ارتفاع آب در آن‌ها بیشتر از شش متر نباشد.

- کارفرما: اداره کل حفاظت محیط زیست که وارد قرارداد با گروه فنی می شود.
- گروه فنی: مجموعه‌ای از افراد با مسئولیت حقوقی که تخصص انجام کار محوله را دارند.
- سازمان: سازمان حفاظت محیط زیست
- دفتر حفاظت و احیاء تالابها (دفتر تخصصی مرتبط در معاونت محیط زیست دریایی و تالاب‌های سازمان)

- کمیته راهبری: متشکل از نمایندگان تام‌الاختیار دستگاه‌های کلیدی استان که وظیفه هدایت و راهبری تدوین برنامه مدیریت جامع تالاب را تا زمانی که تصویب شود و به چاپ برسد بر عهده دارند. این کمیته زیر نظر دبیرخانه شکل می‌گیرد و اداره می‌شود.
- ناظر فنی: سازمان حفاظت محیط زیست، معاونت محیط‌زیست دریایی و تالاب‌ها، دبیرخانه ملی مدیریت زیست بومی در دفتر حفاظت و احیاء تالاب‌ها، دفتر حفاظت و احیاء تالاب‌ها، که تمام مراحل تدوین، تصویب و اجرای برنامه باید به تأیید این دفتر برسد.

وظایف گروه فنی به دو بخش قابل تفکیک است:

مرحله اول: گردآوری مطالعات و بررسی‌های مورد نیاز

الف- گردآوری مطالعات

- ۱- گردآوری تمامی مطالعات انجام یافته اعم از پژوهشی و کاربردی توسط هر دستگاه یا سازمانی که مرتبط با تالاب است و یا در رابطه با فعالیتی مؤثر در حوضه آبریز تالاب بوده است.
 - ۲- تلفیق مطالعات گردآوری شده و ارائه گزارش تحلیلی آن زیر نظر دفتر حفاظت و احیاء تالاب‌ها و کمیته راهبری مطابق شرح خدمات پیوست دو
 - ۳- شناسایی حلاء‌های مطالعاتی مرتبط با تالاب و پیشنهاداتی برای رفع آن‌ها
- تبصره: ۱: گردآوری مطالعات اقتصادی- اجتماعی و اکولوژیکی تالاب برای طرح مباحث مهم در کارگاه‌های تدوین برنامه

ب- بررسی‌های و آماده‌سازی اطلاعات مورد نیاز

- ۴- انجام ارزیابی سریع در رابطه با موضوع خاص مرتبط با تالاب و با ابزارهای معرفی شده از طرف دفتر حفاظت و احیاء تالاب‌ها با همکاری اداره کل / دبیرخانه و دست‌اندرکاران کلیدی
- ۵- تهیه نقشه‌های مورد نیاز برای کارگاه پهنه‌بندی و پلات آن‌ها برای به تعداد مورد نیاز در کارگاه

مرحله دوم: شناسایی اولیه دست‌اندرکاران و اطلاع‌رسانی درخصوص بکارگیری رویکرد

زیست‌بومی برای تدوین برنامه

الف- شناسایی اولیه دست‌اندرکاران

۶- در این مرحله گروه فنی با همکاری دبیرخانه مدیریت زیست‌بومی، فهرست اولیه دست‌اندرکاران را شناسایی می‌کند و با آن‌ها ارتباط برقرار می‌کند. این شناسایی و برقراری ارتباط می‌تواند با مراجعه به محل آن سازمان یا دستگاه مثل استانداری، فرمانداری، شرکت‌های آب منطقه‌ای و ... و یا جلسه و گفتگو از نزدیک به طور مثال با جوامع محلی می‌تواند انجام شود.

ب- اطلاع‌رسانی

پس از شناسایی و برقراری ارتباط اصول رویکرد زیست‌بومی و گام‌های آن برای تدوین برنامه به گروه‌های مختلف اطلاع‌رسانی می‌شود و نظر موافق آن‌ها برای ادامه فرایند تدوین برنامه مدیریت جامع تالاب جلب می‌شود. در حقیقت در این مرحله انتخاب اجتماعی (یکی از اصول رویکرد زیست‌بومی) انجام می‌گیرد.

مرحله سوم: پشتیبانی فنی و لجستیکی از برگزاری کارگاه‌ها

الف- پشتیبانی لجستیکی از برگزاری کارگاه‌ها

۷- فراهم کردن مقدمات برگزاری کارگاه از جمله پیگیری ارسال دعوت‌نامه از طرف دبیرخانه (اداره کل یا اداره شهرستان)، رزرو و آماده‌سازی سالن کارگاه (از ویژگی‌های سالن برگزاری کارگاه می‌توان به قابل جابجا بودن میز و صندلی اشاره کرد)، فراهم کردن الزامات اجرای کارگاه (شامل بنر کارگاه، سیستم صوتی، ایاب و ذهاب و ...)

۸- همکاری نزدیک با دبیرخانه مدیریت زیست‌بومی تالاب در جهت آماده‌سازی مقدمات، حین و پس از برگزاری کارگاه‌ها

۹- تهیه و ارائه بسته مناسب برای هر کارگاه با هماهنگی دبیرخانه (بسته انگیزشی برای شرکت‌کنندگان در کارگاه به تعداد و برای هر کارگاه به صورت جداگانه)

۱۰- پذیرایی و اسکان مدعوین کارگاه (شامل ناهار و دو میان‌وعده برای هر روز کارگاه، اسکان نمایندگان سازمان در هتل و بعضی از دست‌اندرکاران کلیدی که از استان مجاور در کارگاه حضور دارند، تأمین بلیط هواپیما برای نمایندگان سازمان)

ب- پشتیبانی فنی از برگزاری کارگاه

۱۱- تأمین تسهیلگر مورد نیاز کارگاه به تعداد کافی (حداقل ۳ تسهیلگر با تخصص‌های آب،

اکولوژی، اقتصادی- اجتماعی و برنامه‌ریزی استراتژیک) با تأیید و هماهنگی دفتر حفاظت و احیاء تالاب‌ها و دبیرخانه

۱۲- مستندسازی کارگاه از جمله یادداشت‌برداری، عکس و فیلم از تمام مراحل کارگاه‌ها

۱۳- جمع‌بندی نتایج و خروجی‌های کارگاه و ارائه گزارش آن به کمیته راهبری، دبیرخانه و دفتر حفاظت و احیاء تالاب‌ها

۱۴- پشتیبانی از دبیرخانه به منظور ارسال گزارش تأیید شده به ذینفعان و جمع‌آوری نظرات آن‌ها و اعمال بازخوردها در گزارش نهایی هر بخش

۱۵- ارزیابی سریع (در صورت نیاز) در خصوص موارد فنی مبهم مطرح شده در کارگاه‌ها و نشست‌های مشورتی و ارائه نظر در خصوص آن‌ها با هماهنگی دبیرخانه و دفتر حفاظت و احیاء تالاب‌ها

تبصره ۲- برنامه نهایی برگزاری کارگاه (لجستیکی و فنی) باید به تأیید دفتر حفاظت و احیاء تالاب‌ها برسد و تحت نظارت این دفتر صورت گیرد.

تبصره ۳- حداقل پنج کارگاه برای تدوین برنامه مدیریت تالاب پیش‌بینی شده که به صورت زیر هستند (جزئیات دقیق وقایع هر کارگاه در پیوست آمده است):

- نشست توجیهی و تحلیل دست‌اندرکاران (۱ روز)- حضور نماینده دفتر حفاظت و احیاء تالاب‌ها در این نشست ضروری می‌باشد.
- کارگاه تعیین هدف و چشم‌انداز، شامل روز اول بازدید و گفتگوی میدانی و روز دوم کار کارگاهی (۲ روز)
- کارگاه تحلیل مشکلات و تدوین جداول اهداف راهبردی (۲ روز)
- کارگاه تدوین ساختار سازمانی و برنامه پایش تالاب (۲ روز)
- کارگاه پهنه‌بندی کاربری‌های تالاب (۱ روز)

تبصره ۴- در صورت لزوم و در صورت عدم تکمیل خروجی‌های هر کدام از کارگاه‌ها، گروه فنی ملزم به برگزاری نشست دیگری برای تکمیل آن بخش است.

تبصره ۵- تیم تخصصی مورد نیاز فرایند تدوین برنامه که مشاور ملزم به معرفی آن به دبیرخانه و ناظر در ابتدای فرایند تدوین برنامه است، به صورت زیر می‌باشد:

- یک نفر تسهیل‌گر مشارکتی با تخصص اقتصادی- اجتماعی
- یک نفر تسهیل‌گر مشارکتی با تخصص منابع آب
- یک نفر تسهیل‌گر مشارکتی با تخصص برنامه‌ریزی

- یک نفر تسهیل‌گر مشارکتی با تخصص اکولوژی
- حداقل دو نفر برای ثبت و مستندسازی وقایع کارگاه‌ها
- افراد مسئول لجستیک

مرحله سوم: تلفیق خروجی‌های کارگاه، گزارش گردآوری مطالعات و ارائه گزارش نهایی در قالب دو کتاب برنامه مدیریت و مطالعه پایه به کمیته راهبری به همراه کتابچه خلاصه دو زبان برنامه مدیریت

الف- گردآوری و نهایی‌سازی

- ۱۶- تلفیق همه گزارش‌های خروجی از کارگاه‌ها، تکمیل کاستی‌های آن و ارائه به کمیته راهبری، دبیرخانه و دفتر حفاظت و احیاء تالاب‌ها
- ۱۷- نشست جمع‌بندی نتایج کارگاه‌ها برای تدوین کتاب برنامه (۱ روز) حضور نماینده دفتر حفاظت و احیاء تالاب‌ها در این نشست ضروری می‌باشد.
- ۱۸- چاپ کتاب برنامه مدیریت با تیراژ حداقل ۱۰۰ نسخه و ارسال آن به دبیرخانه و دفتر حفاظت و احیاء تالاب‌ها
- ۱۹- چاپ کتاب مطالعات پایه تالاب (تهیه شده از گردآوری و تلفیق مطالعات موجود مرتبط با تالاب) با تیراژ حداقل ۱۰۰ نسخه و ارسال آن به دبیرخانه و دفتر حفاظت و احیاء تالاب‌ها (شرح خدمات این بخش مجزا به پیوست آمده است)
- ۲۰- چاپ کتاب خلاصه برنامه مدیریت به تیراژ ۱۰۰۰ نسخه و ارسال آن به دبیرخانه و دفتر حفاظت و احیاء تالاب‌ها
- تبصره ۶- فرمت و طراحی همه موارد چاپی و انتشارات مفاد قرارداد باید به تأیید دبیرخانه و دفتر حفاظت و احیاء تالاب‌ها برسد.

ملاحظات

تیم تخصصی مورد نیاز برای تسهیل‌گری کارگاه‌ها که مشاور ملزم به تأمین آن‌هاست به صورت زیر می‌باشد:

- یک نفر تسهیل‌گر مشارکتی با تخصص اقتصادی- اجتماعی
- یک نفر تسهیل‌گر مشارکتی با تخصص برنامه‌ریزی استراتژیک
- یک نفر تسهیل‌گر مشارکتی با تخصص منابع آب

- یک نفر تسهیل‌گر مشارکتی با تخصص اکولوژی
 - حداقل دو نفر برای ثبت و مستندسازی وقایع کارگاه‌ها
 - افراد مسئول لجستیک
- کتاب "راهنمای تدوین برنامه مدیریت جامع‌تالاب‌ها" مرجع رسمی تدوین برنامه‌های مدیریت جامع است و به عنوان راهنمای اصلی این شرح خدمات قلمداد می‌شود. مشاور ملزم به رعایت اصول و گام‌های ذکر شده در این کتاب است.

شرح جزئیات برگزاری کارگاه‌ها و الزمات

- مقدمات و ملزومات برگزاری کارگاه‌ها و نشست‌های مشورتی
ملزومات لجستیکی برگزاری کارگاه‌ها
- موارد زیر به عنوان ملزومات و امکانات مورد نیاز برگزاری کارگاه‌ها ضروری می‌باشند:
- سالن کنفرانس برای برگزاری جلسات مشورتی. شایسته است این جلسات در هتل برگزار شوند (حداقل استاندارد هتل ۳ ستاره) تا امکانات مناسب جهت اسکان، پذیرایی و برگزاری این کارگاه‌ها فراهم باشد.
 - لپ‌تاپ، دستگاه کپی و ویدئو پروژکتور
 - میز و صندلی قابل جابجایی برای گروه‌های کاری
 - وسیله نقلیه مناسب برای بازدید میدانی
 - کاغذهای رنگی A۴ در چهار رنگ و به تعداد کافی
 - چسب کاغذی، کاغذهای post-it یادداشت چسب‌دار
 - ورق‌های کاغذ A۰ به اندازه کافی
 - ماژیک در رنگ‌ها و اندازه نوک‌های مختلف به تعداد کافی
 - بسته آماده شده برای شرکت‌کنندگان
 - امکانات مستندسازی (دوربین عکاسی و فیلمبرداری) و تیم گزارش‌نویسی

آماده‌سازی موضوعات برای ارائه در کارگاه

گروه مسئول برنامه‌ریزی باید قبل از برگزاری کارگاه، موضوعات مختلفی را که برای آگاهی‌رسانی به حضار در کارگاه مناسب و لازم می‌دانند به صورت خلاصه و به شکل گزارش‌های مکتوب و یا

- پاورپوینت تهیه نمایند. فهرست اهم این موضوعات به قرار زیر است:
- اهم توضیحات برای برگزاری کارگاه برنامه‌ریزی (شامل ضرورت‌های عینی، الزام‌های قانونی، و نیازهای مدیریتی)
 - اصول رویکرد مدیریت مشارکتی با رویکرد زیست‌بومی
 - شیوه برگزاری و برنامه‌های کاری در کارگاه‌های مختلف
 - تشریح اجمالی ویژگی‌های تالاب، اهمیت و ارزش، مسائل و مشکلات و نیازها

کارگاه‌ها

۱- نشست توجیهی و تحلیل دست‌اندرکاران (۱ روز)

هدف از برگزاری این کارگاه رسیدن به درک فرایند رویکرد زیست‌بومی و درست از دست‌اندرکاران و ذینفعان واقعی از بعد شناسایی آن‌ها و تحلیل تأثیر آن‌ها بر تدوین و اجرای برنامه مدیریت جامع تالاب است. در این کارگاه یک روزه که با دست‌اندرکاران اصلی و کلیدی برگزاری می‌شود از تکنیک‌های موجود برای تحلیل دست‌اندرکاران استفاده می‌شود و قدرت و علاقه هر کدام از آن‌ها و نقش دبیرخانه در مواجهه با هر کدام تعیین می‌شود. خروجی این کارگاه لیستی خواهد بود که در آن تعداد و مشخصات مدعوین چهار کارگاه بعدی مشخص خواهد شد و دبیرخانه از این فهرست برای دعوت استفاده خواهد کرد.

۲- کارگاه تعیین هدف و چشم‌انداز، شامل روز اول بازدید و گفتگوی میدانی و روز دوم

کار کارگاهی (۲ روز)

هدف از برگزاری کارگاه اول فراهم کردن فضا و بستر مناسب به منظور آشنایی بیشتر ذینفعان تالاب با یکدیگر و توافق به منظور طی کردن مسیر تدوین برنامه جامع مدیریت برای تالاب میباشد. در این کارگاه ضمن معرفی شرایط فعلی، بررسی ارزشها و کارکردها، بررسی تهدیدات و مشکلات، یک چشم‌انداز و یک هدف کلی مشترک و مورد توافق همه شرکت‌کنندگان برای تالاب و به عنوان یکی از بخشهای اصلی برنامه مدیریت تعیین می‌گردد. اجزای این کارگاه به صورت زیر است:

روز اول: افتتاحیه کارگاه، بازدید و گفتگوی میدانی مشترک

حضور مقامات استانی در بخش افتتاحیه و تشریح اهمیت و ضرورت انجام فرایند تدوین برنامه مدیریت جامع تالاب توسط ایشان می‌تواند نقش مؤثری در همگرایی دستگاه‌های استانی برای آغاز حرکت در راستای استقرار مدیریت زیست‌بومی برای مدیریت تالاب داشته باشد.

بازدید و گفتگوی میدانی با حضور تمامی شرکت‌کنندگان در کارگاه انجام می‌شود و شرکت‌کنندگان در این بازدید فرصت گفتگوی بیشتر و آشنایی با نظرات یکدیگر را پیدا میکنند و مسائل و مشکلات تالاب را از نزدیک مشاهده می‌کنند و در راستای هم‌اندیشی برای رفع مسائل و تهدیدات تبادل نظر خواهند کرد. تسهیل‌گران و برگزارکنندگان کارگاه با انتخاب نقاط مناسب برای بازدید فرصت آشنایی بیشتر شرکت‌کنندگان با کارکردها و مشکلات تالابها را فراهم می‌کنند.

روز دوم:

الف: بررسی ارزش‌ها و کارکردها، تهدیدات و مشکلات و تحلیل دست‌اندرکاران تکمیلی در روز دوم کارگاه، شرکت‌کنندگان جهت بررسی و تحلیل موضوعات به سه گروه کاری زیر تقسیم می‌شوند:

- گروه ارزش‌ها و کارکردهای تالاب
- گروه مشکلات و تهدیدات تالاب
- گروه تحلیل دست‌اندرکاران تکمیلی

ب: تعیین چشم‌انداز و هدف کلی

در این بخش از کارگاه تسهیل‌گران در قالب یک ارائه مجزا، اجزاء اصلی برنامه مدیریت را شرح می‌دهند و نقش، اهمیت و ضرورت تعیین یک چشم‌انداز و هدف نهایی را در روند تهیه و تدوین برنامه مدیریت جامع تالاب توضیح خواهند داد.

۳- کارگاه تحلیل مشکلات و تدوین جداول اهداف راهبردی (۲ روز)

در این بخش مجدداً فرآیند تهیه و تدوین برنامه جامع مدیریت تالاب و اقدامات انجام شده در کارگاه اول و دستاوردهای آن مرور می‌شود و نظرات و پیشنهادات مطرح شده در خصوص گزارش و دستاوردهای کارگاه قبل مورد بحث و بررسی قرار می‌گیرد. در ادامه، شرکت‌کنندگان

به مرور و بررسی نتایج بدست آمده در خصوص تهدیدات و مشکلات تالاب از کارگاه اول پرداخته و سپس اقدام به بررسی تفصیلی و دسته‌بندی آنها می‌کنند و موضوع هر یک از دسته مشکلات را تعیین می‌نمایند.

تحلیل تهدیدات و مشکلات (به عنوان مثال تکنیک درخت مشکلات)

تسهیل‌گران در ابتدا به معرفی و ارائه تکنیک‌های مختلف در خصوص تحلیل مشکلات می‌پردازند و یکی از تکنیک‌های تحلیل مشکلات مثل درخت مشکلات را توضیح می‌دهند. در این روش مسئله اصلی را که گروه با آن مواجه است روی تنه درخت قرار می‌دهند. سپس اعضای گروه باید در ریشه‌های این درخت علل مسئله و در شاخه‌های آن اثرات و پیامدهای مسئله را جایگذاری می‌کنند. برای این کار باید به مفهوم علت و پیامد توجه شود. ریشه‌ها علت‌های بوجود آمدن آن مشکل هستند و پیامدها وضعیتی هستند که بعد از بوجود آمدن مسأله نمایان می‌شوند. تهیه درخت مشکلات وضعیت بد تالاب را برای گروه ترسیم خواهد کرد. سپس سه گروه کاری شکل گرفته و با استفاده از تکنیک درخت مشکلات به تجزیه و تحلیل تهدیدات و مشکلات تالاب در دسته مشکلات خود می‌پردازند. و در آخر نتایج هر کدام از گروه‌های کاری به دیگر گروه‌ها ارائه می‌شود تا همپوشانی احتمالی و اثرات آنها بر یکدیگر بررسی شوند.

مشخص کردن اهداف راهبردی، اهداف اجرایی کوتاه‌مدت و بلندمدت و اقدامات اولویت‌دار در این بخش از کارگاه توضیحاتی از سوی تسهیل‌گران در خصوص نحوه استخراج و تدوین اهداف راهبردی و اقدامات اولویت‌دار با استفاده از نتایج تحلیلی مسائل و مشکلات ارائه می‌گردد. هرکدام از اهداف راهبردی باید با موضوع اصلی هرگروه از مشکلات یا به عبارت دیگر تنه درخت تحلیل مشکلات در هر یک از گروه‌ها مرتبط و متناسب باشد. لازم است این اهداف در راستای اهداف کلی و با نگاه به چشم‌انداز تعیین شده در بخش‌های قبل تدوین شوند. به ترتیب فوق، اهداف راهبردی بر اساس عناوین دسته‌بندی‌های اصلی مسائل و مشکلات و برای رفع آنها تدوین و تنظیم می‌گردد.

تدوین اهداف کوتاه‌مدت و بلندمدت:

پس از تعیین اهداف راهبردی، گروه‌های کاری برای بحث و بررسی تفصیلی در مورد هر یک از آن‌ها و تعیین اهداف اجرایی (کوتاه‌مدت و بلندمدت) و متعاقباً اقدامات اجرایی اولویت‌دار تشکیل می‌شوند. به این ترتیب هرکدام از گروه‌های کاری باید با در نظر گرفتن هدف راهبردی گروه خود برای تحقق آن به تدوین اهداف کوتاه مدت و بلندمدت اجرایی و همچنین اقدامات اولویت‌دار بپردازند. مهمترین ویژگی‌های اهداف اجرایی (SMART) به شرح ذیل می‌باشند:

- مشخص (Specific)
- قابل اندازه‌گیری (Measurable)
- دست‌یافتنی (Achievable)
- مرتبط و واقعی (Relevant & Realistic)
- در چارچوب زمانی (Time Bound)

مشخص کردن طرحها و برنامه‌های اجرایی (اقدامات اولویت‌دار):
طرحها، اقدامات و کارهایی که باید با رعایت اولویت انجام شوند تا دستیابی به اهداف اجرایی را محقق سازند تحت عنوان "اقدامات اولویت‌دار" تعریف می‌شوند. این اقدامات در واقع شرح وظایف و برنامه کارهای اجرایی مدیریت را برای دوره زمانی مشخص تعریف می‌کنند. ویژگی‌های پنجگانه بیان شده برای اهداف اجرایی (SMART) به طور مشخص تری برای اقدامات اولویت‌دار نیز قابل اطلاق هستند. این اقدامات باید با حداکثر شفافیت و صراحت، نوع، مشخصه و کیفیت کاری را که باید در دوره زمانی مشخص شده انجام گیرد و نیز نهاد(های) مسئول برای اجرای آن را تعریف نمایند.

در پایان این کارگاه نیز همانند کارگاه اول دستاوردهای کارگاه مرور می‌شوند و بار دیگر مسیر تدوین برنامه مدیریت جامع تالاب ارائه می‌گردد و ضمن تعیین زمان مناسب برای تهیه گزارش کارگاه، ارسال آن برای شرکت کنندگان و دریافت بازخورد از سوی آن‌ها، زمان تقریبی کارگاه بعدی نیز اعلام می‌گردد.

متعاقب برگزاری کارگاه دوم، گزارش کارگاه که حاوی مجموعه دستاوردها و نتایج مباحث کارگاه‌های اول و دوم که شامل شرح خصوصیات تالاب، ارزش و اهمیت آن و نیز مسائل و مشکلات و نهایتاً پیش‌نویس برنامه مدیریت (شامل بیانیه‌های چشم‌انداز و هدف کلی و نیز اهداف اجرایی و اقدامات اولویت‌دار) می‌باشد، تهیه و در مهلت تعیین شده برای

شرکت‌کنندگان در کارگاه و نیز سایر نهادها و افراد صاحب‌نظر و به منظور دریافت نظرات اصلاحی و تکمیلی آنها ارسال می‌گردد. متعاقباً پس از دریافت نظرات اصلاحی و تکمیلی، این گزارش بازنگری و اصلاح می‌شود و قبل از برگزاری کارگاه سوم برای اطلاع شرکت‌کنندگان در کارگاه ارسال می‌گردد.

کارگاه تدوین ساختار سازمانی و برنامه پیش تالاب (۲ روز)

این کارگاه با هدف نهایی‌سازی اهداف و اقدامات اولویت‌دار برنامه مدیریت تالاب، و تعیین ساختار سازمان اجرایی برنامه مدیریت تالاب و طراحی برنامه و پروتکل‌های پیش و بررسی مسائل مربوط به آن برگزار می‌شود.

روز اول: بررسی و نهایی‌سازی اهداف اجرایی و اقدامات اولویت‌دار در این بخش مجدداً، مسیر تدوین برنامه مدیریت جامع تالاب مرور و مراحل باقیمانده از آن برای شرکت‌کنندگان شرح داده می‌شود. با توجه به دستاوردهای کارگاه‌های قبلی و نشست‌های احتمالی برگزار شده بین کارگاه‌های شماره دو و سه، یک بار دیگر با کمک تمامی شرکت‌کنندگان اهداف راهبردی، اهداف اجرایی کوتاه مدت و بلندمدت و اقدامات اولویت‌دار، جهت نهایی‌سازی، مورد بررسی مجدد قرار می‌گیرند و برای آخرین بار نقطه نظرات حاضرین دریافت می‌شود و در صورت نیاز به بحث گذاشته می‌شود و نتیجه برای اعمال در برنامه مدیریت ثبت می‌گردد.

تعیین ساختار سازمانی اجرای برنامه مدیریت تالاب

برنامه مدیریت جامع تالاب یک برنامه فرابخشی است که در آن گروه‌های مختلف ذینفعان به طور متناسب نقش و مسئولیت خواهند داشت. بنابراین برای اجرای مناسب و کارآمد، نیازمند برنامه‌ریزی و پشتیبانی قوی از سوی مقامات ذیربط در سطح ملی، استان، شهرستان و محلی می‌باشد.

در این راستا ذینفعان به سه گروه تقسیم می‌شوند تا ساختارهای سازمانی موجود در سطوح استان و شهرستان و در صورت لزوم محلی را جهت کمک به احیای تالاب شناسایی کنند و ساختار پیشنهادی برای احیای تالاب را در سطوح مختلف مشخص نمایند. در این بخش نمایندگان استانی در یک گروه، نمایندگان دولتی شهرستانی در گروه کاری دیگری قرار می‌گیرند.

روز دوم: برنامه و پروتکل‌های پایش

پایش به معنی جمع‌آوری داده‌ها و اطلاعات در مورد برنامه مدیریت جامع تالاب و وضعیت تالاب است. بررسی مستمر در مقاطع مختلف زمانی و ارائه گزارش کار به سیستم مدیریتی برای اطلاع از روند کار و اصلاحات احتمالی برنامه مدیریت جامع تالاب و وضعیت تالاب از اهداف پایش می‌باشد.

در ابتدای این بخش، فرایند کلی تدوین برنامه مدیریت جامع تالاب مرور می‌شود و در ادامه توضیحات لازم در خصوص تعاریف کلی در ارتباط با برنامه و پروتکل پایش، ضرورت وجود آن در برنامه مدیریت جامع و نحوه تدوین و اجرای آن برای حاضرین ارائه می‌گردد.

پس از ارائه توضیحات، اعضای حاضر در جلسه به منظور بررسی و تدوین برنامه‌های پایش، بر اساس الگوهای برنامه مدیریت زیست‌بومی موجود برای تالاب‌های کشور در سه بخش آب و خاک، تنوع زیستی، اقتصادی و اجتماعی، به سه گروه کاری تقسیم می‌شوند. در این روز کاری پس از تدوین برنامه‌های پایش توسط گروه‌ها، چالش‌ها و مشکلات قابل پیش‌بینی در فرایند اجرای برنامه‌های پایشی مورد بررسی قرار می‌گیرند و راهکارهای پیشنهادی برای رفع آنها ارائه می‌شوند. پس از پایان کار گروهی، نتایج بدست آمده توسط گروه‌های تخصصی ارائه می‌شوند و حاضرین نقطه نظرات تکمیلی خود را در ارتباط با مطالب تدوین شده عنوان می‌کنند.

کارگاه پهنه‌بندی کاربری‌های تالاب (۱ روز)

هدف از برگزاری کارگاه چهارم، تهیه نقشه‌های پهنه‌بندی یا پهنه‌بندی می‌باشد. پهنه‌بندی نشان‌دهنده فعالیت‌هایی است که در مناطق مختلف می‌توانند و یا نمی‌توانند انجام شوند. در حقیقت پهنه‌بندی حدود بهره‌برداری قابل قبول و غیرقابل قبول را نیز مشخص می‌کند.

در بعضی شرایط پهنه‌بندی می‌تواند زمان‌بندی شده هم باشد، به عنوان مثال مجاز بودن و یا ممنوع بودن صید ماهی و یا شکار پرندگان در دوره‌های مشخص زمانی. توجه شود که پهنه‌بندی شیوه‌ای است برای آسان کردن روش‌های اجرای مدیریت و بنابراین تا حد ممکن نباید در مسیر اجرای برنامه‌های مدیریت پیچیدگی و مشکل ایجاد نماید.

برای این که در این کارگاه نقشه پهنه‌بندی که مورد قبول و توافق همه ذینفعان و شرکت‌کنندگان باشد به دست آید، ضروری است که قبل از کارگاه ملزومات فنی و نقشه‌ای کارگاه مذکور تهیه شوند و در زمان کارگاه با اندازه و تعداد مناسب در گروه‌های کاری تقسیم گردند. شرایط و ملزومات برگزاری کارگاه چهارم همانند دیگر کارگاه‌ها می‌باشد؛ اما جزئیات نقشه‌هایی که باید تهیه شود به صورت زیر می‌باشد:

- نقشه زیستگاه‌های تالاب و حاشیه بلافصل آن، که نشان‌دهنده زیستگاه‌های اصلی تالاب و زیستگاه‌های گونه‌های شاخص تالاب می‌باشد.
- نقشه- تصویر ماهواره‌ای به‌روز و با تفکیک مکانی بالا از تالاب و حاشیه آن
- نقشه ویژگی‌های اصلی تالاب روی کاغذ کالک (مثل مرز تالاب، راه‌ها و جاده‌ها، مراکز جمعیتی و ...)
- نقشه کاربری اراضی که باید مساحت مناسبی از اراضی حاشیه تالاب را نیز به تصویر بکشد.

تمامی نقشه‌های ذکر شده در بالا علاوه بر این که هم‌مقیاس هستند، در کاغذهای A_۰ چاپ می‌شوند؛ به طوری که مرز تالاب چاپ شده در کاغذ کالک در زمان روی هم‌گذاری با سایر نقشه‌ها، کاملاً با مرز نقشه زیر آن همپوشانی صحیحی خواهد داشت. در نهایت پس از توافق با دست‌اندرکاران، گزارش کارگاه‌ها یکپارچه می‌شود و مطابق نمونه‌های مشابه تبدیل به کتاب برنامه مدیریت جامع تالاب می‌شود.

پیوست دو

شرح خدمات و فهرست مطالب برای گردآوری مطالعات پایه تالاب
برنامه‌ریزی مدیریت راهبردی تالاب‌ها بر مبنای زیر استوار است:
- شناخت واقع‌بینانه از شرایط کنونی یک تالاب مشخص
- تعریف شرایط مطلوب و مورد انتظار برای آن تالاب
- تصمیم‌گیری و انتخاب گام‌های اجرایی برای رسیدن از شرایط کنونی به شرایط مطلوب
شناخت واقع‌بینانه از شرایط کنونی تالاب زمینه‌های مختلفی را در بر می‌گیرد که مشتمل بر
عناوین کلی زیر است:

۱- ویژگی‌های تالاب

- نوع تالاب
- فیزیکی
- منابع زیستی طبیعی
- منابع انسانی

۲- ارزش‌ها، کارکردها و تهدیدات تالاب

۳- نقاط قوت و ضعف سیستم مدیریتی تالاب

- توانایی‌ها، امکانات و فرصت‌ها
- مشکلات و محدودیت‌ها

از جمله اقدامات برای آماده‌سازی به منظور تدوین برنامه راهبردی مدیریت گردآوری اطلاعات از منابع موجود (در محدوده حوضه آبریز و نیز منطقه تالاب) و روند تغییرات آن است که خود شامل فهرست زیر است. اطلاعات از منطقه تالاب هر چه تفصیلی‌تر مطلوب‌تر است؛ اما اطلاعات از حوضه آبریز به صورت کلی نیز کفایت خواهد داشت.

منابع فیزیکی

- فیزیوگرافی و توپوگرافی
- شرایط اقلیمی و روند تغییرات
- شرایط هیدرولوژیکی (منابع آب سطحی و زیرزمینی) شرایط زمین‌شناسی و منابع خاک

منابع زیستی

- تنوع و پراکنش رویش گیاهی و روند تغییرات (تأکید ویژه بر محدوده تالاب)
- تنوع و پراکنش منابع جانوری و روند تغییرات (تأکید ویژه بر محدوده تالاب)

منابع انسانی (اطلاعات کلی از حوضه آبریز و اطلاعات تفصیلی از منطقه تالاب)

- خصوصیات جمعیتی (سن و جنس، سواد) و روند تغییرات
- وضعیت اشتغال و مهاجرت و روند تغییرات
- وضعیت و نوع کاربری زمین و روند تغییرات
- وضعیت و نوع استفاده از منابع آب و روند تغییرات
- روند رشد و توسعه
- منابع معیشتی (موجود و بالقوه)
- منابع آلاینده تالاب
- خدمات بوم‌سازگانی تالاب

طرح‌ها و پروژه‌های انسانی مهم و اثرگذار بر تالاب

ساختار مدیریتی

- ساختار سازمانی و منابع مدیریتی محیط زیست
- طرح‌های توسعه مرتبط با منابع آب حوضه آبریز و اثرگذار بر وضعیت تالاب
- هرچند اقدام برای فهرست‌برداری از عناوین مندرج در دو و سه فوق مستلزم نوعی تحلیل نیز هست؛ اما می‌توان فهرست اولیه از این عناوین تهیه کرد که در روند مباحث برنامه‌ریزی بسیار مفید و کارساز خواهد بود.

فهرستی از گزارش‌های موجود در خصوص مشخصات و وضعیت تالاب که توسط دست‌اندرکاران مختلف تهیه شده است.

فهرست عناوین تشکیل دهنده کتاب مطالعات پایه تالاب

- **تذکر ۱:** در تهیه این کتاب با عناوین زیر تنها باید از گزارش‌ها و مطالعات موجود در دستگاه‌ها و مراکز پژوهشی استفاده کرد و نیازی به مطالعه جداگانه برای هیچ‌کدام از بندها نیست.
- **تذکر ۲:** ضروری است در هر بخش از کتاب و در زمان ارائه اطلاعات و آمار مهم، شیوه‌رفرنس‌دهی مناسب و صحیح برای این مطالب رعایت گردد.
- **تذکر ۳:** فرمت و شکل مناسب تدوین و چاپ کتاب و حداکثر تعداد صفحات آن مطابق نمونه‌ای که از طرف سازمان ارائه می‌شود، تنظیم می‌گردد.
- **تذکر ۴:** جدول خلاصه وضعیت تالاب شامل خلاصه ویژگی‌های مهم تالاب در کتاب آورده شود.
- **تذکر ۵:** برای درک بهتر تا حد امکان از نقشه، تصویر و جدول در کتاب استفاده شود.

- ۱-۱ هدف گزارش
- ۲-۱ اطلاعات موجود
- ۳-۱ روش شناسی تهیه گزارش حاضر
- ۲ موقعیت و مشخصات ژئوفیزیکی
 - ۱-۲ موقعیت
 - ۲-۲ توپوگرافی
 - ۳-۲ چشم انداز
 - ۴-۲ زمین شناسی
 - ۵-۲ خاک
- ۳ اقلیم شناسی
 - ۱-۳ اقلیم شناسی عمومی
 - ۲-۳ بارندگی
 - ۳-۳ دمای هوا
 - ۴-۳ تبخیر
 - ۵-۳ رطوبت
 - ۶-۳ باد
- ۴ منابع آب حوضه
 - ۱-۴ آب های سطحی
 - ۲-۴ آب های زیرزمینی
 - ۳-۴ منابع آب تغذیه کننده تالاب
- ۵ لیمنولوژی
 - ۱-۵ لیمنولوژی تالاب
 - ۲-۵ لیمنولوژی رودخانه های وارد شونده به تالاب
- ۶ کاربری اراضی
 - ۱-۶ وضع موجود کاربری اراضی حوضه آبریز تالاب
 - ۲-۶ وضعیت پیش از توسعه کاربری اراضی حوضه آبریز تالاب
- ۷ پوشش گیاهی
 - ۱-۷ پوشش گیاهی حوضه آبریز تالاب

- ۲-۷ پوشش گیاهی حریم اکولوژیکی تالاب
۳-۷ پوشش گیاهی بستر
۸ زیستگاه‌ها
۱-۸ زیستگاه‌های خشکی حاشیه تالاب
۲-۸ زیستگاه‌های آبی و نیزارهای داخل تالاب
۹ جانداران
۱-۹ پستانداران
۲-۹ پرندگان
۳-۹ ماهیان
۴-۹ دوزیستان
۵-۹ خزندگان
۶-۹ بی‌مهرگان
۱۰ جمعیت انسانی
۱-۱۰ مراکز جمعیتی موجود در حوضه آبریز
۲-۱۰ مرزهای سیاسی و اداری
۳-۱۰ جمعیت و شرایط قومی
۴-۱۰ تسهیلات روستایی
۱۱ زیرساخت‌های موجود در حوضه فعالیت‌های مهم انسانی و اثرات آن‌ها
۱-۱۱ فعالیت‌های کشاورزی
۲-۱۱ دامپروری
۳-۱۱ صنایع
۴-۱۱ توسعه منابع آب
۵-۱۱ سازه‌ها و پروژه‌های مهم و اثرگذار بر تالاب
۶-۱۱ ذینفعان
۱۲ خط مشی زیست‌محیطی و قوانین
۱-۱۲ قوانین ملی
۲-۱۲ معاهدات بین‌المللی
۳-۱۲ سازماندهی مدیریت برای حفاظت از تالاب
۱۳ کمبودهای اطلاعاتی و محدودیت‌ها
۱۴ فهرست منابع

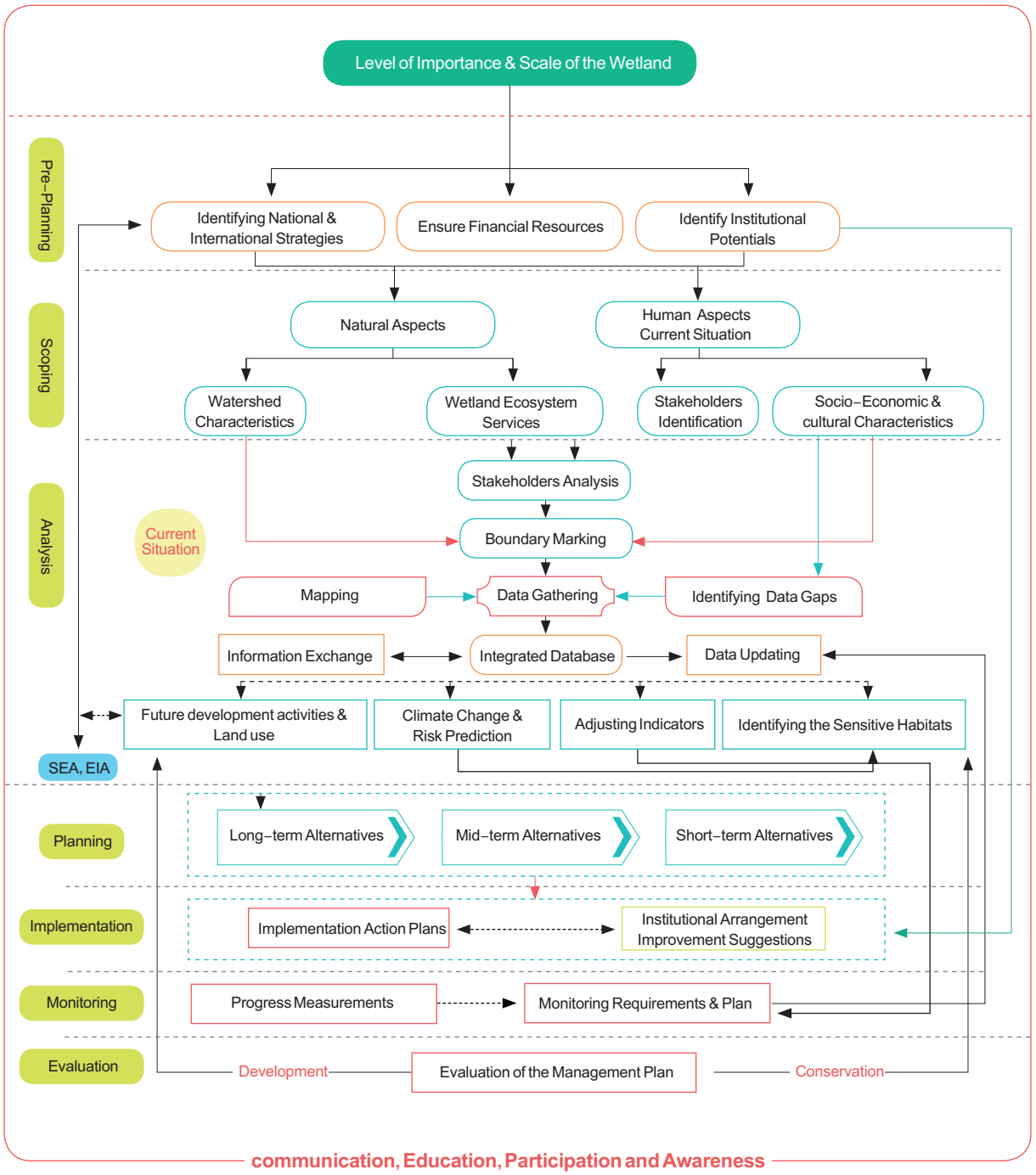
parties can impair the progress towards objectives. For the provision of such support, high provincial officials (the Province Governor) and the national authorities must endorse the plan and share it with relevant organizations for implementation.

In order to implement the integrated management plan, management structures and secretariats of wetlands ecosystem management are formed with the following key TOR:

- planning to run and monitor the implementation of the integrated management plans
- efficient management of primary resources and human activities in the basin
- coordination between different executive sectors
- strengthen inter-sectoral collaboration
- leading the implementation of the integrated management plan for wetlands
- assess the achievement of the envisaged objectives in the plan.

Another key point in the implementation of the integrated management plan is the need to establish sustainable financial mechanisms for implementation of the measures. These mechanisms should involve each of the stakeholders with their expected responsibilities in the management plan, to provide financial resources and consider related measures in their annual projects and activities and submit progress reports to the management committee. This can be achieved through the operating budgets of responsible agencies, Governor planning council or submitting proposals to the national institutions and organizations.

After several years of development and implementation, for various reasons, including ecological changes in basin as well as successes and failures in implementation, it will be necessary to review the plan and define new targets and measures. Reviewing the plan in the range of 3 to 5 years is essential according to short-term goals and modifying based on new conditions of basin as well as analyzing the results of the monitoring. Reviewing the integrated management plan is an opportunity to extract the strengths and weaknesses of the program.

Developing Ecosystem Approach Framework in Wetlands Management Plan

• Step 6: Zoning map and codes of practice

In management plans which focus on natural and cultural resources, different land-uses like tourism, fishing, business, science and research, construction, and so on may be identified. Each of these uses are allowed in specific zones of the site which is illustrated in the zoning map. This kind of zoning will help implementation of plans and achieving management goals. Obviously, zoning maps and reaching an agreement on borders of each zone will be carried out during a workshop with the participation of all stakeholders.

• Step 7: Conclusion and finalization of the management plan

Developing the management plan means combining the results all of the previous stages into a single document which is a time-consuming task. In the first step, an initial draft will be developed. The technical advisory group plays an important role in preparing the draft document based on the workshop outcomes and finalization of the plan.

There is no standard or general rule for the document in terms of framework and format, but it should contain goals, management needs, requirements, and commitments of responsible organizations, facilities and available resources. Sharing the draft plan with stakeholders and getting their views at this stage is very important.

If the plan is published in the local language and made available to local people there will be more interest for acceptance and cooperation.

The following diagram illustrates the process of development, approval and implementation of wetland integrated management plan.

• Approval, implementation and review of the integrated management plan

A wetland management plan is an inter-sectoral program in which different groups of stakeholders have roles and responsibilities accordingly. Therefore to be implemented well, it will require strong support from the relevant authorities. Otherwise, unbalanced and uncoordinated actions and cooperation among relevant

• Step 4: Determining priority actions

After specifying strategic objectives, the required actions to meet the objectives should be defined. For instance, the priority actions which should be carried out to manage water resources in the basin or raise public awareness. The scale of these actions are broad and different choices may exist. Hence, by assessing executive potentials (easiness, quickness, cost, and adaptation with local condition) the best choice can be selected. Specifying the actions and responsible institutions and partners to implement the activities usually will be done in the second workshop with participation of all stakeholders. However, due to the extensive matters relating to this part, additional meetings to determine all of the priority actions and responsible institutions and partners may be required. The objectives and actions need to be as SMART as possible to ease the implementation and monitoring.

• Step 5: Determining implementation structures and developing the monitoring plan

At this step the inter-sectoral structures for implementation of the management plan are defined. These may include the Local Committee, provincial and national support structures and the Secretariat for the plan. These structures are defined based on current condition with collaboration of all stakeholders. Budget suppliers and necessary equipment accessories for management will also be proposed in this chapter.

Furthermore, methods of management assessment and monitoring and frequency of revising the plan, will be specified in this section. Frequency and diversity of measurements, and the parameters which should be monitored will be defined at this step. The monitoring plan and protocols (based on a limited number of indicators that can be easily measured) include general scopes which are developed in line with strategic objectives including water quality and quantity, biodiversity and socio-economic issues.

• Step 3: Developing the vision, goal and strategic objectives

● Vision

Vision is the ideal / desired situation for the future state of the wetland. In fact, the vision identifies the ideal situation which specifies management plan policies. It should be noted that the vision illustrates the route and direction of objectives in the management planning.

The significant point about the vision is that it should include key concerns of all stakeholders usually expressed in a short statement.

● Goal

The Goal of the management plan is something that if it could be achieved will increase the possibility of meeting the vision. In fact, the goal is formulated with the same viewpoint as the vision and is the basis of developing the management plan.

The goal will be between the strategic objectives and the vision and shows the route to achieve the goal. The main difference between the vision and goal is that the vision is more idealistic while the goal is more realistic and executable.

Reaching an agreed vision and goal at the first workshop, can be the first step towards establishing unity and integrated determination of stakeholders in conservation and management of the wetland.

● Strategic objectives

Strategic objectives usually express titles of special management activities which are defined in the framework of the goal and illustrate the nature of executive activities. In other words, strategic objectives provide titles for priority actions which are classified based on key issues, facilities and opportunities. Using analytical and participatory methods such as the problem tree technique in the second workshop helps to analyze problems and develop strategic objectives.

Strategic objectives with regard to issues related to wetlands usually cover subjects like: water and soil resource management, empowering sustainable livelihoods, increasing public awareness, conservation of biodiversity etc.

and analysis is fundamental for describing and choosing management objectives. The contents needed at this stage include ecological and cultural resources, social and economic condition, rules and regulations and aesthetic aspects of landscapes.

It is not necessary to put all this information in the plan but to summarize it, and include further details as an appendix, as necessary.

This process should benefit from local people's information, in particular traditional knowledge and practices. In some cases they can help to gather data, which will strengthen and insure their participation as well. Lack of information should be pointed out, but information gaps should not postpone the planning process.

o Assessing and analysis of information

The goal of this stage is to identify and introduce wetland sensitivities. This analysis will show wetland values and the benefits to local people and to wider society. These values are important from two perspectives: first, wetland natural values which reveal wetland importance; and second, values and importance of the wetland for local people (eg economic and cultural values).

Since local people have an essential role in the planning process we have to use their information and consider their concerns. Most wetland assessments focus on the ecological characteristics of wetlands. However, the other social and economic aspects must not be neglected. A broader approach is required for better collaboration with local people.

• Step 2: Identifying limitations, threats and opportunities

In this stage all of the limitations/barriers and threats which exist for effective wetland management are identified as well as the values, functions and opportunities. According to the participatory planning process and the necessity of taking into account the interests and needs of various governmental and non-governmental sectors, identifying threats and values from the perspectives of different stakeholders is very important. Therefore, it is attempted to address these issues from the perspectives of different sectors in the inception workshop.

develop the plan, one of the main prerequisites for the planning process is the establishment of an ecosystem management secretariat in the province. A secretariat with a specified Terms of Reference (TOR) is very important to support the stakeholders in taking the steps to develop and implement the management plan. Also choosing a technical advisory group to help scientific research, work programs and collaborative activities can support the implementation of tasks foreseen for the secretariat. This group can be selected from non-governmental organizations, academic departments or related consulting engineer companies, after administrative formalities and based on the determined TOR.

Stakeholder analysis is another activity which should be carried out in the first step to better understand human societies, governmental and non-governmental stakeholders associated with the wetland and their impact and influence. This has a significant impact on determining the role of stakeholders and the development and implementation of the integrated management plans. Since the issue of participation of stakeholders in the wetland habitats management process has been emphasized, this would not be possible without a clear picture of wetland stakeholders.

Steps to development of integrated management plan for wetlands

The executive team in partnership with other stakeholders should develop the management plan through a seven-step process:

• Step 1: Inception step

This is one of the most important stages in the process in which the following issues are defined: the goal and purpose of the process; defining the wetland and ecosystem boundary to be covered by the plan; how to implement it; what is the timeframe; who will collaborate in the process. The main part of this planning takes place in the initial workshop and in partnership with the stakeholders. The main activities at this stage include gathering data and literature and assessing and analysis of information.

● Gathering data and literature

The planning process should be based on reliable information. Indeed data collection

- Offering a long-term vision for the wetland
- A document to identify and prioritize goals for conserving the wetland
- Assisting wetland managers in decision-making
- Identifying mandatory roles for stakeholders in executive tasks
- A reference working and planning document for all activities and actions related to the wetland and its basin

Key features of participatory management planning process

The management planning is a totally collaborative process and all the stakeholders who affect or are affected by this management will cooperate in it from the very first steps. Participation of two groups of people in this process is essential. The first group is all stakeholders such as local people, tourists or other people who have any dependency on the wetland, and the second group is people who have authority in wetland management. Obviously people who participate on behalf of the local communities in the planning process, should discuss the views of the local community and consider their needs in setting goals and planning the priority actions. Participation of people in the planning process increases their sense of ownership towards the plan which leads to a greater success in implementation.

The planning process should gather all essential information such as values, threats and facilities for consideration by all participants. Even the first draft of the management plan should be made available to all stakeholders for open consultation. The broader the ranges of opinions that are gathered, the more holistic and accepted the management plan will be. According to the participatory planning process and the need to obtain stakeholder comments in the different steps of the process, an appropriate timeframe ranging between 12-18 months is usually required to develop the plan. During this period, at least four 1-2 day consultative workshops with stakeholders should be held.

Considering some requirements and prerequisites in the early stages of developing the integrated management plan process, facilitates this process and helps to implement steps in time. After the initial consensus of stakeholders to cooperatively

natural ecosystems will be achieved while the impacts of development and the correlation of components beyond the borders of the basin are considered.

In Iran, based on the fourth, fifth and sixth national development plan, the Department of Environment (DoE) in collaboration with other agencies and key stakeholders are assigned to implement ecosystem management. In this regard, the establishment of this management approach for Iranian wetlands started with the conservation and rehabilitation of wetlands bureau. The experience gained in cooperation with governmental and non-governmental stakeholders for the wetlands sites, could then be replicated in other natural resources all over the country to introduce the ecosystem approach, establish the new management system and provide legal mechanisms for its implementation. This Guideline has been developed based on the above experiences, alluding briefly to the establishment of the ecosystem approach, describes the detailed steps for developing an integrated management plan for wetlands (including baseline studies, planning, establishing implementation structures, implementation, monitoring and revision).

Integrated management plan: necessities and functions

An integrated management plan is a document that specifies the wetland management approach and goal to shift from the current situation towards a favorable condition in the future. It provides a framework for management decisions and action plans. The plan can be a mandatory guideline depending on the regulation it is based on or the implementing institutions. The management plan considers roles and responsibilities of stakeholders in wetland management, moreover, by planning at the basin (watershed) level it tries to find the right balance between conservation, development and wise use of the wetland and its sustainable management.

A management plan could / should have numerous functions, including the following:

- A reference document for the current situation
- A tool for analyzing the environmental, social and economic functions of the wetland

since then. The primary indirect drivers of this degradation and loss are identified as population growth and change in economic activity; the primary direct drivers of degradation and loss are identified as infrastructure development, land conversion, water use, eutrophication and pollution, overharvesting, overexploitation of wetland resources, climate change and invasive alien species.

A recent study of long-term and recent trends in global wetland areas, based on a review of 189 reports of change in wetland areas finds that the reported long-term loss of natural wetlands averages between 54% and 57% but that loss may have been as high as 87% since 1700 AD. There has been a much (3.7 times) faster rate of wetland loss during the 20th and early 21st centuries, with a loss of 64% to 71% of wetlands since 1900. Conversion of coastal natural wetlands has accelerated more than that of inland natural wetlands in the 20th century and that conversion and loss is continuing in all parts of the world, and particularly rapidly in Asia.

Also Iranian Wetlands are seriously threatened by a combination of factors such as infrastructural development in upstream water resources (mostly dams), unsustainable agricultural practices and climate change. These factors have severe negative impacts on wetland dependent communities and wetland biodiversity, so most wetlands are in a critical state.

The need to protect the environment especially wetlands is a necessity, and the history of practical and organized environmental protection as an integrated system goes back more than 50 years. Thus, in 1971, the Ramsar Convention, as the oldest international treaty on the subject of nature conservation, was signed in Ramsar, Iran. During this period, different management approaches across the world have been formed and evolved. The first conservation approaches were based on preserving nature and the environment without any changes or use. Although this approach initially prevented environmental degradation, it gradually faced serious problems because humans were not adequately considered as a component of the ecosystem.

New conservation approaches such as the Convention on Biodiversity ecosystem management approach, pay special attention to the role of humans and their livelihoods in the ecosystem. So along with wise use of wetlands, conservation of

Ecosystem approach to wetland management

Wetland habitats are one of the most important natural ecosystems on earth, playing a vital role for sustainable development of surrounding communities. The multiple benefits of wetlands put them among the most important and valuable habitats in the world for conserving biodiversity and cultural issues, regulating water quality and quantity and supporting food production. Different climatic zones and special topographic and geological conditions in Iran have caused the formation of different types of wetlands, from mangroves and coral reefs to the vast central plate of salt lakes and the Caspian coastal wetlands. Iran as a unique example contains 41 identified types of wetlands out of 42 recognized globally.

At a global level, the Millennium Ecosystem Assessment found that in 2005 inland and coastal wetland ecosystems were lost at a rate faster than that of any other ecosystems, and the trend towards loss of wetland resources has not been reversed

A Guideline On Developing Wetlands Integrated Management Plan

By: Zhaleh Amini-Mehri Asnaashari- Yousefali Ahmadi Mamaghani- Masoud Hatami Manesh

Publisher: Nashre. Talaee

Graphic Designer: Saeed Dinpanah

Layout: Zahra Vazeiri

First Published in 2022

No. of Issues: 1000

طرح حفاظت و تالابهای ایران
"خطه‌های تالابهای ایران و سواحل طبیعی"

سازمان حفاظت محیط زیست

**A Guideline On Developing
Wetlands Integrated
Management Plan**